

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Мирјана М. Мирић

**УСВАЈАЊЕ СКАЛАРНИХ ИМПЛИКАТУРА У
СРПСКОМ ЈЕЗИКУ: СЕМАНТИЧКИ,
ПРАГМАТИЧКИ И СИНТАКСИЧКИ УГАО**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ниш, 2016.

UNIVERSITY OF NIŠ
FACULTY OF PHILOSOPHY

Mirjana M. Mirić

**ACQUISITION OF SCALAR IMPLICATURES IN
SERBIAN: SEMANTIC, PRAGMATIC AND
SYNTACTIC PERSPECTIVE**

DOCTORAL DISSERTATION

Niš, 2016

Подаци о ментору и члановима комисије

Ментор:

Др Бобан Арсенијевић, ванредни професор

Чланови комисије:

1. _____

2. _____

Датум одбране: _____

Подаци о докторској дисертацији

Ментор: др Бобан Арсенијевић, ванредни професор, Универзитет у Нишу,
Филозофски факултет

Наслов: Усвајање скаларних импликатура у српском језику: семантички,
прагматички и синтаксички угао

Резиме: Претходне студије усвајања скаларних импликатура (СИ) показале су да деца предшколског узраста у интерпретацији исказа са скаларним изразима (нпр. *неки*, *или*) не изводе СИ у истој мери као одрасли. Ова дисертација бави се језичким факторима за које претпостављамо да деци и одраслима могу олакшати приступ импликатурама. Предмет истраживања је интерпретација реченица са скаларним изразом *неки* у српском језику које изазивају СИ: *неки = неки, али не сви*.

Резултати експеримената које смо спровели применом задатка бинарне процене на 120 испитаника (узраста 5, 7, 9 година и одраслих) показали су да су СИ доступне у већој мери под следећим условима: а) када се успостави одговарајућа рестрикција референцијалног домена именице (употребом партитивне конструкције *неки од+именица*), б) када се скуп алтернативних скаларних израза учини проминентнијим у дискурсу (наглашавањем квантификатора *неки*). У домену развоја, показали смо да: а) деца од 5 година изводе СИ у значајно мањој мери у односу на старију децу и одрасле, б) деца различитих узраста осетљива су на другачије факторе у извођењу СИ.

Под претпоставком да је један од узрока добијене развојне асиметрије ниска фреквенца скаларног значења речи *неки* у језику, изведено је и корпусно истраживање на материјалу *Српског електронског корпуса раног дечијег говора* (Anđelković,

Ševa, Moskovljević 2001, MacWhinney 2000) и *Електронског корпуса српског језика* (<http://korpus.matf.bg.ac.rs>). Резултати показују да: а) у дечијем и говору упућеном деци изостаје скаларно значење, а доминира основна, неодређена интерпретација речи *неки*; б) скаларно значење речи *неки* у контексту ојачано је дискурзивним факторима попут елипсе, заменице, партитива, фокалне партикуле *само*. Сагледани у целини, резултати уазују да у извођењу СИ кључну улогу играју контекстуални чиниоци, те да СИ не треба посматрати као категорички, већ пробабилистички феномен.

Научна област:

наука о језику; српски језик

Научна
дисциплина:

савремени српски језик; усвајање језика; семантика; прагматика

Кључне речи:

скаларне импликатуре, квантификатор *неки*, партизивност, контрастни фокус, усвајање језика, контекст, српски језик, семантика, експериментална прагматика

УДК:

811.163.41'23

CERIF
класификација:

H352 Граматика, семантика, семиотика, синтакса

Тип лиценце
Креативне
заједнице:

CC BY-NC-ND

Data on Doctoral Dissertation

Doctoral
Supervisor:

Associate professor, Boban Arsenijević, University of Niš, Faculty of
Philosophy

Title:

Acquisition of scalar implicatures in Serbian: Semantic, pragmatic
and syntactic perspective

Abstract:

Previous empirical studies on the acquisition of scalar implicatures (SIs) agree that preschool children do not show adult-like pragmatic competence in the interpretation of sentences with scalar items (e.g. *some, or*). This dissertation puts forth the idea that different (extra)linguistic factors might influence the ability to access scalar interpretation in both adults and children.

In our study we investigated the interpretation of sentences with the quantifier *neki* 'some' in Serbian (under scalar interpretation: *some=some, but not all*). Participants (N=120: 5-, 7-, 9-year-olds and adults) performed the binary judgment task.

The results of the experimental study revealed that SIs are more available under the following conditions: a) when the right reference domain restriction is provided for the noun, by using the partitive construction; b) when the alternative set is made more prominent in the discourse, by contrastively focalizing the quantifier. Furthermore, we showed that preschool children accessed SIs at a significantly lower rate than older children and adults.

Assuming that the main reason for this developmental asymmetry is the low frequency of the scalar meaning of Serbian *neki* (some), we analyzed *Serbian electronic corpus of child language* (spoken language) and *Electronic corpus of Serbian language* (written language). The results showed: a) the lack of scalar interpretation in child language and child directed speech; b) in the written language the scalar interpretation is strengthened by different contextual factors

such as ellipsis, partitive, the use of a referential pronoun.

We discussed the repercussions of our findings for the theory of SIs and their acquisition, proposing that contextual factors play the crucial role in generating SIs, additionally pointing out that SIs should not be treated as a categorical, but rather gradual phenomenon.

Scientific
Field:

Linguistics

Scientific
Discipline:

the Serbian language; language acquisition; semantics; pragmatics

Key Words:

scalar implicatures, quantifier *some*, partitivity, contrastive focus, language acquisition, context, Serbian, semantics, experimental pragmatics

UDC:

811.163.41'23

CERIF
Classification:

H352 Grammar, semantics, semiotics, syntax

Creative
Commons
License Type:

CC BY-NC-ND

РЕЧ ЗАХВАЛНОСТИ

Неизмерно хвала мом ментору, Бобану Арсенијевићу, на посвећености, знању, енергији и ентузијазму, који су учинили да у процесу настанка тезе не само пуно научим, него и искрено уживам.

Хвала Основној школи „Бранко Радичевић“ у Батајници, Вртићу „Луња“ Предшколске установе „Врачар“ и Учитељском факултету Универзитета у Београду, који су ми омогућили да спроведем истраживање, а посебно хвала деци и студентима који су ми својим учешћем у експериментима помогли да брзо и ефикасно прикупим податке. Велико хвала Душки Михајловић која ми је помогла да дођем до испитаника и организовала један део експеримената.

Желим да се захвалим и колегама и пријатељима који су ми на располагање ставили своје време и знање: Оливеру Тошковићу, који ми је помогао у изради нацрта и обради података, Ани Батас, која ми је на располагање ставила своју опрему и помогла у снимању стимулуса, као и Јовану Чудомировићу, који је позајмио глас Пери и помогао у завршном обликовању тезе. Хвала Ивани Педовић за сву логистику.

Најдражима хвала на стрпљењу, а посебно Небојши на огромној подршци.

Мирјана Мирић

Садржај

1.	Увод.....	1
1.1.	Скаларне импликатуре	6
1.1.1.	Појам <i>импликатура</i> и типови импликатура	6
1.1.2.	Појам скаларне импликатуре	11
1.1.3.	Процедура генерисања скаларних импликатура.....	15
1.1.4.	Одлике скаларних импликатура	17
1.1.5.	Теоријски приступи скаларним импликатурама.....	20
1.1.5.1.	Прагматички и граматички теоријски приступи.....	21
1.1.5.2.	Контекстуализам и лексикализам.....	26
1.2.	Преглед истраживања у области развоја СИ.....	29
1.2.1.	Резултати истраживања.....	29
1.2.2.	Тип скале.....	33
1.2.3.	Тип задатка: методологија, ограничења и модификације	41
1.2.4.	Резиме.....	47
1.2.5.	Теоријски приступи развојној асиметрији у процесу извођења СИ	48
1.2.6.	Интерпретација универзалних квантификатора у дечијем говору.....	52
1.3.	Интерпретација речи <i>неки</i> у српском језику	54
1.3.1.	Квантификатор <i>неки</i>	55
1.3.2.	Слаба и јака интерпретација	56
1.3.3.	Структура квантификоване номиналне фразе.....	57
1.3.4.	Обележја квантификатора	59
1.3.5.	Значења речи <i>неки</i> у српском.....	62
2.	Циљ и хипотезе истраживања	67
2.1.	Партитивност.....	69
2.1.1.	Преглед релевантних истраживања.....	70
2.1.2.	Хипотеза нашег истраживања.....	74
2.2.	Контрастни фокус	74
2.2.1.	Фокус у српском језику	75
2.2.2.	Преглед релевантних истраживања.....	76
2.2.3.	Хипотеза нашег истраживања.....	78
2.3.	Развојна перспектива, партитивност и контрастни фокус	79
3.	Методологија.....	80
3.1.	Процедура и стимулуси.....	80
3.2.	Варијабле	87
3.3.	Узорак	88

4.	Резултати.....	90
4.1.	Допунски искази	90
4.2.	Контролни искази	91
4.3.	Циљани искази	95
4.3.1.	Анализа одговора на нивоу шансе (50%).....	97
4.3.2.	Дистрибуција испитаника у зависности од броја изведених СИ	102
4.3.3.	Статистичка анализа података.....	105
4.3.3.1.	Укупан узорак.....	106
4.3.3.2.	Појединачни узрасти.....	107
4.3.4.	Квалитативна анализа одговора.....	109
5.	Дискусија резултата експеримента.....	114
5.1.	Ефекат узраста.....	115
5.2.	Ефекат партитивности.....	118
5.3.	Ефекат контрастног фокуса	121
6.	Корпусна анализа значења речи <i>неки</i> у дечијем и језику одраслих	129
6.1.	Претпоставка фреквентности.....	129
6.2.	Значења речи <i>неки</i> на материјалу дечијег корпуса	131
6.3.	Значења речи <i>неки</i> на материјалу ЕКСЈ.....	135
6.4.	Дискусија резултата корпусне анализе	143
7.	Општа дискусија	145
7.1.	Теоријски приступи феномену СИ – улога контекста.....	145
7.2.	Развојна перспектива	148
7.3.	Методолошки аспект истраживања.....	150
7.4.	Имплицатуре као пробабилистички феномен	154
8.	Закључак	156
8.1.	Резиме резултата	156
8.2.	Теоријске импликације.....	158
8.3.	Смернице за даља истраживања	159
	Литература.....	161
	Прилог.....	172

Табеле

Табела 1. Одлике и предвиђања прагматичког и граматичког приступа.	25
Табела 2. Процент изведених СИ у узорку развојних истраживања.	31
Табела 3. Интерпретација израза <и, или>	35
Табела 4. Одлике различитих приступа развојној асиметрији.	51
Табела 5. Распон узраста и просечан узраст по групама испитаника.	88
Табела 6. Процент тачних одговора на контролним исказима.	92
Табела 7. Процент изведених СИ у зависности од узраста, места контрастног фокуса и партитивности.	96
Табела 8. Очекивана дистрибуција одговора испитаника за различите нивое партитивности на узрасту од 5 година.	98
Табела 9. Добијена дистрибуција одговора испитаника за различите нивое партитивности на узрасту од 5 година.	99
Табела 10. Очекивана дистрибуција одговора испитаника на узрасту од 7 година.	100
Табела 11. Добијена дистрибуција одговора испитаника на узрасту од 7 година.	100
Табела 12. Очекивана дистрибуција одговора одраслих испитаника.	101
Табела 13. Добијена дистрибуција одговора одраслих испитаника.	101
Табела 14. Дистрибуција испитаника у зависности од броја изведених СИ.	102
Табела 15. Дистрибуција испитаника у зависности од узраста и типа употребљеног алтернативног израза.	110
Табела 16. Број испитаника који наводе скаларни израз <i>сви</i> као алтернативни, али дати исказ прихватају као прикладан.	113
Табела 17. Фактори који утичу на процес извођења СИ на различитим узрастима.	114
Табела 18. Процент изведених СИ у зависности од узраста, места контрастног фокуса и партитивности.	115
Табела 19. Процент изведених СИ у зависности од узраста, места контрастног фокуса и партитивности.	118
Табела 20. Улога партитивности у процесу извођења СИ у различитим развојним стидијама	119
Табела 21. Процент изведених СИ у зависности од узраста, места контрастног фокуса и партитивности.	121
Табела 22. Укупна фреквенца речи <i>неки</i> код деце и одраслих.	131
Табела 23. Пропорција значења речи <i>неки</i> у укупном узорку деце и одраслих.	133
Табела 24. Фреквенца значења речи <i>неки</i> у ГУД-у (за појединачну децу из корпуса).	133
Табела 25. Фреквенца значења речи <i>неки</i> у говору појединачне деце.	133
Табела 26. Укупна фреквенца речи <i>неки</i> у ЕКСЈ.	136
Табела 27. Пропорција значења речи <i>неки</i> у ЕКСЈ.	138
Табела 28. Фреквенца значења речи <i>неки</i> у ЕКСЈ.	138
Табела 29. Процент изведених СИ за написане и звучне стимулусе (одрасли испитаници).	152
Табела 30. Резиме резултата истраживања.	157

Графикони

Графикон 1. Процент изведених СИ у зависности од узраста, места контрастног фокуса и партитивности.....	97
Графикон 2. Дистрибуција испитаника узраста 5 година у зависности од броја изведених СИ (за партитивну конструкцију).....	103
Графикон 3. Дистрибуција испитаника узраста 5 година у зависности од броја изведених СИ (за непартитивну конструкцију).....	103
Графикон 4. Дистрибуција испитаника узраста 7 година у зависности од броја изведених СИ (за партитивну конструкцију).....	103
Графикон 5. Дистрибуција испитаника узраста 7 година у зависности од броја изведених СИ (за непартитивну конструкцију).....	103
Графикон 6. Дистрибуција испитаника узраста 9 година у зависности од броја изведених СИ (за партитивну конструкцију).....	104
Графикон 7. Дистрибуција испитаника узраста 9 година у зависности од броја изведених СИ (за непартитивну конструкцију).....	104
Графикон 8. Дистрибуција одраслих испитаника у зависности од броја изведених СИ (за партитивну конструкцију).....	104
Графикон 9. Дистрибуција одраслих испитаника у зависности од броја изведених СИ (за непартитивну конструкцију).....	104
Графикон 10. Пропорција значења речи <i>неки</i> у дечијем говору и ГУД-у.....	133
Графикон 11. Пропорције скаларних и нескаларних значења речи <i>неки</i>	135
Графикон 12. Пропорције значења речи <i>неки</i> у ЕКСЈ.....	138
Графикон 13. Пропорција различитих типова конструкција са речју <i>неки</i> које активирају СИ.	140
Графикон 14. Пропорција значења речи <i>неки</i> у дечијем говору, ГУД-у и писаном језику одраслих.....	143

Слике

Слика 1. Логички квадрат (адаптирано према Horn 2004: 11).	14
Слика 2. Примери циљаних, контролних и допунских исказа.....	83

Дијаграми

Дијаграм 1. Типови импликатура (схема адаптирана према Moeschler 2012).	9
Дијаграм 2. Распон значења квантификатора <i>неки</i> на скали.	19
Дијаграм 3. Структура квантификоване номиналне фразе.....	58
Дијаграм 4. Подела квантификатора према обележју монотоности.....	61

Симболи и скраћенице коришћени у дисертацији

Симбол	Значење
*	исказ је нетачан/немогућ
#	прагматички неприкладан исказ
<...>	скаларни изрази се наводе унутар овог типа заграда
\Rightarrow	следи
$+>>$	конвенционална импликатура
$+>$	коверзациона импликатура
\cap	пресек скупова
\subset	подскуп
\emptyset	празан скуп
\neq	није једнако
\neg	негација
\exists	егзистенцијални квантификатор
\forall	универзални квантификатор
$ X $	скуп свих X
card	кардиналност
X, A, B	скупови
a, b, x	елементи скупа
акко	ако и само ако
СИ	скаларна импликатура
ИН	индиректна импликатура
КИ	конвенционалне импликатуре
ОКИ	опште конверзационе импликатуре
ПКИ	појединачне конверзационе импликатуре
R	реченица
s	скаларни израз
СУС	структуре узлазног следства
ССС	структуре силазног следства
ЕИ	Задатак евалуације исказа
СТИ	Задатак суда о тачности исказа
СПИ	Задатак суда о прикладности исказа
ЗО	Задатак одигравања
фт	фаза тренирања

дуг	дугорочност фазе тренирања
Р	репликација експеримента
Е	експеримент (праћен редним бројем експеримента у конкретној студији)
ен.	енглески
фр.	француски
гр.	грчки
ср.	српски
ит.	италијански
S	реченица
Q	квантификатор
GQ	генерализовани квантификатори
NP	номинална фраза
VP	глаголска фраза
QNP	квантификациона номинална фраза
ПУ	просечан узраст
n	број покушаја извођења СИ
x	укупан број пута за који је изведена СИ
&	ознака коју користимо у референцама, уместо везника и/i/and/et
ДЧ1, ДЧ2, ДВ1, ДВ2	Скраћенице уместо имена деце из <i>Српског електронског корпуса раног дечјег говора</i> (дечаци, девојчице)

1. Увод

Интерпретација реченица, па и језика у целисти, представља изузетно сложен феномен, посебно ако га посматрамо из угла усвајања језика – обједињује ниво реченичне структуре (синтаксу), ниво значења појединачних речи (лексичку семантику), ниво значења реченице (реченичну семантику), али и ниво конкретне употребе језика у комуникацији (прагматику). Истраживања у области развојне психоллингвистике показују да се главне језичке способности (пре свега, семантичке и морфосинтаксичке) стичу на раним узрастима, како у домену продукције, тако и у домену разумевања. Поједине прагматичке компетенције као што су конвенционалност и контраст у употреби речи, употреба учтивих форми, адекватна интерпретација појединих говорних чинова, као и смењивање у говору, такође се усвајају рано – до шесте године (Clark 2003, Clark & Matos Amaral 2010), док другима, попут ироније и метафоре (Winner 1997) и неких облика прагматичког закључивања, деца овладавају тек на основношколском узрасту.

Ова дисертација бави се испитивањем развоја једног типа прагматичког закључивања – скаларних импликатура, конкретно – интерпретацијом исказа српског језика који садрже скаларни квантификатор *неки*. Скаларне импликатуре (у даљем тексту означене као СИ) језичка су појава на интерфејсу семантике и прагматике, а током протекле деценије заузеле су важно место у теоријским и емпиријским истраживањима захваљујући правилностима које показују у јављању. СИ спадају у конверзационе импликатуре – прагматичку појаву која подразумева да, у зависности од контекста и целокупне говорне ситуације, исказ који говорник употребљава може да значи више од онога што је речено самом реченицом. Иако у многим сегментима језика остаје нејасно где се завршава улога семантике, а почиње прагматика, скаларни квантификатори представљају један од ретких феномена где је ову границу могуће повући. Семантика се односи на садржај везан за истиносне услове исказа или за оне аспекте интерпретације који директно проистичу из значења речи у реченици и њихових структурних односа, док прагматика обухвата оне аспекте интерпетације до којих се долази анализом исказа и закључивањем у односу на контекст, циљ разговора и намере (са)говорника (Huang & Snedeker 2009).

У домену скаларних импликатура најчешће су испитивани искази који садрже квантификатор *неки* као у примеру (1) или дисјункцију *или* као у примеру (2).¹

(1) Уколико говорник употреби израз семантичког типа $\exists x A(x)$, онда имплицира

$$\neg \forall x A(x)^2$$

Неке бебе воле да спавају \rightarrow *Неке, али не све бебе воле да спавају.*

(2) Уколико говорник употреби израз семантичког типа $p \vee q$, онда имплицира

$$\neg (p \wedge q)$$

Купићемо цвеће или кафу \rightarrow *Купићемо или цвеће или кафу, али не оба.*

У српском језику, искази у (1) и (2) не интерпретирају се само на нивоу основног, логичког значења квантификатора *неки* (*неки* = *бар неки, а можда и сви*) и дисјункције *или* (*или* = *A или B, а можда и оба*), већ се за њих може извести импликатура, односно значење које је дато поврх семантички кодираниог садржаја: *неки* = *неки, али не сви, или* = *A или B, али не оба.*

Како се у овој дисертацији бавимо квантификатором *неки*, важно је напоменути да исказ са *неки* може имати троструки семантичко-прагматички статус, у зависности од контекста у коме је употребљен. Тако исказ у (1) може бити логички (семантички) тачан и прагматички адекватан (прикладан), у ситуацији када заиста неке, али не све бебе воле да спавају; логички (семантички) тачан, али прагматички неадекватан (неприкладан), у ситуацији када све бебе воле да спавају; логички (семантички) нетачан и прагматички неадекватан (неприкладан), у ситуацији када ниједна беба не воли да спава. У примеру (1) и основна и скаларна интерпетација логички су тачне. Међутим, како се од сваког говорника очекује да у комуникацији сарађује поштујући прагматичка правила, употреба мање информативног члана скале логичких израза (*неки*) очекује се само када говорник има разлог да не употреби информативнији израз (што је, у овом случају, квантификатор *сви*). У литератури се стандардно претпоставља да квантификатори *неки* и *сви* формирају скалу $\langle \text{неки}, \text{сви} \rangle$, а јачина (информативност)

¹ Иако у погледу степена извођења скаларних импликатура постоје назнаке унутарјезичке и међујезике варијације условљене типом скаларног израза, друге скале су у литератури занемарене. Изузетак је једна студија која експерименте заснива на широком дијапазону скаларних израза (van Tiel et al. 2016).

² У овој дисертацији користићемо симболе \forall и \exists ради једноставнијег формалног записа универзалног и езистенцијалног квантификатора, иако припадају стандардној логици првог реда за коју данас знамо да не може адекватно објаснити квантификаторе (квантификоване реченице) природних језика (Barwise & Cooper 1981).

израза из скале подразумева асиметричан однос следства (енг. *entailment*) између еквивалентних реченица које садрже дате изразе, па из јачег израза следи слабији, али не и обрнуто: R (сви) \Rightarrow R (неки). Употреба ниже рангираног израза (слабо) имплицира негацију више рангираног.

Досадашње емпиријске студије бавиле су се следећим аспектима извођења СИ:

а) интерпретацијом исказа који садрже скаларни израз, како би одговориле на питања који изрази и у којој мери изазивају СИ;

б) механизмима когнитивне обраде исказа са скаларним изразом, како би одговориле на питања да ли је извођење СИ когнитивно скуп процес, да ли су и основна и скаларна интерпретација инхерентни део значења скаларних израза (да ли се изводе „по дифолту“), као и да ли се некој од интерпретација когнитивно брже приступа;³

в) усвајањем СИ, како би одговориле на питања да ли је скаларна интерпретација развојно релевантан феномен, као и да ли је (и под којим условима) скаларна интерпретација деци подједнако доступна као основна.

Скаларне импликатуре изводе се рутински, у свакодневној комуникацији, а одрасли говорници без потешкоћа успевају да приступе значењима која нису експлицито исказана језичким садржајем. Међутим, новија истраживања показују да су деца, посебно предшколског, а и раног школског узраста, иначе компетентна у другим елементима језичке способности, неосетљива на импликатуре при интерпретацији скаларних израза (Noveck 2001, Chierchia et al. 2001, Papafragou & Musolino 2003, Guasti et al. 2005, Reinhart 2006, Crain 2008, Barner & Bachrach 2010, Barner, Brooks & Vale 2011, Katsos et al. 2012, Foppolo et al. 2012). То значи да остају на нивоу основног значења исказа са скаларним изразима и сваки скаларни израз интерпретирају „буквално“. Ова чињеница се у литератури тумачи из угла два приступа: први претпоставља модуларност граматике и прагматике, а други њихову интеракцију у интерпретацији реченица. Према хипотези о прагматичком кашњењу (*Pragmatic Delay Hypothesis*) деца нижих узраста теже изводе СИ него одрасли јер имају приступ само семантичком знању.⁴ На нижим узрастима недостаје важан део прагматичког знања неопходан за компутацију СИ, а то је Грајсова максима квантитета. С друге стране,

³ Када је реч о когнитивним процесима, важну улогу имају аспекти економичности, односно ефикасности когнитивне обраде, који зависе од односа уложеног времена, количине процесирања и ефекта који се постиже. У том смислу, термин *когнитивно скуп* (процес) у овој дисертацији односи се на онај скуп когнитивних процеса и задатака који се манифестују дужом временском обрадом.

⁴ У литератури се семантичка компонента језика посматра као део граматике, што примењујемо и у овој дисертацији.

Кјеркиа и сарадници (Chierchia et al. 2001, 2004) развили су Модел семантичког језгра (*Semantic Core Model*), према коме се импликатуре рекурзивно уводе, паралелно са истинским условима. Поједини аутори објашњење за развојни проблем траже ван језика. Према хипотези о ограничениости процесирања (*Processing Limitation Hypothesis*), деца имају неопходно прагматичко и семантичко знање, али нису способна да га искористе због ограничених капацитета меморије, односно ограничених могућности процесирања (Barner, Brooks & Bale 2011). Наведене развојне теорије уклапају се у ширу дебату о улози семантичке компоненте граматике и прагматике у процесу извођења СИ: прагматички оријентисане теорије претпостављају да су за овај процес одговорни општи принципи комуникације и (ван)језички контекст, док граматичке теорије претпостављају да се семантички и прагматички аспекти исказа обрађују истовремено.

Имајући у виду досадашња истраживања, циљ нашег рада је да испита на који начин говорници српског језика (одрасли и деца узраста 5, 7 и 9 година) интерпретирају реченице са скаларним квантификатором *неки* у ситуацијама у којима манипулишемо партитивношћу и контрастним фокусом као контекстуалним и језичким чиниоцима за које претпостављамо да олакшавају приступ имплицираном значењу. Како у области усвајања језика, тако и у широј лингвистичкој, филозофској и психолошкој литератури, дебата о природи процеса извођења скаларних импликатура још увек је врло жива и без коначних закључака, те сматрамо да резултати нашег истраживања додатно расветљавају овај феномен, посебно из угла улоге контекста – јер указују на конкретне језичке факторе који утичу на интерпетацију скаларних израза. Такође, истраживање даје и важан допринос разумевању особина процеса извођења СИ специфичних за српски језик, условљених различитим семантичким и граматичким чиниоцима.

Теза је организована на следећи начин. У *Уводу* описујемо појаву скаларних импликатура, разматрамо прагматичке и граматичке теорије као две главне групе приступа феномену СИ, посебно анализирајући разлику међу теоријама утемељену на улози контекста у интерпетацији скаларних израза. Потом дајемо преглед досадашњих истраживања са нагласком на развојну перспективу, износимо основне теоријске приступе развојној асиметрији у извођењу СИ, скрећући пажњу и на методолошке проблеме у овом домену. Последњи одељак *Увода* бави се формалном анализом и специфичностима значења речи *неки* у српском језику.

У поглављу *Циљеви и хипотезе* разматрамо теоријске поставке о партитивности и контрастном фокусу као језичким факторима за које претпостављамо да утичу на извођење СИ, наглашавајући семантичке и синтаксичке специфичности карактеристичне за српски језик, и на крају дајемо преглед релевантних истраживања на основу којих формулишемо циљеве и претпоставке.

У поглављу *Методологија* описујемо процедуру Задатка бинарне процене, који је коришћен у експериментима, са посебним освртом на модификације које су направљене у односу на оригинални Задатак суда о прикладности исказа. Након тога, описујемо зависне и независне варијабле, циљане, контролне и допунске стимулусе, као и узорак испитаника.

У поглављу *Резултати* описујемо дистрибуцију одговора испитаника, статистички анализирамо добијене податаке на укупном узорку и појединачним узрастима, а потом одговоре испитаника разматрамо са становишта квалитативне анализе.

У поглављу *Дискусија резултата експеримента* тумачимо добијене значајне ефекте узраста, партитивности и контрастног фокуса, поредећи резултате нашег истраживања са студијама СИ у другим језицима и наводећи теоријске импликације добијених резултата. Посебно се осврћемо на развојну перспективу и могуће узроке добијене развојне асиметрије.

Након дискусије резултата следи поглавље *Корпусна анализа значења речи неки*, у коме наводимо резултате провере фреквентности речи *неки* на материјалу *Српског електронског корпуса раног дечјег говора* (Anđelković, Ševa & Moskovljević 2001) и *Електронског корпуса српског језика* који се развија на Математичком факултету Универзитета у Београду (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/>). Корпусна анализа мотивисана је идејом да је ниска фреквенца скаларног значења речи *неки* у говору деце и одраслих један од могућих узрока развојне асиметрије.

Следи поглавље *Опита дискусија* у коме тумачимо резултате експерименталног истраживања и анализе корпусâ. Посебно се осврћемо на предвиђања контекстуалистичких и лексикалистичких теорија и разматрамо допринос наше дисертације дебати о (не)оправданости дистинкције опште/појединачне конверзационе импликатуре. Резултате интерпретирамо и у односу на теорије које феномен СИ проучавају из развојног угла.

У *Закључку* резимирамо резултате, додатно се бавимо теоријским импликацијама добијених резултата и посебно наглашавамо отворена питања и смернице за будућа истраживања.

1.1. Скаларне импликатуре

1.1.1. Појам *импликатура* и типови импликатура

Пре него што детаљније представимо феномен СИ, описаћемо појам импликатуре и изложити основне типове импликатура.

Појам *импликатура* односи се на значење које није експлицитно семантички кодирано (исказано изговореном/написаном реченицом), већ га *говорник* својим исказом *имплицира*, док *саговорник* (односно слушалац) на основу датог исказа *закључује* о имплицираном значењу. У овој дисертацији бавимо се интерпретацијом исказа од стране саговорника (слушалаца) и значењем до којег саговорник долази на основу исказа говорника, те се, уже гледано, бавимо скаларним закључцима (инференцијама). Међутим, како је у литератури уобичајено да се појам *импликатура* употребљава у оба смера – и за значење имплицирано од стране говорника и за изведени закључак, овај термин користићемо наизменично за оба значења.⁵

Потребно је разликовати импликатуру од логичког (семантичког) односа следства (енг. entailment). Импликатура се често среће под појмом *слаба импликација*, за разлику од следства, које се означава појмовима *логичка импликација* или *јака импликација* (пример (3)).

(3) *Пилот је погинуо.*

Јака импликација: *Пилот је мртав.*

Кључна својства по којима се импликатура разликује од јаке импликације јесу поништивост и могућност појачавања значења (о њима говоримо у одељку 1.1.4).

Важна карактеристика природних језика је да саговорници без потешкоћа могу да закључе шта је говорник намеравао да саопшти, чак и када дата информација није

⁵ Ипак треба имати на уму да Грајс импликатуру приписује говорнику (Grice 1989), а Хорн такође инсистира да је категоричка грешка приписивати импликатуру саговорнику/слушаоцу или конкретним изразима (Horn 2006).

садржана у језичком коду, односно изговореној реченици. С обзиром на то да се импликатуре изводе у свакодневној комуникацији, изненађује чињеница да су релативно новији предмет изучавања у оквиру лингвистике.⁶ Први је на њих пажњу скренуо Пол Грајс у својим предавањима 1967. године, правећи разлику између онога што је речено (*what is said*) и онога што се реченим мисли (*what is meant*) (Grice 1989)⁷.

Импликатуре се изводе на основу заједничке претпоставке да говорник и саговорник делају разумно и сараднички како би постигли заједнички циљ у комуникацији. Говорник се, употребљавајући реченицу *p* да би имплицирао *q*, ослања на то да ће саговорник моћи да разуме шта је говорник *мислио* на основу онога што је речено у датој ситуацији и да ће извести одговарајући закључак (Horn 2004).

Према Грајсу, импликатуре се заснивају на принципу кооперативности саговорника (*The Cooperative Principle*), који се може дефинисати као општи принцип којим се водимо у комуникацији (Grice 1989: 26).

Принцип кооперативности:

„Нека ваш допринос разговору буде онакав какав се тражи, у тренутку у коме се тражи, у складу са сврхом или смером разговора у коме учествујете.“⁸

Грајс је принцип кооперативности експлицирао следећим конверзационим максимама (Grice 1989: 26-27):

Максима квантитета:

- Нека ваш допринос датом разговору буде онолико информативан колико се тражи у складу са тренутном сврхом разговора.
- Нека ваш допринос не буде информативнији него што се тражи.

Максима квалитета:

Нека ваш допринос разговору буде истинит, конкретније:

- Немојте говорити оно за шта верујете да је неистина. (подмаксима истинитости)
- Немојте говорити оно за шта немате доказе. (подмаксима доказа)

⁶ Иако импликатуре постају релевантан предмет проучавања тек у другој половини XX века, Хорн истиче да су још у IV веку реторичари Сервије и Донат литоту окарактерисали као стилску фигуру којом се каже мање, а мисли више (Horn 2004).

⁷ Грајс је 1967. године на Харварду одржао „Предавања у част Вилијама Џејмса“, позната под називом *Logic and Conversation*, први пут објављена 1975, а потом прештампана 1989. у књизи *Studies in the Way of Words*, коју цитирамо у овој дисертацији.

⁸ “Make your contribution such as required, at the stage at which it occurs, by the accepted purpose or direction of the talk exchange in which you are engaged“ (Grice 1989: 26).

Максима односа:

- Будите релевантни.

Максима начина:

- Будите јасни, конкретније: избегавајте нејасноће и двосмислености; будите сажети; будите уређени.

Принцип кооперативности и конверзационе максиме одсликавају општи принцип којим се водимо у било којој врсти комуникације. Не треба их схватити као прескриптивна правила којима се морамо водити, већ као унапред дефинисане вредности којих су саговорници обострано свесни, а чије очигледно непоштовање није грешка, већ позив саговорнику да у одређеном контексту нешто закључи. За разлику од синтаксичких и семантичких правила, прагматички принципи и правила постижу комуникативни ефекат и када се поштују и када се крше (Horn 2004).

Тако су скаларне импликатуре у примерима (1) (*Неке бебе воле да спавају*) и (2) (*Купићемо цвеће или кафу*) резултат сукоба прве максиме квантитета и подмаксиме истинитости (Matsumoto 1995, Moeschler 2012).⁹ Наиме, употребом слабијег скаларног израза говорник не поштује прву максиму квантитета (јер не употребљава информативнији квантификатор), што саговорника наводи на закључак да информативнија алтернатива не важи, односно да говорник верује да није тачна (подмаксима истинитости) или да за њу нема доказа (подмаксима доказа).¹⁰

Традиционална прагматичка литература разликује неколико типова импликатура, које схематски приказује Дијаграм 1, а илуструју примери (4) – (6).

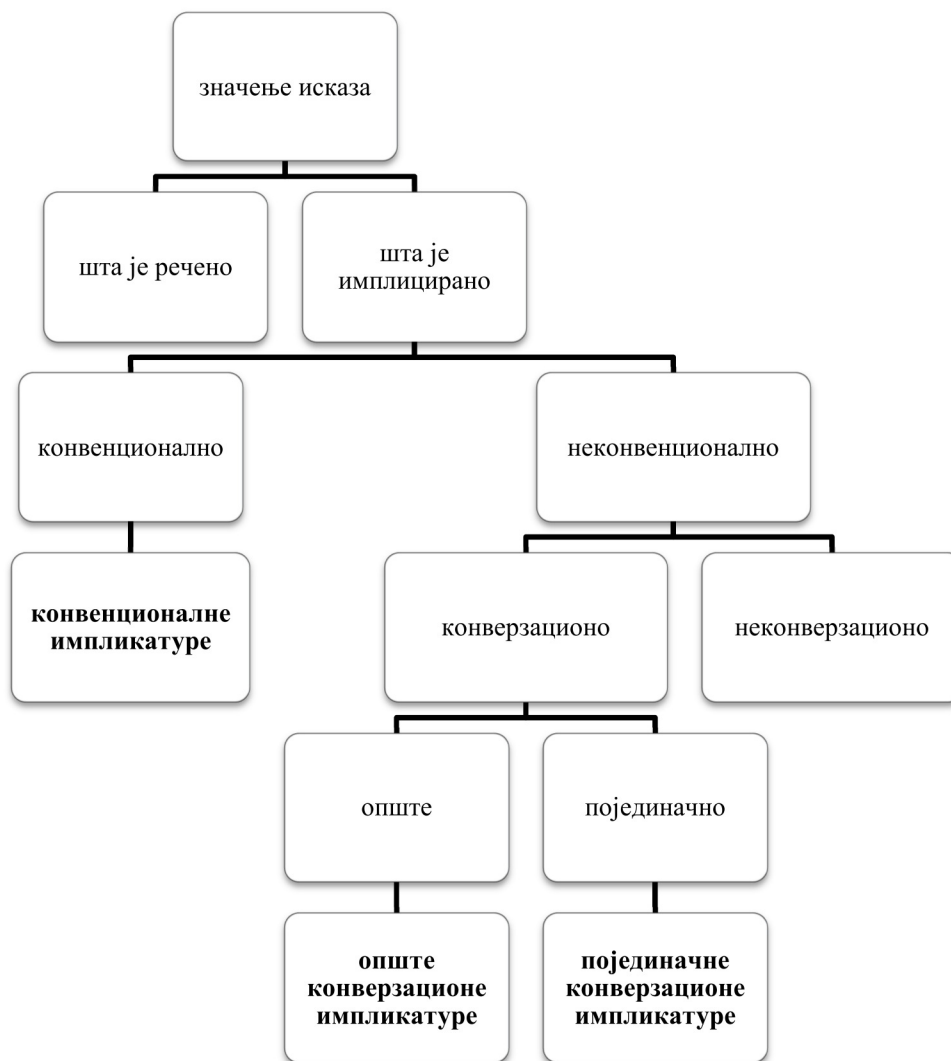
⁹ В. Matsumoto 1995 за детаљан опис да ли и како остале максиме утичу на процес извођења СИ.

¹⁰ Конверзационе максиме могу бити резултат непоштовања и неке друге максиме. На пример, одговор саговорника Б у следећем примеру резултат је непоштовања максиме релевантности, јер не постоји директна веза између питања у А и одговора у Б. Међутим, иако су на семантичком нивоу реченице које се интерпетирају очигледни резултат неуспеле сарадње, саговорник ипак покушава да их интерпретира као кооперативне на дубљем нивоу и изводи импликатуру (Levinson 1983).

А: *Како си спавала ноћас?*

Б: *Бебу су мучили грчеви.*

Импликатура: Нисам добро спавала ноћас (јер су бебу мучили грчеви).

Дијаграм 1. Типови импликатуре (схема адаптирана према Moeschler 2012).¹¹

(4) Конвенционалне импликатуре (КИ)

Чак и у Барселони пада киша.

КИ1: И у другим градовима пада киша.

КИ2: (Из датог скупа градова) најмање је вероватно да у Барселони пада киша.

(5) Појединачне конверзационе импликатуре (ПКИ)

(у туристичком водичу) Београд је на јесен сив и кишовит град.

ПКИ: Београд не треба посетити на јесен.

(6) Опште конверзационе импликатуре (ОКИ)

Посетићемо Барселону или Београд.

ОКИ: Посетићемо или Барселону или Београд, али не оба града.

¹¹ Желимо да напоменемо да се досадашња литература не бави питањем постоје ли неконверзационе импликатуре, иако је ово питање интересантно из угла прагматике и невербалне комуникације.

Класични примери израза који активирају *конвенционалне импликатуре* јесу речи које су традиционално анализирани као окидачи прагматичке пресупозиције, као што су *али*, *дакле*, *чак*, *такође* и сличне (Stalnaker 1974, Horn 2004), као у примеру (4). Конвенционалне импликатуре не произилазе из принципа кооперативности и конверзационих максима, већ из конвенционалног значења датих речи, па је за извођење овог типа импликатура довољно знати значење речи која изазива конвенционалну импликатуру. Допринос ових речи значењу исказа није семантичке, већ прагматичке природе, јер не утичу на истинитост исказа: ако је тачна реченица *Чак и у Барселони пада киша*, тачна је и реченица *У Барселони пада киша*.¹² Конвенционалне импликатуре не могу се поништити, јер негирање садржаја импликатуре доводи до контрадикције (*#Чак и у Барселони пада киша, што није изненађујуће*). Додатно, конвенционалне импликатуре су одвојиве, јер се импликатура може уклонити када се исти семантички садржај пренесе другим речима или изразима, нпр. *У Барселони такође пада киша*. Овај тип импликатура није предмет овог рада, а детаљна анализа може се пронаћи у Potts 2005.

За разлику од конвенционалних, *конверзационе импликатуре* проистичу из принципа кооперативности и конверзационих максима и не зависе од конвенционалног значења конкретних речи и израза (примери (5) и (6)). Конверзационе импликатуре нису део истиносних услова реченице¹³, јер се могу поништити, односно претходно имплицирано значење се може експлицитно укинути, а да то не води јакој контрадикцији (Grice 1989, Levinson 1983), на пример: *Београд је на јесен сив и кишовит град, што не значи да га не треба посетити* или *Посетићемо Барселону или Београд, у ствари посетићемо оба града*. Осим тога, конверзационе импликатуре су неодвојиве, што се види по томе што сваки начин исказивања истог семантичког садржаја (основног значења) изазива исту импликатуру (Horn 2004). На пример, када би се уместо исказа *Београд је на јесен сив и кишовит град* употребио било који исказ којим се преноси сличан садржај, попут *Београд је на јесен тмуран и влажан град*, из њега би се, у истом контексту, и даље изводила импликатура да га не треба посетити на јесен.

Примери (5) и (6) илуструју два различита типа конверзационих импликатура, који се разликују према улози контекста, односно условима под којима се изводе.

¹² Наведена одлика разликује конвенционалну импликатуру од логичке импликације.

¹³ У новијој литератури ово питање се посматра као дискутабилно, јер постоје наводи да КИ могу имати утицаја на истиносне услове (в. Katsos 2008: 6 и цитиране ауторе).

Пример (5) илуструје *појединачне конверзационе импликатуре* (енг. particularized conversational implicatures), чије извођење захтева одговарајући контекст. Тако се импликатура да *Београд не треба посетити на јесен* изводи само у специфичном контексту (на пример, туристичког водича), док би у некој другачијој ситуацији (нпр. када редитељ тражи сценографију за мрачан филм), иста реченица могла имати другачије значење. Пример (6) илуструје *опште конверзационе импликатуре* (енг. generalized conversational implicatures), које не захтевају посебан контекст на основу кога бисмо извели закључак, већ би присуство специфичног контекста спречило извођење импликатуре (Grice 1989, Levinson 1983). Тако, употреба речи *или* у примеру (6) у немаркираном контексту генерише импликатуру *или један или други, али не оба*.¹⁴

Пошто појединачне импликатуре изазивају неке конкретне речи, тешко их је раздвојити од конвенционалног значења речи, а импликатуре до којих доводе од конвенционалних импликатура. Штавише, у савременој прагматичкој литератури све је више радова који доводе у питање оправданост дихотомије појединачне/опште конверзационе импликатуре (в. Horn 2004, Degen 2013, између осталих).

Пример (6) илуструје и посебан тип општих конверзационих импликатура, а то су скаларне импликатуре, које су предмет нашег истраживања, те ћемо их детаљно приказати у наредном одељку.

1.1.2. Појам скаларне импликатуре

Већ смо напоменули да за сваку реченицу можемо утврдити значење које је експлицитно исказано (основно значење), које проистиче из значења самих речи од којих је реченица састављена и њихових међусобних односа. Тако на основу реченице у (7) сазнајемо да постоји особа по имену Ана која је написала чланак, као и да неко дати чланак оцењује као добар. За исту референцијалну ситуацију дата реченица има исто (семантичко) значење без обзира на то ко ју је употребио и у којој ситуацији. Овој, као и свакој другој реченици, на семантичком нивоу додељују се истиносни услови, невезано за контекст, па реченица добија истиносну вредност „тачно“ или

¹⁴ У примеру (6) могуће је поништити импликатуру, али постоје специфични контексти у којима то није могуће. У следећем примеру СИ се коси са знањем о свету: немогуће је да се у реалном свету неки догађаји одвијају у исто време на два места:

Породићу се у болници Народни фронт или Земунској болници.

**Породићу се у болници Народни фронт или Земунској болници, у ствари, у обе.*

„нетачно“. Тако су истиносни услови за реченице у (7) супротни: када је (7)а тачно, (7)б је натачно и обрнуто.

- (7) а. *Анин чланак је добар.*
б. *Анин чланак није добар.*

Међутим, за интерпретацију реченице у одређеном контексту важно је извести и додатно, имплицитно значење, поврх оног које је експлицитно исказано. Имплицитне информације нису садржане у самој реченици, већ се морају извести на основу контекста у коме је исказ употребљен, на основу знања о говорнику који је исказ употребио, као и на основу нашег искуства и знања о свету.¹⁵ Тако иста реченица, поновљена у (8)б, у контексту датом у (8)а имплицира да чланак није одличан, а на основу ове импликатуре изводимо закључак да се чланак неће штампати. У примеру (8)в, где се за први део исказа генерише импликатура да је чланак добар, а не одличан, у наставку исказа ту импликатуру је могуће поништити, што резултира другачијим закључком (инференцијом) – да ће се чланак штампати.

- (8) а. *Штампаће се само одлични чланци. Какав је Анин чланак?*

б. *Анин чланак је добар.*

Анин чланак је добар, али није одличан. **импликатура**

Анин чланак се неће штампати. **закључак 1**

в. *Анин чланак је добар, у ствари, одличан је.* **поништавање импликатуре**

Анин чланак ће се штампати. **закључак 2**

Наведени пример садржи један од израза који се могу представити на скали типа <осредњи, добар, одличан>, где употреба ниже рангираног израза имплицира негацију више рангираног. Уколико је говорнику познато да је рад одличан, поштујући принцип кооперативности и прву максиму квантитета, говорник је дужан да употреби јачи израз са скале. Уколико то не учини, саговорник под претпоставком кооперативности закључује да само употреба ниже рангираног израза преноси тачну информацију, односно да рад није одличан, већ само добар.

¹⁵ У раду правимо битну разлику између појмова *значење реченице* и *значење исказа*, где под првим подразумевамо основно значење реченице које проистиче из значења речи од којих је реченица састављена и њихових међусобних односа, а под другим значење целокупног исказа, које зависи од контекста и говорне ситуације.

Скаларне импликатуре типично се изводе при интерпетацији реченица које садрже неки од скаларних израза (Horn 1972, 2004)¹⁶. У скаларне изразе спадају, између осталих (према Horn 1972, Levinson 2000, Zondervan 2010):

потврдни квантификатори <неки, многи, већина, сви/сваки>

одрични квантификатори <не сви¹⁷, ниједан>

бројеви <један, два, три,...>¹⁸

модали <може, мора >, <можда, вероватно, сигурно>

везници <или, и>

прилози за учесталост <понекад, често, увек>

придеви/прилози степена <топло, вруће>, <добар, одличан>

фазни глаголи <почети, завршити>

глаголи рангирања <волети, обожавати>

арбитрарне (ad hoc) скале¹⁹

Скаларни изрази се могу посматрати као део скале која одражава логичку јачину, односно степен информативности коју скаларна реч носи. Чланови скале су у одређеној мери лексикализовани: лексички су ограничени на чланове исте категорије са којима стоје у односу следства (Horn 1972, Gazdar 1979), а истој скали не могу припадати речи различитог смера следства (Matsumoto 1995). Тако је употреба придева *одличан* информативнија у односу на придев *добар* (пример (7)), везник *и* информативнији у односу на везник *или* (примери (2) и (6)), а употреба универзалног квантификатора *сви/сваки* информативнија у односу на изразе *неки, многи, већина* (пример (1)). Информативност, односно логичка јачина, мери се бројем израза укључених у следство. Наиме, скале су дефинисане постојањем једносмерног семантичког следства (Horn 1984): за произвољну реченицу R, из R (сви) \Rightarrow R (неки), али не и обрнуто (из *Све бебе воле да спавају* следи *Неке бебе воле да спавају*, али из *Неке бебе воле да спавају* не следи *Све бебе воле да спавају*). Скуп ситуација у којима су тачне реченице са слабијим (мање информативним) изразом (нпр. *неки*) подскуп су

¹⁶ Како их је први дефинисао Хорн (Horn 1972), овај тип скала се у литератури често назива Хорновим скалама.

¹⁷ Овај тип квантификатора није лексикализован у језицима.

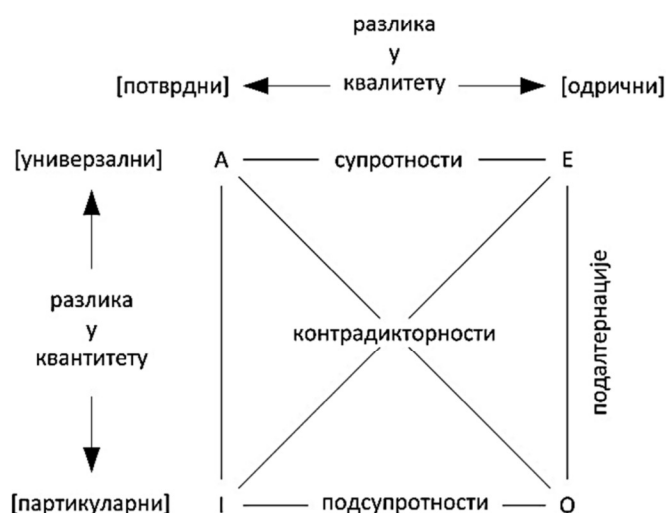
¹⁸ Статус бројева као окидача скаларних импликатура је дискутабилан, о чему ће бити више речи у прегледу истраживања из области усвајања у Одељку 1.2.1.

¹⁹ Кјеркиа и Левинсон сматрају да скале рангирања и арбитрарне скале имају другачији статус од скала независних од контекста, какве, на пример, образују квантификатори (Chierchia 2004, Levinson 2000).

ситуација у којима важе оне са јачим (информативнијим) изразом (нпр. *сви*). Односно, ако из реченице p следи реченица q , онда ако је p тачно и q мора бити тачно, док обрнуто не важи.

Улога скаларних импликатура је да одређени израз сместе у контекст скупа релевантних алтернатива које се разликују по информативности (Chierchia et al. 2001). У случају скале којој припада квантификатор *неки*, релевантне алтернативе су *многи*, *већина*, *сви*. Када говорник употреби слабији израз са скале, својим избором имплицира да не може употребити јачи израз, а саговорник на основу употребе ниже рангиране алтернативе закључује да ниједан више рангирани израз не би пренео истиниту информацију.

Важна улога скаларних импликатура је и да попуне лексичке празнине и асиметрије које постоје у природним језицима. Хорн то илуструје **ЛОГИЧКИМ КВАДРАТОМ** (Слика 1) (Horn 2004).

Слика 1. Логички квадрат (адаптирано према Horn 2004: 11).

Углове квадрата могу да заузму било који логички изрази, а у случају квантификатора то су: $A = \text{сви}$, $I = \text{неки}$, $E = \text{ниједан}$, $O = \text{не сви}$, као у примеру (9).²⁰

²⁰ Искази A и E су супротности: не могу истовремено бити тачни, иако могу бити нетачни. Искази A и O (као и I и E) су контрадикторни: чланови сваког пара не могу истовремено бити тачни или нетачни. Исказ I је подалтеранција одговарајућег исказа A (као и O и E), а подалтернација једносмерно следи из своје надалтернације. Искази I и O су подсупротности и не могу истовремено бити тачни, иако могу бити нетачни.

- (9) А: Сви А су В. (Свако А је В), на пример: *Сви дечаџи су несташни.*
Е: Ниједно А није В, на пример: *Ниједан дечак није несташан.*
И: Неки А су В, на пример: *Неки дечаџи су несташни.*
О: Нису сви А В. (Није свако А В) / Неки А нису В, на пример:
Нису сви дечаџи несташни / Неки дечаџи нису несташни.

Однос између исказа у I и O остаје вековима неразјашњен у погледу тога да ли је реч о логичкој вези између датих исказа или не, а Хорнова теорија општих скаларних импликатура нуди решење ове дилеме: искази у I и O не стоје у односу семантичког следства. Наиме, Хорн је приметио да су искази I и O еквивалентни: иако се језички садржај исказа *Неке бебе воле да спавају* и *Неке бебе не воле да спавају* разликује, информација која се преноси је иста: *Неке бебе воле, а неке бебе не воле да спавају.*

Угао квадрата O обухвата и негацију израза *сви* (*несви), која је употребом исказа у I имплицирана. Важан допринос теорије скаларних импликатура јесте и то што објашњава зашто ни у једном природном језику O није лексикализовано. Тако у српском, за разлику од лексема *сви*, *неки*, *ниједан* (које би редом одговарале исказима у A, I и E) не постоји лексема *несви која би одговарала исказу у O. Према Хорну (Horn 2004), језици имају тенденцију да не лексикализују сложене вредности, јер ако језичка јединица изазива општу импликатуру, не постоји потреба за језичком јединицом која би дала импликатуру лексикализовала. Импликатуре се у природним језицима изводе из разлога језичке економије (Doyle 1951, према Horn 2004: 9): оно што се може разумети, а да није речено – обично неће ни бити речено.

1.1.3. Процедура генерисања скаларних импликатура

Питање тачних корака и процедуре којом импликатура настаје је и даље контроверзно, али се већина аутора слаже око чињенице да се за дати исказ когнитивно обрађује (енг. *compute*) основно значење скаларног израза, да се у разматрање узима релевантна алтернатива са јачим изразом са скале и као резултат негирања датог израза добија прагматички ојачано значење, као у (10):

(10) Реченица: Неке бебе воле да спавају.

Алтернатива: Све бебе воле да спавају.

Основна инференција: Неке бебе воле да спавају, а можда и све.

Скаларна импликатура: Не воле све бебе да спавају.

Ојачано значење (инференција): Неке, али не све бебе, воле да спавају.

Импликатура незнања:²¹ Говорник не зна да ли све бебе воле да спавају.

Једно од доминантних питања модерне прагматике је како говорници од основног значења долазе до скаларне интерпретације. Иако се извођење импликатура чини лаким и представља саставни део свакодневне комуникације, механизам који лежи у основи овог процеса није нимало једноставан. Један од начина да се сагледа процес извођења скаларних импликатура предложен је као процедура генерисања алтернатива скаларног израза која обухвата најмање четири корака (Barner & Bachrach 2010):

а) Когнитивно се обрађује основно значење реченице R која садржи скаларни израз s , где s има слабо (основно) значење. За реченице са скаларним изразом *неки* репрезентовано је основно значење датог израза: *Бар неке бебе воле да спавају*, којем одговара форма $[\text{неки}]_{\text{слабо}} = A \cap B \neq \emptyset$, где је A скуп беба, а B скуп особа које воле да спавају.

б) Генерише се скуп алтернатива реченице $R(a_1, a_2, \dots, a_n) - R^{\text{alt}}$, који обухвата све реченице које се могу генерисати тако што ћемо израз s заменити његовим скаларним алтернативама. За скаларни израз *неки* генеришу се алтернативне реченице које садрже изразе са исте скале (*већина, многи, сви*). Тако се, на пример, за исказ *Неке бебе воле да спавају*, генеришу алтернативе *Многе бебе воле да спавају* или *Све бебе воле да спавају*.

в) Алтернативе у скупу R^{alt} ограничавају се на скуп R^* брисањем свих алтернатива које следе из првобитне реченице R .

г) Ојачава се основно значење реченице R негирањем свих чланова скупа R^* : $\text{неки} = \text{неки} \wedge \neg \text{сви}$, генерише се импликатура, односно значење *Неке, али не све, бебе воле да спавају*, којем одговара форма $[\text{неки}]_{\text{јачо}} = A \cap B \neq \emptyset$ и $\neg(A \subset B)$.

Из угла прагматичке интерпретације исказа од стране саговорника, претпоставља се да саговорник до импликатуре долази на следећи начин (Grice 1989): говорник је употребио реченицу са скаларном речју *неки*, а могао је употребити исту реченицу са речју *сви* уместо *неки*, која би у датом контексту такође била релевантна, а уједно и

²¹ Импликауре незнања (енг. *ignorance implicatures/inferences, uncertainty implicatures*) нису засноване на подмаксими истинитости, већ на подмаксими доказа, која подразумева да говорник употребљава слабији израз са скале не зато што зна да није тачан, већ зато што нема доказа да јесте. Овај феномен у литератури је познат као епистемички корак (енг. *epistemic step*) (в. Sauerland 2004, између осталих). Иако се све већи број студија бави овим типом импликатура (често под терминима јаке и слабе импликатуре), оне неће бити предмет овог рада.

информативнија (јача), јер из R (сви) $\Rightarrow R$ (неки). Поштујући прву максиму квантитета, говорник покушава да буде што информативнији, а поштујући максиму квалитета, говорник употребљава мање информативни израз зато што нема доказ за реченицу са *сви* (подмаксима доказа) или има доказ да она није тачна (подмаксима истинитости). Говорник је добро информисан и кооперативан, те претпостављамо да реченицу са *сви* сматра нетачном и да реченица *Неке бебе воле да спавају* значи *Неке, али не све бебе воле да спавају*.

1.1.4. Одлике скаларних импликатура

У овом одељку описаћемо основне одлике скаларних импликатура, мада неке од њих карактеришу и друге типове конверзационих импликатура. Скаларне импликатуре су: неконвенционалне (енг. *non-conventional*), поништиве (енг. *cancelable*), неодвојиве (енг. *non-detachable*), могу се појачати (енг. *reinforce*) (Grice 1989), структурно су ограничене (Chierchia et al. 2001, Katsos 2008) и условљене контекстом (Katsos 2008, Breheny, Katsos & Williams 2006).

Неконвенционалност. Скаларне импликатуре, као и други типови конверзационих импликатура, не проистичу само из значења речи која се сматра окидачем импликатуре, већ настају као спрега значења реченице, принципа кооперативности и конверзационих максима, нашег знања о свету и (ван)језичког контекста. С друге стране, као што смо навели у одељку 1.1.1, постоје и конвенционалне импликатуре, које проистичу из конвенционалног значења речи (в. пример (4)).

Поништивост. Као и друге конверзационе импликатуре, скаларне импликатуре се могу поништити, а да то не доводи до јаке контрадикције, као у примеру (11).

(11) Неке бебе воле да спавају.

Импликатура: Не воле све бебе да спавају.

Поништавање: Неке бебе воле да спавају. *У ствари, све бебе воле да спавају.*

Пошто се могу поништити, скаларне импликатуре не утичу на истиносне услове реченице, за разлику од основног значења чије поништавање води у контрадикцију: Неке, а можда и све бебе воле да спавају. [#]*У ствари, ниједна беба не воли.* Поништивост је обележје које скаларне импликатуре разликује и од јаких импликација

– закључака који се заснивају на лексичком садржају и структури исказа, који доприносе истиносним условима реченице, па њихово поништавање води у контрадикцију, као у примеру (12):

(12) Пилот је погинуо.

⇒ Пилот је мртав. (јака импликација)

[#]*Пилот је погинуо, али није мртав.*

Појачавање. Скаларне импликатуре се могу појачати тако што се имплицирано значење може експлицитно исказати, а да не буде редундантно/сувишно: Неке бебе воле да спавају, *али не воле све бебе*. Ово је још једна одлика која СИ разликује од јаким импликација, код којих понављање води до редундантности, као у примеру (13):

(13) [#]Пилот је погинуо и *пилот је мртав*.

Неодвојивост. Скаларне импликатуре су недовојиве јер, и ако се исти семантички садржај искаже другачијим речима, импликатура и даље остаје на снази. На пример, када би се квантификатор *неки* заменио изразом *подскуп* (Noveck 2001): *Неке бебе воле да спавају* (неке, али не све) = *Подскуп беба воли да спава* (подскуп, али не цео скуп).

Универзалност. Под претпоставком да Принцип кооперативности и конверзационе максиме нису зависне од међујезичке варијације, Грајс и Левинсон истичу универзалност као одлику скаларних импликатура (Grice 1989, Levinson 1983). Ову одлику поједини аутори доводе у питање (в. Carston 1998, из угла теорије релевантности).

Утицај смера следства. Скаларне импликатуре зависе од семантичког обележја смера следства, односно од типа израза у којима је скаларна реч употребљена. Разликујемо структуре силазног и узлазног следства (енг. *downward/upward entailing structures*), о којима детаљније говоримо у одељку 1.3.4. Скаларне импликатуре се изводе искључиво у структурама узлазног следства (СУС), у којима из више ранжираних израза на скали следе ниже ранжирани: из R (сви) ⇒ R (неки). Међутим, када се скаларна реч нађе у структурама силазног следства (ССС): на пример, у условној клаузи (14)а, у опсегу негације (14)б или у рестриктору универзалног квантификатора

(14)в, скала информативности се обрће (из R (неки) \Rightarrow R (сви), а не обрнуто), па СИ у крајњем исходу изостаје.

(14) а. из *Ако неке бебе воле да спавају, треба их пустити.*

следи *Ако све бебе воле да спавају треба их пустити.*

б. из *Није тачно да неке бебе воле да спавају.*

следи *Није тачно да све бебе воле да спавају.*

в. из *Све баке које су чувале неке бебе знају да оне воле да спавају.*

следи *Све баке које су чувале све бебе знају да оне воле да спавају.*

Контекстуална условљеност: Квантификатор *неки* обухвата распон значења који се креће од „бар један“ до „не сви“ (Дијаграм 2). Интерпретацију *неки=бар један* називамо доњим ограничењем значења (енг. *lower-bound interpretation*), док интерпретацију *неки=неки, али не сви* називамо горњим ограничењем значења (енг. *upper-bound interpretation*).

бар један, можда и сви \longleftarrow НЕКИ \longrightarrow само неки, не сви

Дијаграм 2. Распон значења квантификатора *неки* на скали.

Скаларне импликације зависе од контекста, па их срећемо у контекстима у којима сврха разговора захтева да се квантификатор *неки* интерпретира са горњим ограничењем значења (Katsos 2008), односно у значењу *само неки, али не сви* (пример (16)). С друге стране, постоје и контексти у којима циљ комуникације између саговорника може бити задовољен основним значењем скаларног израза, односно квантификатор *неки* може се интерпретирати са доњим ограничењем значења (Katsos 2008), односно у значењу *бар један* (пример (15)). У том случају, СИ се може поништити експлицитно (*Неке бебе воле да спавају, а можда и све*) или имплицитно (одговарајућим контекстом у коме је основно значење релевантно) (Horn 1984, Katsos 2008).²²

²² Појмови горњег и доњег ограничења потичу из теорије скупова и дефинишу се формално на следећи начин: елемент $a \in A$ је горње ограничење X ако $x \leq a$ важи за све $x \in X$; елемент $a \in A$ је доње ограничење X ако $a \leq x$ важи за све $x \in X$ (Таповић 2015). С обзиром на то да се скаларни изрази посматрају као уређени парови израза, на пример $\langle \text{неки}, \text{сви} \rangle$, појмови горњег и доњег ограничења могу се применити и на њих.

(15) Интерпретација са доњим ограничењем значења:

Шта наши кошаркаши треба да ураде да би прошли групу?

Треба да победе неке тимове. (+> Бар неке, а могу и све)

(16) Интерпретација са горњим ограничењем значења:

Шта су наши кошаркаши урадили у својој групи на Светском првенству?

Победили су неке тимове. (+> Само неке, али не све)

1.1.5. Теоријски приступи скаларним импликатурама

Током последњих десетак година, студије скаларних импликатура доживеле су процват како у емпиријском, тако и у теоријском погледу. У овом одељку сумирамо различита обележја по којима се теорије скаларних импликатура разликују. Није нам циљ да дамо исцрпан приказ и полемишемо са свим досадашњим виђењима, већ да прикажемо теорије релевантне за наше истраживање, како бисмо на основу приказаних обележја дали емпиријска и развојна предвиђања.

Основне теме којима се различите теорије баве могу се свести на следећа питања:

- Како се СИ изводе?
- Да ли се СИ изводе глобално или локално?
- Који ментални механизми леже у основи извођења СИ?
- Да ли је обрада СИ когнитивно скуп процес?
- Каква је улога контекста у генерисању СИ?
- Да ли су СИ категорички или пробабилистички феномен?
- Да ли постоје структурна ограничења у погледу извођења СИ?
- Да ли постоји развојна асиметрија у извођењу СИ?

У зависности од тумачења одговора на наведена питања, теоријски приступи се могу груписати на 2 начина:

а) полазећи од критеријума модуларности разликујемо прагматички и граматички приступ скаларним импликатурама;

б) полазећи од критеријума улоге контекста у процесу извођења скаларних импликатура разликујемо контекстуалне и лексикалистичке теорије.

1.1.5.1. Прагматички и граматички теоријски приступи

Кључни фактор за поделу на прагматички и граматички приступ²³ јесте модуларност, односно питање да ли су СИ резултат општих компутација (енг. domain-general) које проистичу из општих принципа рационалне сарадње или резултат специфичних компутација (енг. domain-specific) које се одвијају у језичком систему. Имајући на уму да и једна и друга група теорија претпостављају интеракцију граматике (семантике и синтаксе) и прагматике на свим релевантним нивоима извођења импликатура, поједини аутори наводе да се ради о погрешној дихотомији (в. Chemla & Singh 2014, између осталих). Главно питање је за које елементе обраде је одговоран граматички систем, а који елементи обраде се одвијају у оквиру ванграматичких/ванјезичких когнитивних система.

Пре него што наведемо основне разлике између ових приступа, важно је напоменути да већина теорија скаларних импликатура дели став о улози алтернатива, као и структурним и контекстуалним ограничењима. Пре свега, алтернативе се у оквиру обе групе приступа разматрају као релевантан феномен (Sauerland 2012). У одређеном скупу релевантних контекста, квантификатори *неки* и *сви* формирају скалу информативности <*неки*, *сви*> и стоје у посебној врсти лексичког односа у коме употреба једног од ова два израза у задатом контексту аутоматски активира други као алтернативу, те се за реченицу *Неке бебе воле да спавају* разматра алтернатива *Све бебе воле да спавају*.²⁴

У погледу структурних ограничења, оба приступа као неопходан услов за генерисање СИ истичу да се скаларни израз мора наћи у структури узлазног следства, за разлику од структура силазног следства које онемогућавају генерисање СИ (Breheny, Katsos, Williams 2008) (в. одељак 1.1.4).

Иако прагматичке теорије, за разлику од граматичких, улогу контекста виде као примарну, оба приступа у погледу контекстуалних ограничења истичу да је за генерисање СИ потребно да се исказ нађе у контекстима који захтевају интерпретацију са горњим ограничењем значења, где је јача алтернатива такође релевантна, али је говорник изабрао да је не употреби (Chemla & Singh 2014) (в. одељак 1.1.4). У овом

²³ Граматички приступ се у литератури среће и под називима структурални/структурни приступ (Katsos, Breheny, Williams 2008) и семантички приступ, јер се семантичка компонента посматра као део граматике (Katsos 2008), а важно је напоменути и да Sauerland 2012 издваја посебан, лексикалистички приступ у који сврстава радове Levinson 2000, Chierchia 2004.

²⁴ Речи *неки* и *сви* у другим контекстима могу активирати и неке друге блиске скале, али су оне у досадашњим истраживањима биле редувантне.

домену, прагматичке и граматичке теорије разликују се по томе какву улога имају контексти који дозвољавају интерперацију са доњим ограничењем значења. Према прагматичком приступу, у датом типу контекста СИ се уопште неће генерисати (као ни уколико је контекст неутралан), док се према граматичком приступу СИ прво генеришу, а потом поништавају. Како према граматичком приступу контекст игра улогу након семантичке компоненте, поништавање СИ одвија се након што се заврше семантички процеси (Chierchia et al. 2001). У наставку одељка детаљније наводимо претпоставке које ова два приступа разликују.

Прагматички приступ

У прагматичком приступу скаларне импликатуре се сматрају оним аспектом значења који није језички кодиран већ проистиче из конверзационих принципа. Семантика доприноси само основном значењу скаларног израза, док генерисање скаларних импликатура спада у домен прагматике. Ова идеја темељи се на Грајсовој теорији, према којој се прво обрађује основно значење, а потом врши прагматичко ојачавање (Grice 1989).²⁵

Кључну улогу у извођењу СИ има резонување о намерама говорника: саговорник разматра алтернативне исказе и тражи објашњење зашто је говорник употребио дати исказ, а не алтернативни (Sauerland 2012). Претпоставља се да постоје објашњења која саговорник преферира као разлог за дати избор алтернативе, као што је недостатак доказа да, на пример, *све бебе воле да спавају* (друга Грајсова максима квалитета – подмаксима доказа) или веровање да је алтернатива *све бебе воле да спавају* нетачна (прва Грајсова максима квалитета – подмаксима истинитости) (Sauerland 2012).²⁶ Међутим, како се максимама квалитета не може објаснити зашто би говорник иницијално употребио исказ са *сви*, а не исказ са *неки*, максимумом квалитета не може се објаснити разлог за дати избор алтернативе. С друге стране, прва максима квантитета (будите довољно информативни) може објаснити избор алтернативе: исказ са *сви* информативнији је од исказа са *неки* (Sauerland 2012,). Да ли ће скаларни израз бити

²⁵ Прагматичке теорије се међусобно разликују према погледу на принципе који генеришу СИ, а различити аутори предлажу редуковање Грајсових максима (уп. у оквиру неограјсовског приступа, Хорнове принципе *Q-principle* и *R-principle* (Horn 1984), Левинсонов *I-principle* (Levinson 2000), Газдраов појам *im-plicature* (Gazdar 1979), а у постграјсовском приступу појмове *експликатуре* и *слабе импликатуре* развијене у оквиру Теорије релевантности (Sperber & Wilson 1995)). Како наведене редукције нису релевантне за нашу дисертацију, нећемо се њима детаљније бавити.

²⁶ Различите верзије прагматичког приступа се, између осталог, разликују према предвиђањима за слабији или јачи епистемички статус импликатуре, а већина аутора залаже се за јачи епистемички статус, док други аутори јачи статус изводе из максиме истинитости (Sauerland 2012).

интерпретиран са или без скаларне импликатуре зависи од тога колики се степен информативности очекује у датом контексту (Katsos 2008).

Битно полазиште прагматичког приступа јесте да се скаларне импликатуре изводе глобално, на нивоу говорног чина, па је предмет поређења логичка јачина целих реченица које садрже скаларни израз (Sauerland 2012, в. и Chemla & Singh 2014 за теоријски преглед). Основни проблем овог приступа јесте чињеница да није свака компутација глобална, што показују случајеви уметнутих СИ (енг. *embedded implicatures*) (Recanatì 2004), као у примеру (17).

(17) *Позориште није изводило неке Шекспирове драме. Изводило је све.*

У наведеном примеру реченице делују контрадикторно уколико се *неке* интерпретира у основном значењу, али уколико се СИ изводе на нивоу конституента *неке драме*, ова интерпретација постаје могућа.

Граматички приступ

Према граматичком приступу, скаларне импликатуре се генеришу као део семантичке компоненте граматике. Нису резултат прагматичког размишљања о говорниковом избору алтернативе, већ резултат граматичких операција. Поједини аутори сматрају да граматичка операција извођења СИ подразумева примену невидљивог оператора који уводи исцрпност (O или Exh)²⁷ који би имао исте ефекте као реч *само* (на пример, *само неки*) (Chierchia 2006, Fox 2007). Интерпретација скаларног израза изводи се локално, у току процеса додељивања истиносних услова, односно испод нивоа реченице и на нивоу конституената, јер је примена оператора O синтаксички процес који се може применити и на уметнуте конституенте. Скаларном изразу се приписују две вредности: основно (слабије) значење израза без СИ и јача, скаларна алтернатива са СИ, а слабије значење се накнадно одбацује. То значи да су реченице структурно двосмислене између структуре са оператором O (аналогне исакзу *Само неке бебе воле да спавају*) и структуре без оператора O (интерпретација која дозвољава истинитост реченице *Све бебе воле да спавају*). Кључни фактор у генерисању СИ јесу структурна обележја: у структурама узлазног следства СИ се генеришу аутоматски, док се у структурама силазног следства аутоматски одбацују.

²⁷ Скраћено од *Only* (само) и *Exhaustify* (исцрпи).

Основни проблем овог приступа јесу емпиријски докази да није свака компутација локална, већ постоје случајеви када се морају узети у обзир већи делови реченичне структуре (на пример, слаби скаларни изрази под опсегом дисјункције типа *A или B или C*, као и случајеви индиректних импликатура типа *Не воле све бебе да спавају*)²⁸.

Емпиријска предвиђања датих приступа су следећа. Прагматички приступ предвиђа да је основно значење скаларних изрази прво доступно, док за извођење импликатуре треба више времена (самим тим и процес извођења је когнитивно скуп). Граматички приступ претпоставља да је скаларна интерпретација аутоматски доступна, односно да се импликатура изводи чим се употреби скаларни израз.

Табела 1 сумира основне карактеристике прагматичког и граматичког приступа. Важно је напоменути да смо у табели представили наше виђење општих концепата прагматичког и граматичког приступа. Наведени аутори износе и појединости које их међусобно разликују.

²⁸ За појам индиректне импликатуре в. и одељак 1.2.3, пример (26).

Табела 1. Одлике и предвиђања прагматичког и граматичког приступа.

Прагматичке теорије ²⁹	Грамаатичке теорије ³⁰
Механизми генерисања СИ	
вањезички: принцип кооперативности и максима квантитета	граматички: семантичка компонента граматике
Когнитивна обрада СИ	
глобална	локална
Улога контекста	
примарна: контекстуални фактори доводе до активирања СИ	секундарна: СИ се изводе аутоматски
Контекстуална ограничења	
СИ се изводе у „само неки“ контекстима, док се у „бар један“ контекстима не изводе	СИ се изводе у „само неки“ контекстима, а у „бар један“ контекстима се изводе, па поништавају
Смер следства	
СИ се генеришу само у структурама узлазног следства	
Механизми обраде	
извођење СИ је скуп процес, поништавања нема; основно значење се брже обрађује од скаларног	извођење СИ је скуп процес; поништавање СИ је скуп процес; скаларно значење се брже обрађује од основног
Основна интерпретација израза <i>неки</i>	
неки = бар један, можда и сви	неки = неки, али не сви

²⁹ Овом приступу припадају, између осталих, следеће студије: Horn 1972, 1984, Hirschberg 1985, Sperber & Wilson 1995, Carston 1998, Recanati 2004, Russell 2006, Sauerland 2004, Huang & Snedeker 2009, Guerts 2010, и други аутори грајсовске, неограјсовске и постграјсовске оријентације.

³⁰ Овом приступу припадају, између осталих, следеће студије: Levinson 2000, Chierchia 2004, 2006, Fox 2007.

1.1.5.2. Контекстуализам и лексикализам

Како нас у истраживању посебно занима улога одређених контекстуалних фактора у процесу извођења СИ, нарочиту пажњу посветићемо разлици између теоријских приступа који на различите начине третирају улогу контекста.³¹ Суштинска разлика између овако груписаних теорија је питање да ли је реч *неки* двосмислена између основне и скаларне интерпретације тако да се двосмисленост разрешава у контексту (контекстуалистички приступи) или је скаларно значење инхерентни део значења овог квантификатора (лексикалистички приступи).³² Прва група теорија (енг. *contextualism*) предвиђа да је основна интерпретација прва доступна, док се СИ накнадно изводе у одређеним контекстима, док друга група теорија (енг. *defaultism*) предвиђа да су СИ доступне сваки пут када се употреби скаларни израз. У наставку одељка детаљније ћемо представити разлике између наведених приступа.

Лексикалистички приступи

Према јачој верзији овог приступа, скаларна компонента значења део је лексичког значења скаларног изрази. Сматра се да су скаларне импликатуре смештене у менталном лексикону, а према Левинсону, додају се значењу скаларне речи, па *неки* у основној интерпретацији значи *неки, али не сви* (Levinson 2000). Скаларне импликатуре су меморисане, јер није ефикасно да саговорник сваки пут када чује скаларни израз пролази кроз исти низ корака како би стигао до исте СИ, ефикасније би било да похрани резултате резоновања и да их примени кад год је потребно. У лексичкој репрезентацији, СИ су означене као поништиве. Овај приступ предвиђа да је СИ доступна аутоматски, чим се употреби скаларни израз, мада експериментални подаци не потврђују ово предвиђање (Bott & Noveck 2004, Breheny, Katsos & Williams 2006, Huang & Snedeker 2009).

³¹ У појединим прегледима литературе, прагматички приступ се често изједначава са контекстуалистичким, док се за граматичке везује дифолтизам. Међутим, ово изједначавање није сасвим оправдано јер би се Левинсонов приступ могао окарактерисати као прагматички (Levinson 2000), иако заговара дифолтизам и аутоматизам, што одговара предикцијама граматичког приступа. Такође, Хорн (Horn 2004) заговара дифолтизам, али без аутоматизма, што би било у складу са предикцијама прагматичког приступа. Како и Дегенова примећује, „дифолт“ у граматичким приступима значи да се ради о интерпретацији коју генерише граматичка компонента, док у прагматичким приступима такође постоји претпоставка да је основна интерпретација дифолт, док се скаларна надограђује (Degen 2013).

³² Термин *лексикализам* преузели смо од Сауерланда (Sauerland 2012). У литератури се ова група приступа среће и под другачијим називима (Geurts 2011): *јаки дифолтизам* је термин за Левинсонову теорију (Levinson 2000), а *слаби дифолтизам* за Кјеркијину теорију (Chierchia 2004).

Према слабијој верзији овог приступа (Chierchia 2004), скаларни изрази имају слабо и јако значење, а јако значење (скаларна интерпретација) је подразумевано (енг. *default*), док се слабо значење јавља само као резултат поништавања импликатуре. Ова теорија не прави предвиђања у погледу процесирања СИ. Кјеркија је понудио и ревидирану верзију ове теорије (Chierchia 2006), коју смо описали у одељку 1.1.5.1.

Обе верзије лексикалистичког приступа карактерише претпоставка да је скаларно значење „дифолт“ значење скаларних изрази. Међутим, у литератури се среће и другачије виђење „дифолт“ приступа (Huang & Snedeker 2009). За разлику од прве групе аутора (в. Levinson 2000, између осталих), према којима је скаларна импликатура саставни део значења и аутоматски је доступна, Хуанг и Снедекер истичу да је буквално значење прво доступно и да се оно активира по дифолту (Huang & Snedeker 2009). У погледу интерпретације, важна претпоставка сваког облика дифолтизма је да је једна од интерпретација доминантна и фреквентнија: за Левинсона то је скаларна, за Хуанга и Снедекера то је основна интерпретација. У погледу процесирања, Левинсон предвиђа да је скаларна интерпретација бржа, док Хуанг и Снедекер претпостављају да за скаларну интерпретацију треба више времена и да је когнитивно скупла.

Контекстуалистички приступи

Основна претпоставка свих контекстуалистичких приступа јесте да је неопходан контекст како би се дошло до скаларне интерпретације, мада аутори различито приступају улози контекста.

Иако не развија посебну контекстуалистичку теорију, Хертс износи аргументе против лексикалистичког виђења СИ (Geurts 2011), које иако интуитивно пријемчиво, није потврђено емпиријски. Такође наводи бројне контекстуалне факторе који могу утицати на извођење СИ, као што су: партитивност, фокус и релативна сложеност алтернатива. За неке од датих фактора, посебно партитивност, али и познатост номиналног референта уз који се скаларна реч појављује, емпиријски је потврђено да утичу на извођење СИ (Degen 2013). Дегенова развија Приступ заснован на ограничењима (контекста) (енг. *Constraint-Based Account*), модел према коме је скаларно значење у дискурсу помогнуто бројним контекстуалним чиниоцима. Наведени модел могао би се сврстати у пробабилистичке теорије (Franke 2009, Russell 2012), новију групу контекстуалистичких теорија, према којима је вероватноћа скаларног значења један од кључних фактора у извођењу СИ.

Теорија релевантности (Sperber & Wilson 1995) није теорија скаларних импликатура, те као таква није у истом рангу са осталим теоријама. Такође, ова теорија не нуди емпиријски апарат којим би се провериле основне теоријске поставке, а не нуди објашњење ни за многе типове података релевантних у домену СИ (в. Matsumoto 1995 за детаљну критику). Из тих разлога, нећемо се детаљно бавити њеним идејама о СИ. Међутим, важно је истаћи да је за представнике ове теорије свако прагматичко закључивање контекстуално условљено. У домену СИ, семантичка интерпретација скаларних израза је основна, док је за извођење СИ неопходно да исказ са скаларним изразом у датом контексту буде релевантнији са СИ него без СИ. Релевантност се дефинише као однос позитивних когнитивних ефеката и напора когнитивне обраде (енг. *cognitive effects, processing effort*): релевантност инпута је већа уколико су когнитивни ефекти већи, а напор у обради мањи:

„...an inference that the speaker intends and expects the hearer to draw in order to arrive at an interpretation of the utterance that is relevant enough. In particular, a scalar implicature is derived when a relatively weak statement fails to meet the hearer's expectation of relevance.“³³
(Noveck 2001)

Осим наведених разлика, контекстуалистички и лексикалистички приступи имају и различита предвиђања у вези са опозицијом опште/појединачне конверзационе импликатуре (односно, импликатуре независне од контекста и арбитрарне импликатуре). Према лексикалистичком приступу, опште конверзационе импликатуре су привилеговане у односу на појединачне. У погледу когнитивне обраде, разлика би требало да се манифестује у времену обраде, па се опште брже обрађују, као и у узрасту на коме се јављају, па се опште очекују на нижим узрастима у односу на појединачне. Другачији приступ имају контекстуалисти, према којима не би требало да буде разлике између ова два типа импликатура (в. између осталих, Bezuidenhout & Cutting 2002, Bott & Noveck 2004, Breheny, Katsos & Williams 2006).

Описани теоријски приступи углавном ништа не предвиђају у вези са развојном перспективом, осим у оној мери у којој се претпоставља да оно што се когнитивно теже (и спорије) обрађује код одраслих, касније јавља у усвајању језика код деце. У наредном одељку бавимо се истраживањима у области развоја скаларних импликатура.

³³ Превод: „...значење које говорник намерава и очекује од саговорника да закључи како би дошао до довољно релевантне интерпретације исказа. Конкретно, скаларна импликатура се изводи када релативно слаб исказ не успева да задовољи саговорникова очекивања релевантности.“

1.2. Преглед истраживања у области развоја СИ

У овом одељку наводимо теоријско-методолошки преглед истраживања СИ у развојној перспективи. Прво наводимо главне резултате досадашњих истраживања, фокусирајући се на тип скале који је испитиван, а потом разматрамо методологију и ограничења задатака. На крају образлажемо теоријска тумачења добијених резултата.

Истраживања у области развојне психоллингвистике упућују на то да деца предшколског узраста пролазе кроз стадијум у коме нису способна да изведу СИ и ослоне се на прагматички изведене аспекте значења, већ остају на нивоу семантички кодираног садржаја исказа са скаларним изразима. То значи да деца исказ у (18) у датом контексту оцењују као прихватљив. Одрасли говорници дати исказ не прихватају као адекватан опис наведене ситуације, јер употреба израза *неки* генерише СИ *неки, али не сви*, која исказ у овом контексту чини прагматички недовољно информативним, иако логички тачним.

(18) Контекст: Сви коњи (5 од 5) су прескочили ограду.

Исказ: *Неки коњи су прескочили ограду.*

СИ: *Неки, али не сви коњи су прескочили ограду.*

1.2.1. Резултати истраживања

Студије СИ из перспективе развоја усредсређене су на питања на ком узрасту и под којим условима деца могу да изведу СИ. Табела 2 сумира проценте изведених СИ у развојним истраживањима интерпретације скаларних израза. Истраживања су рађена на материјалу различитих језика (енглеског, француског, италијанског, грчког, српског), на различитим дечијим узрастима (најчешће предшколском, али и раном школском узрасту) и примењивала су различите типове задатака. Преглед резултата организован је према типу скале и типу релевантних фактора који утичу на успешност извођења СИ код деце.

Треба напоменути да се подаци наведени у табели односе на проценат исказа који су у задатом контексту одбачени као нетачни или неприкладни, односно на случајеве изведених СИ. За студије које испитују обе скаларне алтернативе, наводимо проценат успешно прихваћених информативнијих исказа.

СКАЈА	одрасли	деца	узраст	задатак	језик	извор
<или, и>	25%	18%	5	ЕИ	ен	Paris 1973 or
	31,5%	23,5%	5	ЕИ	ен	Paris 1973 either...or
	100%	50%	5;2	СТИ	ен	Chierchia et al. 2001a, E2
	40%	5%	5;5	СТИ	ит	Chierchia et al. 2004, E3
	<неки, сви>	67%	32% / 30%	8;2 / 10;7	ЕИ	фр
92,5%		12,5%	5;4	СТИ	гр	Papafragou & Musolino 2003, E1
/		52,5%	5;6	СТИ, фт	гр	Papafragou & Musolino 2003, E2
/		77,5%	5;3	СТИ	гр	Papafragou & Tantalou 2004
50%		13%	7;2	ЕИ, Р Novck	ит	Guasti et al. 2005, E1
/		52%	7;1	ЕИ, фт	ит	Guasti et al. 2005, E2
/		22%	7;1	ЕИ, фт, дуг	ит	Guasti et al. 2005, E3
83%		75%	7;2	СТИ	ит	Guasti et al. 2005, E4
47%		9%	9;6	ЕИ, Р Novck	фр	Pouscoulous et al. 2007, E1
86%		68% / 73% / 83%	4;5/5;6/7;5	ЗО	фр	Pouscoulous et al. 2007, E2
79% 93%		58% / 100%	9;7	ЗО _{certain/quelques}	фр	Pouscoulous et al. 2007, E3
54,7%		45,1%	5;3	СТИ	ср	Katsos et al. 2009, COST
/		33,4%	4;6	СТИ	ен	Barner, Brooks & Bale 2011
100%		26%	5;6	СТИ	ен	Katsos & Bishop 2011, E1
87%		43%/42%/83%/84%	4;5/5;7/6;2/7;5	СТИ	ит	Foppolo et al. 2012 E1

СКАЛА	одрасли	деца	узраст	задагак	језик	извор
<два, три>	100%	65%	5;3	СТИ	гр	Papafragou & Musolino 2003, E1
пола, напола	/	90%	5;7	СТИ, фт	гр	Papafragou & Musolino 2003, E2
<започети, завршити>	90%	67,5%	5;6	СТИ	гр	Papafragou 2006, E1
	92,5%	10%	5;4	СТИ	гр	Papafragou & Musolino 2003, E1
	/	47,5%	5;9	СТИ, фт	гр	Papafragou & Musolino 2003, E2
	97,5%	32,5%	5;6	СТИ	гр	Papafragou 2006, E1
<почети, завршити>	97,5%	37,5%	5;6	СТИ	гр	Papafragou 2006, E1
<може, мора>	65%	_ / 20% / 31%	5;5/7;5/9;4	ЕИ	ен	Noveck 2001, E1
енциклопедијска ск.	/	70%	5;4	СТИ	гр	Papafragou & Tantalou 2004
арбитражна ск.	/	90%	5;2	СТИ	гр	Papafragou & Tantalou 2004
	/	7,1% / 86%	4;6	СТИ / only	ен	Barner, Brooks & Bale 2011
	100%	31%	5;6	СТИ	ен	Katsos & Bishop 2011, E1
силазно следество	4,5%	9,4%	4;11	СТИ, или, и	ен	Chierchia et al. 2001a, E1
	/	20%	5;6	СТИ, почети	гр	Papafragou 2006, E3
	/	10%	5;6	СТИ, започети	гр	Papafragou 2006, E3
	/	20%	5;6	СТИ, пола	гр	Papafragou 2006, E3
обе алтернативе	/	93%	4;8	СПИ или, и	ен	Chierchia et al. 2001a, E3
%информативнијих	/	90%	5;3	СПИ или,и ИН	ен	Gualmini et al. 2001, E4
	/	95%	5;7	СПИ неки, сви	ит	Foppolo et al. 2012 E5

Табела 2. Процент изведених СИ у узорку развојних истраживања.

Табела 2 (напомене): узраст = просечан дечији узраст, ЕИ = Задатак евалуације исказа, СТИ = Задатак суда о тачности исказа, СПИ = Задатак суда о прикладности исказа, ЗО = Задатак одигравања, фт = фаза тренирања, дуг = дугорочност фазе тренирања, Р = репликација експеримента, Е = експеримент (праћен редним бројем експеримента у конкретној студији), ен = енглески, фр = француски, гр = грчки, ср = српски, ит = италијански, ИН = индиректна импликатура.

Већина наведених истраживања показује да постоји развојна асиметрија, односно да су у извођењу СИ деца мање успешна него одрасли. Иако се проценти изведених СИ разликују међу појединим истраживањима, студије углавном констатују значајну разлику између деце и одраслих, чак и када одрасли не показују оптимално извођење СИ. У најранијим истраживањима деца су изузетно ретко изводила СИ, мада се дечије перформансе у већини студија у протеклих десетак година крећу око 50%. Иако би се ови резултати могли посматрати као резултат насумичног погађања на нивоу групе, то ипак није случај – када се пажљивије сагледају резултати на индивидуалном нивоу, види се да је свако дете доследно у томе изводи ли СИ или не.

У погледу **узраста** на су деца способна да изведу СИ, резултати истраживања се разликују. У већини истраживања деца од 5 година нису могла да приступе скаларној интерпретацији, док на узрасту од 7 година успешније изводе СИ. Како показује студија Терезе Гуасти и сарадника (Guasti et al. 2005 (E3)), деца стара 7 година успешно су одбацила циљане реченице типа *Some monkeys are eating a biscuit* (Неки мајмуни једу кекс) у контексту у коме су сви приказани мајмуни појели кекс. Међутим, у најранијим истраживањима СИ, ни деца старијег узраста нису била способна да приступе скаларној интерпретацији, а ни одрасли нису показали оптимално извођење импликатура исказа са квантификатором *неки*. Тако Новек наводи да деца од 8 и 10 година исказе са егзистенцијалним квантификатором *certain* (неки) у француском интерпретирају логички (Noveck 2001), а слични резултати добијени су и у студијама које су реплицирале Новеков експеримент: в. Guasti et al. 2005 (E1) на узрасту од 7 година за квантификатор *some* (неки) у енглеском језику и Pouscoulous et al. 2007 (E1) на узрасту од 9 година за квантификатор *certain* (неки) у француском. С обзиром на то да у овим истраживањима ни одрасли нису успешно изводили СИ, јер су реченице одбацивали у само половини случајева, претпоставља се да инструкције задатка нису биле довољно ограничене и да је задатке отежавало то што није било експлицитног

контекста у односу на који би се процењивала тачност исказа (о недостацима Задатка евалуације исказа в. одељак 1.2.3).

Узраст на коме деца почињу успешније да изводе СИ прецизније је регистровало истраживање италијанског квантификатора *qualche* (неки) (Forpolo et al. 2012). Ова студија показала је да деца од 4 и 5 година нису способна за извођење СИ, за разлику од деце од 6 и 7 година која су успешна подједнако као одрасли, а аутори истичу да се узраст од 6 година може сматрати развојном прекретницом у процесу извођења СИ.

Пошто узраст на коме деца изводе СИ зависи превасходно од типа скале и типа задатка који се у истраживању примењују, у наставку овог одељка детаљније се бавимо овим факторима.

1.2.2. Тип скале

У погледу типа скале, у литератури доминирају истраживања дисјункције *<или, и>* и квантификатора *<неки, сви>*, а срећу се и истраживања фазних глагола типа *<почети, завршити>* и модалних израза *<може, мора>*. С обзиром на то да семантичко-прагматички статус скаларних израза осветљавају и студије које се не баве развојем СИ, већ неким другим аспектима логичких израза, на крају одељка укратко ћемо се осврнути и на њих. Таква су, на пример, истраживања вишеструке интерпретације бројсва, као и студије о универзалним квантификаторима. Размотримо прво примере различитих скаларних израза испитиваних у контекстима у којима је јачи израз са скале информативнији, па се очекује да исказ у задатом контексту буде одбачен као неприкладан.

Скала *<или, и>*

Употреба раставног везника *или* активира скалу информативности у којој се као информативнија алтернатива јавља везник *и*, јер из израза $p \wedge q$ асиметрично следи израз $p \vee q$. Разликујемо инклузивну и ексклузивну интерпретацију *или* (интерпретације са доњим, односно горњим ограничењем значења, где ексклузивно значење подразумева изведену СИ: $p \vee q \Rightarrow \neg (p \wedge q)$), као у примеру (19) (Chierchia et al. 2001).

(19) Контекст: Патуљак је појео и јагоду и банану.

Исказ: *Every dwarf who ate a strawberry or a banana got a jewel.*

(Сваки патуљак који је појео јагоду или банану добио је драгуљ)

инклузивно *или*: јагоду или банану, а можда и обе

ексклузивно *или* (СИ): јагоду или банану, али не обе

Истраживања извођења СИ на примеру скале <*или, и*> показују да деца предшколског узраста исказе са *или* интерпретирају инклузивно, односно немају приступ ексклузивној (скаларној) интерпретацији, за разлику од одраслих који су успешнији у извођењу СИ (Табела 2) (Chierchia et al. 2001, Gualmini et al. 2001, Chierchia et al. 2004).³⁴ Само у једној студији ни одрасли нису приступили скаларној интерпретацији у очекиваној мери (Paris 1973). Ова студија рађена је на материјалу реченица употребљених у арбитарном контексту попут исказа: *The bird is in the nest or the shoe is on the foot* (Птица је у кавезу или је ципела на нози), а задатак испитаника био је да исказ евалуирају у контексту приказане слике.³⁵

Међутим, без обзира на то што деца нису способна да изведу СИ, истраживања показују да ипак праве разлику између скаларних алтернатива *или* и *и*. Кјеркиа и сарадици испитивали су у италијанском језику циљане реченице са *или* у форми: *I bet that Batman will take a cake or an apple*³⁶ (Кладим се да ће Бетмен узети колач или јабуку) за исход приче у коме су оба дисјункта тачна, али и реченице са *или* и *и* у којима је само по један дисјункт, односно конјункт тачан (Chierchia et al. 2004). Резултати (Табела 3) показују да деца праве разлику између израза *или* и *и*, јер су у 78% прихватили исказ са *или* у коме је само један дисјункт тачан, а у само 16% исказ са *и* у коме је један конјункт тачан. Доминира инклузивно значење (без СИ), што показује податак да су деца у 95% прихватила први тип исказа. Ови резултати сугеришу да главни разлог за то што деца не могу да приступе СИ није то што не праве разлику између *и* и *или*.

³⁴ Дисјункцијом у вези са СИ баве се и друге студије (Chevallier et al. 2008, Zondervan 2010, Schwarz, Clifton & Frazier 2008), премда не из угла развоја, већ да испитају како фокус утиче на интерпретацију исказа са дисјункцијом. Како је контрастни фокус један од фактора које испитујемо у нашој дисертацији, ове студије описане су у одељку 2.2.2. У вези са когнитивном обрадом исказа са дисјункцијом в. и Breheny, Katsos & Williams 2006, Pijnaker et al. 2009, Chemla & Spector 2011, Storto & Tanenhaus 2005, Van Tiel et al. 2016.

³⁵ Да су одрасли нису увек успешни у извођењу СИ, односно да се скаларна интерпретација мора ојачати у контексту већ је указано у литератури (Guerts 2011: 99).

³⁶ Наведени пример је у чланку који цитирамо наведен на енглеском, те смо га таквог и преузели. Међутим, испитаницу су били говорници италијанског оригинални примери су на италијанском, али их аутори не дају у оригиналу.

Табела 3. Интерпретација израза <и, или>

тип исказа ³⁷	деца	одрасли
<u>А</u> или <u>Б</u>	95%	60%
<u>А</u> или Б	78%	100%
<u>А</u> и Б	16%	0%

Скала <неки, сви>

Скала квантификатора <неки, сви> најчешће је испитивана скала у истраживањима СИ, а типичан пример циљаног исказа дат је у (20):

(20) Контекст: Сви коњи (5 од 5) су прескочили ограду.

Исказ: *Some of the horses jumped over the fence.* (Papafragou & Musolino 2003)

(Неки коњи су прескочили ограду)

СИ: Нису сви коњи прескочили ограду.

Искази овог типа задовољавају истиносне услове за семантичку интерпретацију, али су прагматички неадекватни у задатом контексту, у коме би информативнији био исказа са алтернативним квантификатором *сви*: *Сви коњи су прескочили ограду.*

Резултати (Табела 2) показују да деца предшколског узраста немају приступ скаларној интерпетацији исказа са квантификатором *неки* јер прихватају дате исказе као адекватан опис ситуације (Smith 1980, Noveck 2001, Papafragou & Musolino 2003, Guasti et al. 2005, Pouscoulous et al. 2007, Katsos et al. 2009, Katsos & Bishop 2011, Foppolo et al. 2012).

Развојну асиметрију на предшколском узрасту потврђују и резултати међународног пројекта *European Science Foundations COST A33* који се бавио разумевањем квантификатора код деце узраста 5 година, на материјалу 24 језика (Katsos et al. 2012). У контексту нашег рада и скале <неки, сви>, посебно су значајни подаци из српског језика.³⁸ Катсос и сарадници су испитивали децу узраста 5 година и одрасле говорнике српског, применом СТИ задатка (Katsos et al. 2009). Циљане

³⁷ У табели су подвучени они делови исказа који су тачни у односу на приказану ситуацију.

³⁸ Осим квантификатора *неки*, овим истраживањем обухваћени су и квантификатори *сви*, *ниједан*, *већина*, и негације квантификатора *неки нису* и *нису сви*.

реченице дате су у форми *Неке јабуке су у кутијама* у ситуацији у којој су све јабуке смештене у кутије. Резултати показују да не постоји значајна разлика између деце и одраслих у проценту одбачених неприкладних исказа, јер и деца и одрасли изводе СИ у половини случајева. Ови налази косе се са резултатима истог истраживања у другим језицима, у којима је СИ одраслима доступна (уп. 99% за енглеско *some* и 100% за хрватско *неки*). Међутим, значајна разлика добијена је у интерпретацији истог исказа у контексту у коме су две од пет јабука у кутијама. За разлику од одраслих, деца нису прихватала семантички тачне и прагматички прикладне реченице. Добијени резултат није у складу са подацима добијеним на контролним исказима у другим истраживањима, која показују да је основно значење различитих скаларних израза усвојено и да није узрок потешкоћа у извођењу СИ.

Истраживања квантификатора у наведеном пројекту спомињу још неке релевантне резултате, које овде сумирамо:

а) на извођење СИ утиче поларност квантификатора – деца су успешнија у разумевању позитивних квантификатора (*сви, неки*) него негативних (*ниједан, неки...не*);

б) на извођење СИ утиче универзалности квантификатора – деца су успешнија у разумевању универзалних квантификатора (*сви, ниједан*), него егзистенцијалних (*неки, неки...не*);

в) на извођење СИ утиче колико је сложено значења квантификатора – деца су успешнија у разумевању егзистенцијалног квантификатора (*неки*) него пропорционалног квантификатора (*већина*);

г) на извођење СИ утиче информативност исказа – деца су успешнија у одбацивању логички нетачног исказа него прагматички неприкладног, односно недовољно информативног исказа.

Бројеви

У литератури се као један од примера Хорнових скала често наводе бројеви, јер деле нека од обележја стандардних СИ. На пример, могу се поништити и не изводе се у структурама силазног следства. У примеру (21) исказ у (б) информативнији је у задатом контексту, док исказ у (а) не даје потпуну информацију иако је логички тачан, те га у случају извођења СИ не треба прихватити као адекватан опис ситуације.

(21) Контекст: Три коња су прескочила ограду.

а. *Два коња су прескочила ограду.*

б. *Три коња су прескочила ограду.*

Треба истаћи да бројеви имају посебан статус у односу на друге скаларне изразе. У развојним студијама често се полази од претпоставке да бројеви (и друге бројне речи) имају егзактно значење. Међутим, бројеви у језику не морају имати егзактну семантику, већ се њихово значење може интерпретирати на три начина, у зависности од контекста у коме је исказ који садржи број употребљен. Осим егзактне интерпретације тачно N (каква постоји у математици), бројеви се могу интерпретирати и „неегзактно“, као бар N (доње ограничење значења) или највише N (горње ограничење значења), као у примерима датим у (22) (у угластим заградама су наведени услови под којима искази добијају истиносну вредност – тачно).

(22)

а. *Сала има пет места.* [=тачно 5]

б. *Ако резервишемо 5 места, добићемо попуст.* [=бар 5, а може и 6, 7, 8...]

в. *Смемо да поупуно пет места у сали.* [=највише 5, а може и 1, 2, 3, 4]

О извођењу СИ на примеру скале бројева говоримо у случају егзактне интерпретације, па су типични искази који се испитују у експериментима дати у облику наведеном у (21)а, где би изведена СИ гласила *Два, али не три коња су прескочила ограду*. Поједина истраживања показују да деца предшколског узраста која не изводе СИ из исказа са квантификаторима и фазним глаголима немају тај проблем у исказима са бројевима (Табела 2), што указује да бројеви немају исти когнитивни статус како други типови скаларних израза (Papafragou & Musolino 2003). Осим већег процента изведених СИ за кардиналне бројеве, слични резултати добијени су и за израз *пола/половина* у грчком језику употребљен у исказима типа *Тигар је саградио пола куле* у ситуацији у којој је тигар саградио целу кулу (Papafragou 2006).

Скала <може, мора>

Модални изрази попут енглеских глагола *might* (може) и *must* (мора) у појединим контекстима формирају скалу информативности, такву да је *must* информативније у контексту задатом у примеру (23):

(23) Контекст: Пред испитаником су 3 кутије. У првој је папагај, у другој папагај и медвед, док је трећа кутија затворена. Испитанику је речено да затворена кутија има исти садржај као једна од друге две кутије.

Исказ: *There might be a parrot in this box.* (Noveck 2001, E1)

(У овој кутији би могао бити папагај)

СИ: У овој кутији не мора бити папагај.

Деца од 5 година нису способна да реше задатак са овим скаларним изразима, док деца од 7 и 9 година остају на нивоу семантичке интерпретације и не изводе СИ, јер циљани исказ у датом контексту интерпретирају као прикладан (Табела 2).³⁹ Ни одрасли нису успешни у извођењу СИ у подједнакој мери као у другим експериментима, што може бити последица примене Задатка евалуације исказа (в. одељак 1.2.3).

Фазни глаголи <почети/започети, завршити>

Глаголи попут *почети/започети* могу се посматрати као скаларни изрази који формирају скалу са фазним глаголом *завршити* као информативнијим чланом скале, јер употреба глагола којима се означава почетак радње имплицира да радња није завршена, као у примеру (24):

(24) Контекст: Девојчице су завршиле (сложиле) слагалицу.

Девојчице су почеле да слажу слагалицу. (Papafragou & Musolino 2003, E1)

СИ: Девојчице нису завршиле слагалицу.

Истраживања на материјалу грчког језика (Papafragou 2006, E1, Papafragou & Musolino 2003, E1) показују да постоји развојна асиметрија у извођењу СИ у исказима са фазним глаголима *arxizo* (start/почети) и *ksekino* (begin/започети) у грчком (Табела 2). Испитаници су процењивали исказе типа *Тигар је почео кулу* и *Тигар је започео кулу*, у ситуацији када је тигар завршио (саградио) кулу, а резултати показују да деца узраста 5 година ове изразе прихватају као адекватан опис дате ситуације, што сугерише да немају приступ скаларној интерпретацији ни за овај тип скале (Papafragou 2006).

³⁹ Такође, деца од 7 година не успевају да изведу СИ за немачке модале *können* (моћи) и *vielleicht* (можда) (Doitchinov 2005, према Foppolo et al. 2012).

Енциклопедијске и арбитрарне скале

Истраживања из развојне перспективе усредсређена су на такозване Хорнове скале, које се традиционално посматрају као контекстуално независне скале, јер се очекује да употреба слабијег члана скале активира исказ са јачим изразом као алтернативним у било ком контексту. Међутим, неколико истраживања сугерише да деца на нижим узрастима могу да приступе скаларној интерпретацији израза који припадају скалама директно зависним од контекста (Papafragou & Tantalou 2004, Barner, Brooks & Vale 2011, Katsos & Bishop 2011).

У једном од истраживања деци је презентована игра у којој свака животиња добија неки задатак и ако га заврши, дете треба да је награди (Papafragou & Tantalou 2004)⁴⁰. У услови енциклопедијске скале, медвед је добио да поједе сендвич од хлеба, сира и шунке. На питање експериментатора да ли је појео сендвич, медвед одговара: *I ate the cheese* (Појео сам сир). У услови арбитрарне скале, крава је добила задатак да упакује два поклона (папагаја и лутку). На питање експериментатора да ли их је упаковала, крава одговара: *I wrapped the parrot* (Упаковала сам папагаја). Резултати показују да су деца исправно одбила да награде лутку јер није завршила задатак, а аутори наводе да је приступ скаларној интерпретацији условљен избором скала осетљивих на контекст. Међутим, у датом истраживању деца су била успешна и у интерпретацији квантификационе скале у којој је слон добио задатак да обоји четири папирне звезде, а на питање експериментатора одговорио: *I coloured some* (Обојио сам неке) што сугерише да пресудан фактор не мора бити избор скале, већ то колико услови задатка наликују спонтаној, природној комуникацији.⁴¹ Сматрамо да је један од релевантних аспеката који је могао утицати на добијене резултате чињеница да примери стимулуса врло јасно одсликавају улогу контрастног фокуса (премда то у самом раду није споменуто), јер очекивана скаларна интерпретација коју речи попут *сир* и *папагај* у датом типу исказа добијају, могућа је само ако уколико је циљана реч наглашена.

Студија Барнера и сарадника такође показује да је избор скале релевантан фактор у процесу извођења СИ код деце, али у интеракцији са ефектом граматичког ојачавања

⁴⁰ За критику методологије примењене у овом истраживању в. Barner, Brooks & Vale 2011, између осталих.

⁴¹ Овај пример разликује се од осталих и по томе што је именички референт елидиран. Сматрамо да изостављањем рестриктора квантификатор мора да упуту на референт претходно споменут у дискурсу, чиме се увећава могућност скаларне интерпретације.

употребом израза *само* (енг. *only*) (Barner, Brooks & Bale 2011). Испитивани искази дати су у примеру (25).

(25) Контекст: Све три приказане животиње спавају.

а. *Are some of the animals sleeping?* (Да ли неке од животиња спавају?)

б. *Are only some of the animals sleeping?* (Да ли само неке од животиња спавају?)

в. *Are the dog and the cat sleeping?* (Да ли пас и мачка спавају?)

г. *Are only the dog and the cat sleeping?* (Да ли само пас и мачка спавају?)

Употреба речи *само* има снажан ефекат у интерпретацији реченица које укључују контекстуалне алтернативе, али не и у реченицама независним од контекста (уп. Табела 2).⁴² Резултати иду у прилог идеји да проблем са извођењем импликатура настаје због типа скале коју дете треба да формира. Аутори наглашавају да се познавање скала не може свести на логичко значење и способност да се идентификује који од два израза је информативнији. Деца морају да науче додатна ограничења скала, између осталог, да се не узимају у обзир све могуће алтернативе при извођењу СИ. Као узрок проблема у извођењу СИ, аутори наводе да деца не могу да представе лексичке јединице као чланове скале.

С друге стране, Катсос и Бишопова (Katsos & Bishop 2011) нису добили значајну разлику у погледу скала зависних или независних од контекста, ни код деце предшколског узраста, ни код одраслих, мада је квалитативна анализа одговора показала је да за одрасле испитанике недовољна информативност озбиљније крши прагматичка правила у случају скала осетљивих на контекст, типа <неки, сви>, него у случају арбитрарних скала.

Утицај смера следства

Осим типа скале, важно је и то да ли је скаларни израз употребљен у структурама узлазног или силазног следства (в. одељак 1.1.4, пример (14)). Кјеркија и сарадници показали су да деца предшколског узраста и одрасли праве разлику између ова два типа структура (Chierchia et al. 2001, E1 и E2). Структура силазног следства, у коме се смер следства обрће, па се СИ не изводе, тестирана је исказом у коме је дисјункција употребљена у другом аргументу универзалног квантификатора *every*, као у примеру:

⁴² О употреби речи *само* као фокус маркера в. одељак 2.2.2.

Every boy chose a skate-board or a bike (Сваки дечак је изабрао скејтборд или бицикл), у ситуацији у којој је дечак изабрао и скејтборд и бицикл. Структура узлазног следства тестирана је исказом у коме је дисјункција *или* употребљена у првом аргументу универзалног квантификатора *every*, као у примеру: *Every dwarf who ate a strawberry or a banana got a jewel* (Сваки патуљак који је појео јагоду или банану добио је драгуљ), у ситуацији у којој је патуљак појео и јагоду и банану.

Резултати показују да ни деца ни одрасли не изводе СИ у контексту силазног следства, а значајан податак је да деца праве разлику између ових контекста, иако нису способна да приступе скаларној интерпретацији: проценти СИ у контекстима силазног и узлазног следства су редом 9,4% и 50% (Табела 2). Овакви налази иду у прилог граматичким теоријама СИ (в. Одељак 1.1.5.1), јер показују да се СИ изводе локално (испод нивоа реченице).

Као ни у случају дисјункције, деца у структурама силазног следства не изводе СИ ни за скалу <неки, сви>, како показују резултати истраживања у грчком језику, где су деца у 80% и 90% прихватала исказе типа *Whoever starts drawing a star gets a prize* (Ко год је почео да црта звезду добио је награду) у ситуацији у којој је главни актер приче или само *почео / започео / нацртао пола* звезде, или завршио цртање звезде (Papafragou 2006, Е3, Табела 2).

1.2.3. Тип задатка: методологија, ограничења и модификације

Како резултати различитих истраживања варирају у погледу узраста на коме деца могу да изведу СИ, бројни аутори истичу да је кључни фактор за адекватну интерпретацију исказа са скаларним изразима примена одговарајућег задатка у експериментима:

”If preschoolers, unlike adults, cannot readily infer the pragmatic nature of the task, and are not given adequate motivation to go beyond the truth conditional content of the utterance, they may readily settle for a statement which is true but does not satisfy the adult expectations of relevance and informativeness.”⁴³ (Papafragou & Musolino 2003)

⁴³ Превод: „Уколико деца предшколског узраста, за разлику од одраслих, нису спремна да разумеју прагматичку природу задатка и нису адекватно мотивисана да у интерпретацији оду даље од истиносно условљеног садржаја исказа, могу се лако задовољити исказом који је истинит, али не задовољава очекивања релевантности и информативности која имају одрасли“.

Претпоставља се да постоји неколико извора потешкоћа у самим развојним студијама, а нарочито се истичу природа задатка, односно присуство/одсуство дистрактора и захтеви метајезичких задатака верификације, али и конкретан језички материјал, односно избор скаларног израза у различитим језицима, одричне реченице, које су комплексније, и сл.

Пре него што пређемо на конкретна ограничења задатака и предложене модификације, укратко ћемо описати процедуре експерименталних задатака примењених у развојним истраживањима СИ. Истраживања која се баве извођењем СИ ретко се баве продукцијом, посебно спонтаним говором,⁴⁴ већ се заснивају на експериментима разумевања у којима су употребљени следећи типови задатака: Задатак евалуације исказа (*Statement Evaluation Task*), Задатак суда о тачности исказа (*Truth Value Judgement Task*), Задатак суда о прикладности исказа (*Felicity Judgement Task*), Задатак одигравања (*Act-out Task*).⁴⁵

Доминантна парадигма у већини истраживања је **Задатак суда о тачности исказа** (у даљем тексту СТИ задатак) (Crain & Thornton 1998). Овај задатак типично укључује два експериментатора: један изводи причу, а други манипулише лутком, која гледа причу заједно са испитаником. Новије модификације овог задатка укључују једног експериментатора, а приче се изводе у виду анимација на рачунару. На крају сваке приче, лутка каже шта мисли да се десило у причи. Циљана реченица је двосмислена и може добити логичку или скаларну интерпретацију, при чему је само скаларна интерпретација адекватна у датом контексту. На пример, проверава се разумевање реченице типа *Неки коњи су прескочили ограду* у ситуацији у којој су сви коњи прескочили ограду. Задатак испитаника је да одлучи да ли је лутка у праву, односно да ли употребљена реченица одговара опису ситуације. Испитаници најчешће одговарају *да/не* одговорима или награђују лутку уколико се слажу са њеним исказом, а питања су најчешће у форми: *Да ли је лутка рекла добро/лоше, Да ли је ово што је*

⁴⁴ Изузетак су подаци о спонтаној продукцији броја *два* које наводи Мусолино (Musolino 2004), као и истраживање у коме је применом задатка елицитације одговора показано да деца успешно употребљавају квантификаторе *неки* и *сви* у италијанском језику (Foppolo & Guasti 2005). Такође, необјављена студија Катсоса и Бишопове (Katsos & Bishop 2011) наводи податке у којој мери деца продукују информативне исказе.

⁴⁵ Методологија истраживања СИ разноврснија је када су у питању одрасли говорници, па су честа испитивања когнитивне обраде исказа (списак задатака адаптиран је према Chemla & Singh 2014): судови о доступности импликатура или задаци спаривања слика (Geurts & Pouscoulous 2009, Chemla & Spector 2011), читање сопственим темпом (енг. *self-paced reading*) (Breheny et al. 2006), праћење покрета очију или миша (енг. *eye-tracking, mouse-tracking*) (Huang & Snedeker 2009, Tomlinson, Bott & Bailey 2011), мерења брзине реакције и задатак балансирања брзине и тачности (енг. *speed accuracy trade-off*) (Bott & Noveck 2004, Degen & Tanenhaus 2011). Међутим, ови типови експеримената нису примењивани на деца, јер су превише компликовани за њих.

лутка рекла тачно/нетачно, Да ли је лутка у праву. Прихватање исказа значи да испитаник остаје на нивоу логичког значења, а одбацивање се тумачи као индикатор да је испитаник извео СИ. Кад год испитаник каже да лутка није у праву, од њега се тражи да објасни шта се заиста десило како би се испитало да ли има приступ скаларним алтернативама и да ли спонтано употребљава информативнији скаларни израз. Ова накнадна процедура омогућава експериментатору да се увери да је луткин исказ одбачен из одговарајућих разлога.

СТИ задатак конструисан је као модификација **Задатка евалуације исказа** (у даљем тексту Задатак ЕИ) чија је процедура врло слична. Међутим, Задатак ЕИ показао се као неадекватан метод у испитивању СИ, јер захтева да испитаници сами конструишу репрезентацију за исказе чију тачност оцењују, типа *Неке жирафе имају дугачке вратове*, без визуелног контекста (Noveck 2001, Е3). Испитаници у истраживањима у којима је примењен ЕИ задатак показују лошије перформансе у односу на друге типове задатака (уп. Noveck 2001 и репликације експеримената у Guasti et al. 2005 Е1 и Pouscoulous et al. 2007 Е1, Табела 2). Новина коју уводи СТИ задатак у односу на Задатак ЕИ јесте визуелни контекст (на пример, слике животиња) у односу на који се исказ процењује, како би се избегло ослањање на енциклопедијско знање. Примена СТИ задатка поспешила је проценат изведених СИ код деце у студији која је реплицирала Задатак ЕИ (Е1), а потом применила СТИ задатак на деци истог узраста (7 година) (Е4) (Guasti et al 2005).

Задатак суда о прикладности исказа (у даљем тексту СПИ задатак) представља модификацију СТИ задатка. Основна разлика је у томе што на крају приче две лутке изговарају два циљана исказа како би описала конкретну ситуацију која се одиграла. На пример, излажу се циљани искази типа *Неки коњи су прескочили ограду* и *Сви коњи су прескочили ограду* у контексту у коме су сви коњи прескочили ограду. Ове реченице имају исту истиносну вредност у датом контексту, али се међусобно разликују према прикладности: реченица са јачим скаларним изразом (*сви*) прикладнија је у задатом контексту.

Резултати истраживања у којима је примењен СПИ задатак са скаларним изразима *<или, и>* (Chierchia et al. 2001, Е3) показују да деца предшколског узраста умеју да изаберу информативнији исказ за дати опис ситуације када су презентовани и јачи и слабији скаларни израз (исказ са *или* и исказ са *и*). Деца су посматрала причу у којој су сви фармери одлучили да очисте и коња и зеца (између осталих животиња). На крају приче, две лутке дају различита објашњења исхода приче: *Every farmer cleaned a*

horse or a rabbit (Сваки фармер је очистио коња **или** зеца) и *Every farmer cleaned a horse and a rabbit* (Сваки фармер је очистио коња **и** зеца). Деца су адекватно наградила лутку која је дала објашњење са *и* у 93.3% случајева, што сугерише да у контексту обеју скаларних израза деца умеју да изаберу информативнији.

Исти задатак примењен је у испитавању могућност извођења индиректних СИ у контексту силазног следства (у првом аргументу квантификатора *every*) (Gualmini et al. 2001, E4).⁴⁶ Након представљања приче, две лутке су изговориле исказе наведене и примеру (26):

(26) а) *Every girl who picked a turtle or a bunch of flowers received a bottle of water.*

(Свака девојчица која је изабрала корњачу **или** букет цвећа добила је флашу воде)

б) *Every girl who picked a turtle and a bunch of flowers received a bottle of water.*

(Свака девојчица која је изабрала корњачу **и** букет цвећа добила је флашу воде)

Обе наведене реченице су у свом основном значењу тачне. Реченица са конјункцијом изазива *индиректну импликатуру*, која се састоји у негирању јачег исказа и резултат је интеракције скаларног израза *и* и квантификатора *сваки*. Резултати показују да су деца у контексту задатка изабрала реченицу са дисјункцијом *или* у 90% случајева чиме показују да знају да је у контексту силазног следства информативнији исказ са *или*. Треба напоменути да добијени резултати изненађују, јер су наведени примери изузетно компликовани са становишта интерпретације.

И у истраживању скале <неки, сви> у италијанском језику (Forpolo et al. 2012, E5), деца узраста 5 година су се у 95% случајева определила за информативнији исказ типа *All chipmunks are taking a shower* (Све веверице се купају) уместо *Some chipmunks are taking a shower* (Неке веверице се купају) у контексту у коме се све приказане веверице (5 од 5) купају.

Резултати СПИ задатка указују на то да деца имају приступ прагматичком знању (макар Грајсовој максими квантитета) јер успевају да приступе информативнијем исказу онда када су приказана оба скаларна израза. Међутим, иако процедура овог задатка чини СИ доступнијом у задатом контексту и имплицира да способност

⁴⁶ Индиректне импликатуре изводе се тако да негација јачег израза имплицира слабији израз, као у примеру: *Нису сви студенти положили испит.* имплицира *Неки студенти су положили испит.*

извођења СИ није сасвим одсутна, ипак не наводи узрок развојних проблема у генерисању СИ у контексту када алтернатива није дата. Такође, треба нагласити да се у спонтаној комуникацији не срећу ситуације у којима се употребљавају оба исказа. Како наглашавају Фополо и колеге, иако деца знају који је од два скаларна израза информативнији, то не значи да су дати изрази распоређени на скали, нити да један аутоматски активира други, а не може се тврдити ни да би деца умела сама да приступе алтернативном изразу да није дат у контексту задатка (Forpolo et al. 2012).⁴⁷

Задатак одигравања (манипулације објектима) направљен је са циљем да једноставнијом процедуром поштеди дечије когнитивне ресурсе и искористи их за извођење СИ. Наиме, овај задатак не захтева од испитаника процену тачности исказа, већ да изведеном радњом покажу изводе ли СИ или не, чиме се избегава компликована процедура давања вербалних одговора и објашњења, као и метајезичка процена тачности или прикладности исказа. На пример, у контексту у коме све кутије садрже жетоне, испитаницима се задаје исказ типа *Желим да неке кутије садрже жетоне* (Pouscoulous et al. 2007, E2), па се у случају да изводе СИ очекује да се из неких кутија жетони изваде. Резултати показују да је поједностављење процедуре дало ефекат, јер су деца узраста 4, 5 и 7 година била успешна у одигравању исказа са СИ (Табела 2).⁴⁸

Главни недостатак овог задатка је то што је испитаник ограничен на једну интерпретацију реченице: ону коју одиграва у датом покушају, што не значи да му нису доступне и друге интерпретације којима у датом тренутку не приступа. Чак и ако се одиграва увек исто значење реченице, то и даље не значи да је само то значење доступно, већ да га испитаник можда преферира у односу на друга.

Осим наведених, описани задаци имају и друге недостатке, на које ћемо се посебно осврнути. Пре свега, употреба питања са изразима *тачно/нетачно*, *исправно/неисправно*, *добро/лоше речено*, *у реду/није у реду* није адекватна из неколико разлога. Имајући на уму да циљане реченице које, иако нису прикладне, ипак јесу тачне (логички, семантички), употреба израза *тачно/нетачно* није примерена, јер не

⁴⁷ У овом контексту важан је и податак да покушај примовања скале <неки, сви> излагањем исказа са информативнијом алтернативом *сви* пре исказа са *неки* није дао ефекта у извођењу СИ код деце узраста 5 година, јер су исказе интерпретирали скаларно у само 42% (Forpolo et al. 2012 E3). Овај резултат показује да узрок проблема у извођењу СИ није немогућност деце да препознају алтернативни скаларни израз.

⁴⁸ Треба напоменути да је споменути експеримент, осим примене Задатка одигравања, процедуру учинио једноставнијом и тиме што је смањен број дистрактора (у односу на експеримент 1 у коме реплицира Новеков експеримент) и тиме што је уместо француског квантификатора *certaines* употребљен квантификатор *quelques*, за који је утврђена виша фреквенца у писаним дечијим радовима и дечијим књигама. Сматрамо да успешност деце у приступу скаларној интерпретацији у овом експерименту може бити резултат и ова два фактора или интеракције свих модификација, а не нужно промене задатка.

указује на прави циљ задатка, а као неадекватни се оцењују одговори у којима испитаници као тачно оцене нешто што заиста јесте тачно. Испитаницима се у тако постављеном питању не указује експлицитно на који аспект исказа треба да обрете пажњу: да ли се процењује граматичка тачност исказа (чиме би сви искази имали вредност тачно), да ли се процењује значење (чиме су искази такође тачни), да ли се процењује изговор (чиме су искази такође тачни) или је циљ нешто друго (а управо јесте – процена прагматичке прикладности). Осим употребе израза *тачно/нетачно* непримерена је и употреба израза *прикладан/неприкладан* или *адекватан/неадекватан*, јер такође захтева висок ниво метајезичке свести, за који деца предшколског и раног школског узраста нису способна. Поједини проблеми овако постављеног задатка могу се избећи питањем *Је ли тако?*, које не садржи никакву вредносну оцену (за разлику од израза *добро/лоше*), нити се позива на метајезичке способности (за разлику од израза *тачно/нетачно*).

Како би се пренебрегли проблеми у дизајну и процедури задатака, у досадашњим истраживањима срећемо неколико решења. Као што смо већ споменули, испитаницима, а посебно деци, приступ скаларној интерпретацији олакшавају присуство визуелног контекста у односу на који се исказ оцењује, смањење броја дистрактора, јасније и прецизније инструкције задатка, присуство јаче скаларне алтернативе, као и примена манипулације објектима уместо вербалних одговора.

Осим наведених, једна од важних модификација која поспешује извођење СИ је **увођење фазе тренирања**, чији је циљ да испитаници науче да препознају прагматичку аномалију (Papafragou & Musolino 2003 E2, Guasti et al. 2005 E2).⁴⁹ У фази тренирања деци се у одређеном контексту (на пример, за показану слику неког објекта) презентују два типа исказа: тачан и прикладан (*Ово је пас*) и тачан, али неприкладан (*Ово је мала животиња са четири ноге*). Резултати показују да у фази тренирања деца бирају рестриктивнији израз како би описала приказани објекат (Guasti et al. 2005 E2) и тиме се дечија пажња фокусира на релевантне карактеристике ситуације, чиме се повећава способност давања адекватних одговора у главној фази експеримента. Ови резултати добијени су на узрасту од 5 година, када је у односу на E1 проценат СИ повећан са 12,5% на 52,5% (Papafragou & Musolino 2003 E2) и на узрасту од 7 година са 13% на 52% (Guasti et al. 2005 E2). Аутори наводе да се препознавање неприкладног исказа и извођење СИ заједно јављају (Papafragou & Musolino 2003).

⁴⁹ Фазу тренирања треба разликовати од фазе загревања, чији је циљ да испитанике упозна са процедуром задатка, актерима и реквизитом.

Иако тренирање игра улогу у процесу извођења СИ, ефекат тренирања није дугорочан. У једној од студија (Guasti et al. 2005 Е3), иста деца која су учествовала у Е2 поново су тестирана после недељу дана, без понављања фазе тренирања. Резултати показују да деца која су претходно успешно одбацила неадекватне исказе нису то успела у накнадном тестирању: проценат одбацивања смањен је са 52% на 22%, што сугерише да ефекат тренирања није трајан. Намеће се закључак да је задатак процене исказа тежак за децу, осим у условима када се обезбеде инструкције које их наводе да се фокусирају на прикладност исказа у датом контексту. Такође, иако делује да су у неким експериментима дечије прагматичке способности сакривене, деца поседују неопходне предуслове за извођење СИ, ако се критеријуми за доношење одлука ојачају.

1.2.4. Резиме

Резултате наведених развојних истраживања можемо сумирати у неколико основних налаза:

1. У извођењу СИ постоји развојна асиметрија: деца предшколског узраста не приступају скаларној интерпретацији логичких израза, већ остају на нивоу семантичке интерпретације. Међутим, конкретан узраст на коме деца постају успешна у извођењу СИ варира међу истраживањима.

2. Смр следства је релевантан фактор за приступање скаларној интерпретацији: СИ се не изводе у контекстима силазног следства. У овом домену не постоји развојна асиметрија, јер и деца праве разлику између ова два типа контекста.

3. Избор конкретне скале израза олакшава или отежава процес извођења СИ: деца су успешнија на скалама зависним од контекста, попут енциклопедијских или арбитрарних скала, а мање успешна на скалама независним од контекста попут *<или, и>*, *<неки, сви>*. Такође, бројеви се издвајају као тип скале који деца успешно интерпретирају.

4. Тип и сложеност експерименталних задатака изузетно су битан фактор у извођењу СИ, јер поједине модификације задатака могу олакшати деци извођење СИ чак и на најнижим узрастима. Конкретно:

а) увођење визуелног контекста у односу на који се искази са скаларним изразима процењују повећава проценат изведених СИ у односу на исказе чија се процена ослања на енциклопедијско знање;

б) задаци манипулације објектима (задаци одигравања) повећавају проценат изведених СИ у односу на задатке који захтевају вербалне одговоре;

в) увођење фазе у којој се деца тренирају да препознају прагматичку аномалију повећава проценат изведених СИ, мада ефекат тренирања није дугорочан;

г) када се од деце захтева да процене који од два скаларна израза боље одговара приказаној ситуацији – деца преферирају информативнију алтернативу.

На основу сумираних резултата можемо закључити да слика о развоју СИ још увек није комплетна и да постоје бројни релевантни чиниоци који учествују у процесу извођења СИ које тек треба испитати. У погледу развојне асиметрије у процесу извођења СИ, у литератури се срећу различита тумачења, а њима се бавимо у следећем одељку.

1.2.5. Теоријски приступи развојној асиметрији у процесу извођења СИ

У теоријском смислу, приступи развојним потешкоћама у процесу извођења СИ мотивисани су дебатом између прагматичких и граматичких теорија о статусу СИ као контекстуално условљеној, односно инхерентној компоненти значења скаларних израза (в. одељак 1.1.5.1). Тако се и развојне теорије могу груписати у две групе приступа. Први приступ третира прагматички и граматички модул као два одвојена језичка модула, а као узрок потешкоћа наводи касније сазревање прагматике у односу на семантику. Други приступ претпоставља да се граматички и прагматички процеси заједно одвијају, а као узрок потешкоћа наводи отежану когнитивну обраду скаларних израза за коју деца још увек нису когнитивно сазрела.

Модуларност прагматичког система основно је полазиште *Хипотезе о прагматичком кашњењу* (енг. **Pragmatic Delay Hypothesis**) према коме узрок немогућности да се изведу СИ лежи у каснијем сазревању прагматичког у односу на семантички модул: иако умеју да приступе логичкој интерпретацији, деца нису довољно прагматички способна за извођење СИ (Noveck 2001, Papafragou & Musolino 2003). Ова хипотеза у складу је са доминантним приступом семантичко-прагматичком интерфејсу према коме се СИ изводе глобално, у прагматичком модулу, након што је семантички модул исказу доделио услове истинитости. Међутим, оваква интерпретација развојне асиметрије чини се превише јаком, посебно ако се узме у обзир да су одређене прагматичке способности сасвим развијене код деце предшколског узраста (Clark 2003). Такође, поједина истраживања сугеришу да код

деце постоје предуслови за извођење СИ: деца су осетљива на степен информативности различитих скаларних алтернатива (СПИ задатак у Chierchia et al. 2001, између осталих), а *Тест кршења конверзацијских норми* (енг. Conversational Violation Test) (Foppolo et al. 2012, E4) показује да иста деца која не могу да изведу СИ у контексту СТИ задатка (E1) испољавају осетљивост на кршење прагматичких правила, конкретно Грајсове максиме квантитета. Намеће се закључак да недовољна развијеност прагматичког модула није узрок потешкоћа у извођењу СИ.

У складу са прагматичким приступом, Новек иницијално интерпретира добијене резултате као доказ да Грајсове импликатуре реално постоје у процесу закључивања код одраслих, док се код деце развијају касније у односу на логичку интерпретацију (Noveck 2001). Потом развија интерпретацију у оквиру **Теорије релевантности** (Carston 1998), према којој су потешкоће резултат тога што је извођење СИ скуп процес (в. одељак 1.1.5.2): асиметрија је показатељ да су дечија очекивања довољне информативности задовољена логичким значењем скаларних израза, из два могућа разлога: а) дечија очекивања релевантности се лакше могу задовољити него код одраслих, б) процес извођења СИ је когнитивно скупљи за децу, чиме се умањује когнитивни ефекат, а самим тим и релевантност. Новек претпоставља и да би, за разлику од Теорије релевантности, неограјсовски приступи СИ (Levinson 2000, Horn 1972, 2004), који претпостављају разлику између општих и појединачних импликатура, интерпретирали развојну асиметрију као доказ да се СИ аутоматизују временом.

Такође у оквирима прагматичког приступа, Катсос развија *Хипотезу о прагматичкој толеранцији* код деце (**Pragmatic Tolerance**, Katsos & Bishop 2011), према којој потешкоће које деца испољавају у одбацивању недовољно информативних исказа нису последица недовољно развијених прагматичких способности, већ већег степена толеранције на одступања од прагматичких правила. Ова хипотеза ослања се на идеју да случајеви одбацивања недовољно информативних исказа не морају нужно значити извођење СИ, већ само осетљивост на различите степене информативности.

У складу са граматичким приступом претпоставља се да потешкоће у извођењу СИ нису последица недостатка прагматичких способности, јер се СИ изводе као део граматичког система (Guasti et al. 2005, Foppolo & Guasti 2005). Развијајући своју *Хипотезу обогаћеног лексикона* (енг. **Enriched Lexicon Hypothesis**), на примеру скале квантификатора <неки, сви>, аутори претпостављају да у менталном лексикону деци

недостаје компонента значења квантификатора *неки* која обухвата СИ *неки*, али не *сви*.⁵⁰

Такође у оквиру граматичког приступа, Кјеркиа и сарадници (Chierchia et al. 2001, 2004) развијају *Хипотезу ограничености когнитивне обраде* (енг. **Processing Limitations Hypothesis**) према којој су ограниченост система когнитивне обраде и ограничена меморија одговорни за протешкоће у извођењу СИ. Наиме, извођење СИ укључује рекурзивну интерпретацију реченице (компутацију услова истинисти и скупа алтернатива, као и њихово одржавање у радној меморији) и ојачавање контекста (поређење двају скаларних израза, као и избор информативније алтернативе). Како деца немају проблем са контекстом када им се представе оба израза, претпоставља се да извор потешкоћа лежи у рекурзивној интерпретацији реченица, која поставља огромне захтеве за систем когнитивне обраде (Chierchia et al. 2001).⁵¹

Хипотеза ограничености когнитивне обраде у основи се ослања на *Хипотезу референцијалног скупа* (енг. **Reference Set Hypothesis**) (Reinhart 2004, 2006), која извођење СИ третира као један од феномена који укључује компутацију референцијалног скупа, односно избор оптималне алтернативе из скупа релевантних алтернатива.⁵² Компутација референцијалног сета је когнитивно скуп процес и представља веће оптерећење за радну меморију у поређењу са локалним компутацијама, јер захтева да сви елементи деривације буду доступни у радној меморији, а да се у исто време конструишу алтернативне деривације са којима се врши поређење. Одрасли говорници могу да се изборе са овим оптерећењем (ако је величина референцијалног скупа ограничена), али за децу он представља проблем јер немају довољно развијену радну меморију.

⁵⁰ Интересантно је да је иницијална предикција оваквог приступа да деца неће бити мање компетентна од одраслих у извођењу СИ у поређењу са извођењем основног, логичког значења, јер се и једно и друго одвијају заједно.

⁵¹ Кјеркија и сарадници наводе феномен уметнутих скаларних импликатура (енг. *embedded implicatures*) као важан доказ да се извођење СИ одвија локално, на нивоу клаузе (Chierchia et al. 2001). Наиме, уметнуте импликатуре морају се извести пре него што семантички модул заврши свој посао, иначе би њихова глобална компутација довела до контрадикторности. Као примере уметнутих импликатура наводе се питања, условне и релативне реченице, реченице са глаголима типа *сумњати*, *забранити*, *моћи*.

⁵² Осим за СИ, компутација референцијалног скупа важи и за феномен подизања квантификатора (енг. *quantifier raising*), померање акцента (енг. *stress-shift*), Услов В (енг. *Condition B*). Како су дечије перформансе за Услов В (корелацијалност) око 50% (Wexler & Chien 1985, Grozdinsky & Reinhart 1993, према Reinhart 2004), исти резултати очекују се и у усвајању СИ, под претпоставком да прате исти образац усвајања. Желимо да напоменемо да у цитираним чланцима аутори разматрају могућност да перформансе на нивоу од 50% представљају насумично погађање карактеристично за случајеве када деца нису подесила одговарајући параметар на праву вредност, а са овим виђењем се не слажемо (в. одељак 4.3.1).

Резултати добијени у модификованим верзијама задатка поткрепљују идеју да деца ипак имају прагматичко знање и да су за потешкоће у извођењу скаларних импликатура одговорни неки други чиниоци, а не само прагматичко кашњење. Једно од доминантних гледишта је да је главни узрок проблема ограничење капацитета за процесирање (Barner, Brooks & Vale 2011). Осим ограниченог разумевања контекста и метајезичких задатака и недовољне истакнутости и доступности релевантних скаларних алтернатива, аутори наводе и ограничења радне меморије као један од фактора који утичу на извођење (скаларних) импликатура код деце. Наиме, познато је да капацитет радне меморије расте са узрастом, као и да је одраслима потребно више времена за компутацију импликатура него за разумевање дословног значења (Huang & Snedeker 2009) (што сугерише да постоје и неки други процеси). Међутим, улога ових фактора у прагматичком закључивању није емпиријски проверена. Чак и радови који проблеме у интерпретацији исказа са скаларним изразима тумаче ограничењима капацитета меморије, не баве се овим питањем емпиријски.

Табела 4 сумира кључне елементе различитих приступа развојној асиметрији у извођењу СИ.

Табела 4. Одлике различитих приступа развојној асиметрији.

Теорија	Узрок развојне асиметрије
Хипотеза о прагматичком кашњењу	Прагматички модул касније сазрева у односу на семантички.
Теорија релевантности	Извођење СИ је за децу когнитивно скупље него за одрасле.
Хипотеза о прагматичкој толеранцији	Деца су толерантнија на одступања од прагматичких правила у односу на одрасле.
Хипотеза обогаћеног лексикона	Дечији ментални лексикон није довољно развијен да би укључио скаларну компоненту значења.
Хипотеза ограничености когнитивне обраде	Дечији когнитивни систем и меморија су ограничени.
Хипотеза референцијалног скупа	Дечија радна меморија не може да подржи когнитивно скуп процес компутације референцијалног скупа и поређења алтернатива.

1.2.6. Интерпретација универзалних квантификатора у дечијем говору

Иако се не баве феноменом СИ, важан допринос разумевању развоја значења скаларних израза <неки, сви> дају студије интерпретације различитих квантификатора, те ћемо укратко изложити њихове основне налазе, са посебним освртом на истраживања интерпретације универзалних квантификатора *сви* и *сваки* (Philip 1995, Drozd 2001, Geurts 2003).⁵³ Како наводе Смитс и сарадници, важно је сагледати цео развојни пут разумевања квантификатора, пре него што се дође до испитивања феномена СИ (Smits, Roeper & Hollebrandse 2007).

Универзални квантификатори занимљиви су за наше истраживање из два разлога: а) представљају информативнији члан скале <неки, сви>, те је важно сагледати у којој мери је значење ове скаларне алтернативе доступно деци, б) у погледу интерпретације универзалних квантификатора такође је регистрована развојна асиметрија, и то са два становишта: прво подразумева опозицију између њихове колективне и дистрибутивне интерпретације, друго се односи на карактеристичне типове грешака у интерпретацији, које срећемо чак и на раном школском узрасту.

Плурални номинални изрази могу имати колективну и дистрибутивну интерпретацију, а разлика међу њима зависи од тога да ли се својство означено предикатом приписује појединачним индивидуама означеним субјекатским номиналним изразом или скуповима индивидуа (Станојевић & Ашић 2006). На пример, квантификовани номинални израз у реченици *Сваки дечак јаше слона* може имати колективну, дистрибутивну и кумулативну интерпретацију. Колективна интерпретација подразумева да се предикат примењује на целокупан скуп означен номиналним изразом у колективном смислу (сви дечаци истовремено јашу истог слона). Дистрибутивна интерпретација подразумева да се предикат примењује на све чланове скупа појединачно (сваки дечак појединачно јаше по слона). Осим колективне и дистрибутивне интерпретације дати исказ може имати и кумулативну интерпретацију, тачну у ситуацији у којој, на пример, три од укупно три дечака јашу укупно два слона.

Истраживања показују да су деца склона колективној интерпретацији квантификатора *сви* јер на узрасту од 4 године адекватно повезују исказе типа *All of the*

⁵³ Највише сазнања о универзалним квантификаторима добијено је на материјалу енглеског језика, који разликује три универзална квантификатора: *all*, *every* и *each*. Први је аналоган српском *сви*, док друга два одговарају српском *сваки*.

men are carrying a box (Сви мушкарци носе кутију) и *There is a man carrying all of the boxes* (Постоји мушкарац који носи све кутије) са одговарајућим сликама. Међутим, квантификатором *сваки* деца не овладају у потпуности ни на узрасту од 9-10 година, јер се показује да не праве разлику између исказа типа *Each man is carrying a box* (Сваки мушкарац носи кутију) и *There is a man carrying each of the boxes* (Постоји мушкарац који носи сваку кутију) (Brooks & Brain 1996). Утврђено је и да деца узраста од 5 година квантификатор *сваки* у српском језику интерпретирају кумулативно, док је код одраслих доминантна дистрибутивна интерпретација (Drozd et al. 2009a).

У интерпретацији универзалних квантификатора регистрована је и развојна асиметрија у погледу одговора које деца и одрасли говорници дају на питање *Да ли сваки дечак јаше слона?* Наиме, деца одговарају одрично у контексту слике на којој сви дечаци јашу по слона, док је на слици приказан и слон којег нико не јаше. Овај тип грешке препознали су Пијаже и Инхелдер у студијама инклузије класе (Piaget & Inhelder 1964), а у савременој литератури назива се *грешка исцрпног спаривања* (енг. exhaustive pairing error) (Drozd 2001)⁵⁴ или *ширење квантификатора* (енг. quantifier spreading) (Philip 1995). С друге стране, деца потврдно одговарају на исто питање у контексту у коме тројица дечака јашу по слона, док четврти дечак стоји са стране. Овај тип грешке у савременој литератури назива се *грешка недовољно исцрпног спаривања* (енг. underexhaustive pairing error) (Drozd 2001). Наведени типови грешака регистровани су и у српском језику на узрасту од 5 година (Drozd et al. 2009b). Иако се углавном испитују код деце предшколског узраста, ови типови грешака постојани су и на узрасту од 8 година, а код неке деце се задржавају и на каснијим узрастима.

Наведени подаци сугеришу да постоје развојно релевантне потешкоће у погледу интерпретације универзалних квантификатора, а у теоријском погледу издвајају се две групе приступа интерпретацији наведених грешака. Први приступ претпоставља да деца познају значење универзалних квантификатора, али их погрешно примењују, односно конструишу синтаксичке или семантичке репрезентације које не ограничавају домен рестрикције квантификатора на адекватан начин. Филип претпоставља да је главни узрок грешака то што за децу универзални квантификатори квантификују над догађајима, а не над индивидуама означеним субјекатским номиналним изразом (Philip

⁵⁴ Дрозд у овај тип грешке убраја и ситуацију у којој сви дечаци јашу истог слона, док два слона немају јахача. За разлику од првог случаја, који подразумева један-на-један пресликавање дечака и слона, други случај подразумева више-на-један тип пресликавања и слабије је дискутован у литератури.

1995), док Пијаже и Инхелдер претпостављају да деца квантификацију погрешно врше над предикатом (Piaget & Inhelder 1964).

Други приступ, познатији као *Хипотеза слабе квантификације* (енг. Weak Quantification Hypothesis) (Drozd 2001) претпоставља да деца универзалне квантификаторе интерпетирају као слабе квантификаторе: кардинално или егзистенцијално, што је читање које универзални квантификатори, будући јаки, не могу имати у говору одраслих. Дрозд се конкретно позива на обележје интерсективности које карактерише слабе квантификаторе.

За другачије постављену теорију слабе квантификације в. Geurts 2003, према коме су потешкоће у интерпретацији универзалних квантификатора проблем парсирања, односно мапирања између синтаксичке форме и семантичке репрезентације, па деца прибегавају једноставнијем типу интерпретације – оном који важи за егзистенцијалне, а не универзалне реченице. Прагматички и контекстуални фактори одређују који је од номиналних израза (*дечак* или *слон*) рестриктор квантификатора. За одрасле, рестриктор је именица *дечак*, па реченица значи да за сваког дечака постоји слон такав да га дечак јаше. Међутим, за децу, рестриктор је именица *слон*, па реченица значи да за сваку ствар која је слон постоји дечак који га јаше (Geurts 2003).

Наведени подаци показују да деца предшколског и раног школског узраста нису способна да у одређеном типу контекста интерпретирају универзалне квантификаторе на адекватан начин, што сугерише да значење јачег члана скале *<неки, сви>* такође није потпуно развијено у дечијем говору. Као могући узроци истичу се погрешна рестрикција домена квантификације и ослањање на ниво значења карактеристичан за егзистенцијалну интерпретацију. Оба тумачења релевантна су и за потешкоће које деца имају у приступу скаларној интерпретацији.

1.3. Интерпретација речи *неки* у српском језику

У овом одељку бавимо се дистрибуцијом значења речи *неки* са циљем да покажемо различита семантичка, прагматичка и синтаксичка ограничења употребе ове речи релевантна за дисертацију. У српском језику *неки* изражава широк дијапазон значења, у које спада и квантификацијско, неопходно за извођење скаларне импликатуре. Пре него што пређемо на конкретна значења у српском, навешћемо

стандардну анализу речи *неки* као квантификатора за коју се претпоставља да не подлеже међујезичкој варијацији.⁵⁵

1.3.1. Квантификатор *неки*

У области семантике природних језика изрази попут *сви*, *већина*, *неки*, *неколико*, *много*, *мало*, *мање/више од пет*, *најмање/највише пет* анализирају се као генерализовани квантификатори (енг. generalized quantifiers), односно као изрази који денотирају релације другог реда међу скуповима (или породицама скупова), а обухватају и лична имена и друге номиналне изразе. Иако формална логика првог реда познаје универзални квантификатор \forall (који читамо: *сви/сваки*) и екзистенцијални квантификатор \exists (који читамо: *неки*), многи квантификатори природних језика не могу се њима дефинисати, из следећих разлога: а) дијапазон квантификатора природних језика је шири, те се не могу све реченице представити овим симболима, б) реченична структура предикатског калкулуса и природних језика се разликује, в) логика првог реда дозвољава квантификацију само над објектима (неког произвољног непразног скупа индивидуа и ентитета E), за разлику од генерализованих квантификатора који квантификују над скуповима и функцијама (Mostowski 1957, Barwise & Cooper 1981, von Steinhilber 1994). Такође, језички квантификатор *неки* може имати интерпретацију која се поклапа са значењем логичког квантификатора \exists , али се не може свести на тај квантификатор јер има и бројне друге интерпретације.

У формалном смислу, у оквиру теорије скупова, квантификатори се често интерпретирају на следећи начин:⁵⁶

Сви (A, B) је тачно акко $|A| \subseteq |B|$

Ниједан (A, B) је тачно акко $|A \cap B| = \emptyset$

Неки (A, B) је тачно акко $|A \cap B| \neq \emptyset$

Многи (A, B) је тачно акко $\text{card}(|A \cap B|) > \text{card}(|A| - |B|)$

Пет (A, B) је тачно акко $\text{card}(|A \cap B|) = 5$

⁵⁵ И у другим језицима еквиваленти речи *неки* су вишезначни, мада постоји битна међујезичка варијација у погледу семантичких, прагматичких и синтаксичких ограничења под којима се различита значења дистрибуирају.

⁵⁶ A и B су скупови, док $|X|$ означава екстензију израза (скуп свих X); акко = ако и само ако; \subseteq - подскуп, \cap - пресек, card = кардиналност

Тако, када кажемо *Сви А су В*, то значи да је скуп А подскуп скупа В, *Ниједан А није В* значи да је пресек скупова А и В – празан скуп, *Неки А су В* значи да пресек скупова А и В не сме бити празан, *Многи А су В* значи да је број оних А који су В већи од оних који нису.

1.3.2. Слаба и јака интерпретација

Квантификатор *неки* двозначан је између *слабе* (кардиналне) и *јак* (пропорционалне/квантификацијске) *интерпретације* (енг. cardinal reading, quantificational reading) (Milsark 1977).⁵⁷ Када у исказу *Неке бебе воле да спавају*, реч *неки* уводи неодређени референт номиналног типа, номинална фраза добија слабу интерпретацију – *неодређени број беба*. Да би дати исказ био тачан довољан услов је да *бар једна беба воли да спава*, односно да пресек скупа беба и скупа особа које воле да спавају не буде празан скуп. С друге стране, јака интерпретација претпоставља да референт номиналног типа контрастира са другим члановима истог типа (скупа), те се изводи значење – *за дати скуп беба, неки чланови овог скупа (али не и други) воле да спавају*. Различита значења имплицирају разлику између читања у којима се *неки* интерпретира са доњим или горњим ограничењем значења (в. одељак 1.1.4), а разлика се манифестује и у логичкој форми (А је скуп беба, а В скуп особа које воле да спавају):

$$[\text{нски}]_{\text{слабо}} = A \cap B \neq \emptyset$$

$$[\text{неки}]_{\text{јако}} = A \cap B \neq \emptyset \text{ и } \neg(A \subset B)$$

Важно је напоменути да је овакво становиште формулисано на основу дистинкције која у енглеском језику постоји између редукованог *sm* и пуног облика *some*, који су (између осталог) обележени различитим изговором. Тако слаба интерпретација одговара редукованом *sm*, док је пун облик *some* неопходан за јаку интерпретацију (в. Israel 1999, Milsark 1977 за аргументе). Израел наводи да је за дату дистинкцију кључна разлика између егзистенцијалног и партитивног значења: или се неодређеном фразом у дискурс уводи неодређени референт или се претпоставља да је

⁵⁷ Милсаркова анализа односи се на разлику између слабих и јаких квантификатора, уз напомену да поједини квантификатори могу бити двозначни између слабе и јаке интерпретације. С друге стране, Парти (Partee 1989) тврди да слаби квантификатори имају искључиво кардиналну, а јаки искључиво пропорционалну интерпретацију. Показаћемо да је ова тврдња проблематична са становишта анализе квантификатора *неки* који је, иако слаб квантификатор, двозначан између кардиналне и пропорционалне интерпретације.

дати референт члан неке веће групе. Редуковано *sm* захтева егзистенцијалну употребу, док је *some* двосмислено између егзистенцијалне и партитивне интерпретације (Israel 1999).

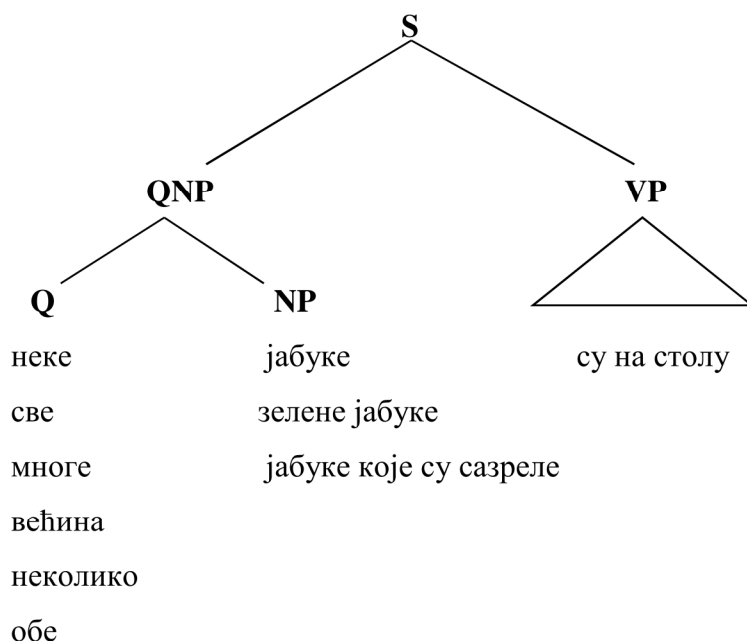
Вишесмислена интерпетација речи *неки* у српском условљава и различита значења номиналних фраза са којима се *неки* комбинује. Слаба интерпретација даје неодређено читање номиналне фразе, док јака интерпретација ојачавањем значења квантификатора у одређеним околностима укључује СИ: *неке, али не све, бебе воле да спавају*.

У литератури се срећу различита тумачења двозначне интерпретације и разматра се да ли се ради о једној или двома лексемама. Лексички оријентисано становиште тврди да се ради о двома различитим лексемама, а слаба и јака интерпретација *неки* у појединим случајевима разликују се и на нивоу услова истиности, што сугерише да ове две интерпретације нису последица инхерентне неодређености овог квантификатора, већ да се ради о двама семантички различитим *неки*. Наиме, слаба интерпретација *неки* у исказу *Неке бебе воле да спавају*. дозвољава да цео скуп беба буде изабран (докле год је задовољен услов $A \cap B \neq \emptyset$), што се не може рећи за јаку интерпретацију, која дозвољава да буде изабран само један део скупа. Дакле, исти исказ би у различитим контекстима имао различите истиносне вредности. Са контекстуалног становишта (в. Geurts 2011), *неки* се посматра као јединствена лексема која у одговарајућим контекстима изазива СИ. Ово виђење претпоставља да је одсуство споменуте „100% интерпретације” последица Грајсове максиме квантитета, која скаларну интерпретацију уводи онда када говорник има разлога да не употреби јачи израз са скале. У оквиру овог приступа централно питање је које је од два могућа значења основно – јако или слабо. Овим питањем нећемо се даље бавити у овом одељку, пошто су у одељку 1.1.5.2 објашњени теоријски приступи питању да ли се СИ изводе обавезно или су контекстуално условљене.

1.3.3. Структура квантификоване номиналне фразе

Према класичној теорији квантификатора, класа квантификатора (Q) издваја се као природна класа израза у различитим језицима. Генерализовани квантификатори претпостављају постојање семантичког и синтаксичког конституента који обухвата квантификацијски елемент и рестриктивни аргумент. Квантификатори се комбинују прво са номиналном фразом (NP) као предикатом првог реда, како би формирали

квантификовану номиналну фразу (QP) која денотира генерализоване квантификаторе (GQ) (Extzeberria & Giannakidou 2010).⁵⁸ Као таква, квантификована фраза денотира скуп скупова. Дијаграм 3 приказује типичну синтаксичку структуру квантификоване номиналне фразе.

Дијаграм 3. Структура квантификоване номиналне фразе

Квантификатор се прво комбинује са номиналним аргументом који обезбеђује домен важења квантификатора, а квантификатор изражава релацију између скупа денотираног номиналним аргументом (*јабуке*) и скупа означеним глаголском фразом VP (објекти који су на столу).⁵⁹

⁵⁸ У нашој дисертацији користимо термин *квантификатор*, иако поједини аутори инсистирају на употреби термина квантификатор-детерминатор (Extzeberria & Giannakidou 2010) или детерминатор-квантификатор (von Stechow 1994). Према Барвајзу и Куперу, квантификатори одговарају номиналним фразама, а не детерминаторима (*неке бебе* је квантификатор, а не *неке*) (Barwise & Cooper 1981), док их поједини аутори анализирају као детерминаторе (уп. Milsark 1977, Etzeberria & Giannakidou 2010), што ћемо и ми преузети у нашој дисертацији. За нашу дисертацију није релевантно да ли се номинални конституент са којим се квантификатор комбинује анализира синтаксички као NP или DP, те ћемо се ради поједностављења држати следећих термина: квантификацијска номинална фраза, квантификатор, номинална фраза. Такође нам није релевантно да ли се придевска фраза (AP) издваја као посебан синтаксички ниво.

⁵⁹ Номинални аргумент може се такође комбиновати и са детерминатором и на тај начин се формира DP. Суштинска разлика између QP и DP је у томе што је прва квантификацијског типа и денотира генерализоване квантификаторе, за разлику од друге која је референцијалног типа и денотира индивидуе. Међутим, и D и Q представљају функције, захтевају домен важења скупа (енг. *set domain*) и примењују се на предикат (NP) чинећи га аргументом.

Контекстуална рестрикција домена заснива се на претпоставци контекстуално видљивог домена и као таква није одлика неодређених фраза и егзистенцијалних (слабих) квантификатора (Extzeberria & Giannakidou 2010). Иако слаби квантификатори могу имати кардинално или пропорционално читање, само у случају пропорционалног значења домен је дат. Домен важења квантификатора може бити експлицитно или имплицитно органичен контекстом, а остаје неразјашњено питање да ли је контекстуална рестрикција део синтаксе или семантике (Extzeberria & Giannakidou 2010). Чак и без додатног ограничења контекста, квантификоване номиналне фразе се могу тумачити тако да се односе на све могуће универзуме, или на један део могућих светова (von Fintel 1994), мада је карактеристика природних језика релативизација универзума – никада не говоримо о „апсолутно свему“ већ ограничавамо пажњу на универзум дискурса који не мора бити формално обележен синтаксичким средствима, већ може бити потпуно имплицитан, обезбеђен релевантним контекстом (Peters & Westerståhl 2008).

1.3.4. Обележја квантификатора

Релевантна обележја која квантификатори природних језика могу имати су конзервативност, симетричност и монотоност (Barwise & Cooper 1981, Milsark 1977, Geurts 2003), а дефиниције које дајемо адаптиране су према Heim & Kratzer 1998.

Конзервативност

Квантификатор Q је конзервативан ако за све скупове A, B важи:

$$[Q](A, B) \Leftrightarrow [Q](A, A \cap B) \text{ (скуп } A \text{ поставља сцену)}^{60}$$

Конзервативност је важна одлика квантификатора природних језика и суштински значи да квантификатор „живи на првом аргументу“, односно да први аргумент (скуп денотиран номиналном фразом) ограничава квантификатор и обезбеђује домен (важења) квантификатора (von Fintel 1994). Пресупозиција егзистенције односи се управо на домен квантификатора, док се други аргумент (означен глаголском фразом) увек евалуира у контексту који поставља аргумент домена (von Fintel 1994).

⁶⁰ Пример за неконзервативу реч је детерминатор *само*: *Само бебе спавају*. није еквивалентно исказу *Само бебе су бебе које спавају*. Случајеви неконзервативне интерпретације квантификатора спомињу се и у контексту квантификатора чији домен рестрикције није ограничен квантификованом номиналном фразом, већ неким другим изразом у исказу, као у примеру: *Много Швеђана је добило Нобелову награду*. (Домен 1 за *много*: Швеђани, домен 2 за *много*: добитници Нобелове награде) (Westerståhl 1985).

Симетричност

Квантификатор Q је симетричан акко за све скупове A, B важи:

акко $[Q](A, B) \Rightarrow [Q](B, A)$

Тако је реченица у (27)а валидна, за разлику од (27)б.

(27) а. *Ако су неки докторати плагијати, онда су неки плагијати докторати.*

б. **Ако су сви докторати плагијати, онда су сви плагијати докторати.*

У симетричне квантификаторе спадају изрази попут *неки, ниједан, три*, док у несиметричне спадају универзални квантификатори *сви/сваки* и пропорционални *већина, половина*.

Један од тестова за симетрију квантификатора су такозване егзистенцијалне конструкције (у енглеском *there*-конструкције), у којима се могу употребити само симетрични квантификатори (Milsark 1977), као у (28).

(28) а. *Има неких јабука на столу.*

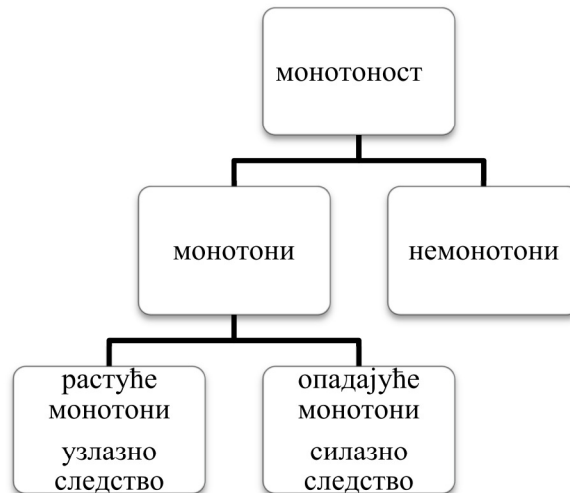
б. **Има свих јабука на столу.*

Једно од кључних обележја која разликују симетричне од несиметричних квантификатора је то што симетрични исказују егзистенцију и као такви могу учествовати у грађењу егзистенцијалних реченица, за разлику од несиметричних који претпостављају егзистенцију. Подела на основу обележја симетричности аналогна је Милсарковој подели на слабе и јаке квантификаторе (Milsark 1977).⁶¹

Монотоност

Квантификатори могу бити немонотони или монотони, а у оквиру монотоних разликујемо растуће монотоне (енг. *monotone increasing/upward entailing*) и опадајуће монотоне (енг. *monotone decreasing/downward entailing*) (Дијаграм 4).

⁶¹ Симетричне квантификаторе у енглеском језику Милсарк анализира као слабе квантификаторе (детерминаторе) (у ранијој литератури дефинисани као *неодређени*), за разлику од јаких квантификатора који се не могу комбиновати са *There is/are* (Milsark 1977). У енглеском језику би неодређени члан био слаб детерминатор, док би одређени члан био јак. За разлику од слабих детерминатора, одређене номиналне фразе могу се употребити у партитивној конструкцији типа *all/most/some of*.

Дијаграм 4. Подела квантификатора према обележју монотоности.

Квантификатор Q је растуће монотон ако за све скупове A, B, C важи: ако $A \subseteq B$ и $[Q](A, C) \Rightarrow [Q](B, C)$, односно: $NP VP1 \Rightarrow NP VP2$, као у (29).

(29) *Ако су неке јабуке убране јутрос, онда су неке јабуке убране.*

Квантификатор Q је опадајуће монотон ако за све скупове A, B, C важи: ако $A \subseteq B$ и $[Q](B, C) \Rightarrow [Q](A, C)$, односно: $NP VP2 \Rightarrow NP VP1$, као у (30).

(30) *Ако ниједна јабука није убрана, онда ниједна јабука није убрана јутрос.*

У растуће монотоне квантификаторе спадају, између осталих, *some* 'неки', *many* 'многи', *most* 'већина', *either* 'иједан', *at least two* 'бар два', док се у опадајуће сврставају *few* 'неколицина', *neither* 'ниједан', *none* 'ниједан', *at most two* 'највише два'. У немоноотоне квантификаторе спадају изрази попут *тачно три*, а наводе и да импликатура *неки, али не сви* такође није монотона (Barwise & Cooper 1981).

Треба имати на уму и да језичка позиција може бити растуће или опадајуће монотона, па квантификатор може да добије различиту вредност у зависности од тога да ли се налази у рестриктору или језгру. Квантификатор *неки* увек је растуће монотон, квантификатори попут *највише пет* су увек опадајуће монотони, за разлику од квантификатора *сви* који је у рестриктору опадајуће, а у језгру растуће монотон.

Имајући на уму наведена обележја квантификатора, квантификатор *неки* у српском језику можемо окарактерисати као конзервативан, симетричан и растуће монотон када се интерпретира кардинално (слабо), док је јака интерпретација конзервативна и симетрична, али није монотона.

1.3.5. Значења речи *неки* у српском

У наставку овог одељка бавимо се анализом конкретних значења речи *неки* у српском језику. Реч *неки* се у граматикама и речницима српског језика дефинише као неодређена придевска заменица која у броју, роду и падежу конгруира са номиналном фразом уз коју стоји (Поповић & Станојчић 2012, РМС, РСАНУ).

Као смерница у анализи значења послужила нам је подела и дефиниција значења наведена за енглеско *st* и *some* (Israel 1999), јер се један део значења поклапа са значењима српског *неки*, мада смо на уму имали и међујезичку варијацију. За дата значења примери су конструисани, а анализа конкретних примера употребе речи *неки* у корпусима српског језика дата је у поглављу 6.

Неки као маркер неодређености

За анализу значења речи *неки* релевантно обележје је одређеност, која може имати вредности [одређено] и [неодређено]. Номинална фраза са којом се *неки* комбинује типично реферише на неодређени референт номиналног типа означен именицом. Неодређене фразе (и друге неодређене јединице) у дискурсу уводе нови референт, за разлику од одређених фраза у којима је референт познат и које упућују на објекте који су претходно споменути у дискурсу (Kamp 1981, Heim 1982). Важно је нагласити да неодређеност исказује егзистенцију, док је одређеност пресупонира (Strawson 1952). Домен важења квантификатора одређује номинална фраза, односно квантификовани именички израз.

Неодређена употреба *неки* има неколико подтипова значења: егзистенцијално, спесумптивно и количинско, док се неодређеним не могу сматрати интензификаторско *неки* и скаларно *неки*. Осим категорије одређености, у појединим контекстима употребе *неки* битно је обележје специфичности, које може имати вредности [специфично] и [неспецифично]. Када говоримо о специфичности, важно је знати да само говорник има

на уму специфичног референта, односно конкретну индивидуу, док саговорник не мора да дели његово знање.

Егзистенцијалне реченице са *неки*. Реч *неки* могуће је употребити уз номиналне фразе у егзистенцијалним реченицама, као у примеру (31):

(31) *Има нека јабука на столу. / Има неких јабука на столу.*

Реч је о неодређеној употреби, а функција номиналне фразе са *неки* је да у дискурс уведе нови референт, који претходно није споменут. У егзистенцијалним реченицама, *неки* се интерпретира као слаб квантификатор, а довољан услов да реченица буде тачна је да јабука/јабуке заиста постоје на столу.

Посебан тип егзистенцијалне употребе речи *неки* среће се у такозваним остензивним дефиницијама. Наиме, у говору је честа употреба номиналних фраза са *неки* у предикативу чија је функција да уведу нови референт, идентификују га и дефинишу га показивањем на предмет/особу на коју именица упућује, као у примеру (32):

(32) *То је нека машина.*⁶²

Ове реченице често су одговор на питање *Шта је то/ово?* Егзистенцијалног су типа и неодређене. Важно је напоменути да значење остаје исто када се уместо *неки* у једнини употреби *један* (*То је једна машина*) или када се употреби само именица (у оба броја) (*То је машина*). Употреба *један* уместо *неки* сугерише да ову врсту употребе карактерише специфичност, односно да је референт говорнику познат и да је одређен, односно да о њему постоје конкретна сазнања која саговорник не зна.

У овом значењу *неки* се комбинује са свим типовима именица, у оба броја.

Спесумптивно *неки*.⁶³ Реч *неки* може се употребити уз бројиве именице у једнини да означи немогућност говорника да идентификује референт, као у примеру (33):

(33) *Дошла је нека жена.*

⁶² Остензивне дефиниције су честе у процесу усвајања језика, мада двосмислене у погледу да ли реферишу на објекат у целини или његове делове (Tomassello & Kruger 1992).

⁶³ Терминолошка напомена: енг. *spesumptive* као термин уводи се као бленда за *presumption of specificity* (Warfel 1972, према Israel 1999).

Иако именица упућује на јединствени референт, *неки* се употребљава када говорник не може или неће да прецизира идентитет референта, па примери са спесумптивним *неки* имају такозвану квази-специфичну снагу (Israel 1999). Важна одлика овог значења је да се претпоставка специфичности не може поништити: *#Дошла је нека жена. Одавно је познајем.*

Познатост референта говорнику важна је за питање могућности замене речи *неки* речју *један*, као у примерима у (34):

- (34) а. Тражила те *нека!*? *једна* жена [=не знам ништа о њој]
б. Тражила те *једна!***нека* жена [=позната ми је]

Када је референт непознат говорнику, употреба *један* уместо *неки* није адекватна, док је у случају познатости неоправдано употребити *неки*, осим у ситуацији када говорник избором имплицира дистанцу (Чудомировић 2012). У овим примерима претпоставља се да је референт свакако непознат саговорнику, јер да му је познат, очекивали бисмо употребу маркера одређености, попут показних заменица типа *онај*.

Количинско *неки*. Реч *неки* употребљава се и у изразима попут *пре неки дан*, *пре неког времена* са циљем да означи количину појма исказаног именицом или номиналном фразом. Ову употребу карактерише обележје неодређености, јер се број и количина о којој је реч не прецизирају, посебно када именички појам упућује на временски период. Осим овог типа, у количинско значење би се могли сврстати и употреба *неки* у изразу *још неки*, као у примеру (35). Ради се о неодређеној употреби, а количинско значење проистиче из употребе прилога *још*.

- (35) *Дај ми још неку оловку.*

За неодређено значење речи *неки* важно је и да номиналне фразе са *неки* не могу имати генеричку употребу, за разлику од других недоређених фраза (Langacker 1991, Israel 1999). У српском језику именице (и номиналне фразе) су услед одсуства чланова

вишесмислене између егзистенцијалне и генеричке употребе (када реферишу на неки неодређени ентитет)⁶⁴ као у примерима датим у (36):

- (36) а. егзистенцијално: *Јабукe су пале са дрвета. / Неке јабукe су пале с дрвета.*
б. генеричко: *Јабукe су воће. / *Неке јабукe су воће.*

Такође, неодређене фразе могу да упуте на квантитет ентитета означеног именицом или на врсту/тип датог ентитета, као у (37):

- (37) а. Квантитет: *Само неке јабукe су слатке.*
б. Врста: *Неке јабукe су слатке.*
в. Количина и врста: *У колач стави неке јабукe.*

Интерпретација неодређених фраза које упућују на врсту/тип дозвољена је само у контекстима у којима се морају интерпетирати генерички. Упућивање на врсту/тип претпоставља постојање другог типа/врсте са којим контрастира, па је у интерпретацији слично са партитивним конструкцијама типа *неке од јабука*.

Интензификаторско неки.⁶⁵ Реч *неки* може се употребити да изрази субјективну оцену референта од стране говорника (позитивну или негативну, често ироничну), где се референт разуме као екстремни примерак датог типа, као у примеру (38):

- (38) *Баш си ти неки несташко.*

У семантичком смислу, ради се о одређеној номиналној фрази, а референт се мора идентификовати као јединствен (Israel 1999).⁶⁶ Синтаксички, ова употреба среће се у предикативу, а *неки* се користи уз бројиве и небројиве именице. У српском језику често се комбинује са *баш* или *тамо*.

⁶⁴ Генеричко значење може бити интерпретирано тако да се односи на универзално, квантификацијско (Geurts 2011).

⁶⁵ Израел ову употребу назива експламативном (Israel 1999).

⁶⁶ И наши речници препознају ово значење *неки* као релевантно. У једнотомном РМС дефинисано је као *особа која се нечим истиче, која се понашањем, навикама и сл. разликује од осталих*, а у РСАНУ као *особит, наочит (често иронично)*.

Скаларно неки. Реч *неки*, када је употребљена у одговарајућем контексту, активира скалу <*неки, сви*>, и генерише скаларну импликатуру *неки = неки, али не сви* као у примеру (39):

(39) *Неки студенти пуше.* = *Неки, али не сви, студенти пуше.*

Реч *неки* у датом примеру ограничава домен важења номиналног референта *студенти* на део скупа студената, што имплицира да дати референт није неодређен. О овој употреби биће више речи у наставку наше дисертације.

2. Циљ и хипотезе истраживања

У овом одељку наводимо циљеве и хипотезе експерименталних истраживања на којима се наша дисертација заснива. Циљеве смо формулисали на основу постојећих теоријских приступа извођењу СИ (в. одељак 1.1.5), на основу резултата претходних истраживања у домену развоја СИ (в. одељак 1.2), али и на основу значења која реч *неки* има у српском језику (в. одељак 1.3.5).

Досадашња истраживања извођења СИ могу се сумирати у два главна резултата:

а) постоји развојна асиметрија таква да деца нижег, предшколског узраста, имају потешкоћа у приступу СИ (Smith 1980, Noveck 2001, Papafragou & Musolino 2003, Guasti et al. 2005, Katsos et al. 2009, Foppolo et al. 2012);

б) искази са СИ спорије се обрађују (Breheny, Katsos & Williams 2006, Chemla & Spector 2011, Storto & Tanenhaus 2005).

Емпиријске студије баве се следећим аспектима извођења СИ:

а) коначан исход интерпретације исказа са скаларним изразом, који се може свести на податак да ли се СИ, за дати исказ, изводи или не изводи;

б) механизме обраде исказа (пре свега, испитују разлику у брзини обраде исказа са или без СИ);

в) развојну асиметрију.

У овом раду усредсређујемо се на развојну перспективу, коју истражујемо кроз исход интерпретације исказа са скаларним изразима из разлога што је (логистички) тешко применити неку од метода испитивања механизма обраде код деце нижих узраста (на пример, студије које мере покрете очију или брзину реакције). У истраживању примењујемо Задатак бинарне процене, модификовану верзију СТИ задатка (в. одељак 1.2.3). Имајући на уму најмлађи узраст испитаника, СИ третирамо као категорички феномен.

Имајући у виду досадашње резултате, циљ је да одговоримо на следећа питања:

1. Да ли је скаларна интерпретација инхерентни део значења квантификатора *неки* у српском језику или је потребно контекстуално и језичко ојачавање како би се СИ извеле?
2. Да ли и у којој мери конкретни језички фактори партитивност и место контрастног фокуса утичу на процес извођења СИ?
3. Да ли је улога датих језичких фактора иста на свим узрастима или постоји развојна асиметрија?

Циљ истраживања је и да допринесе решавању питања природе феномена СИ из угла контекстуалних и лексикалистичких приступа, као и питања статуса СИ као посебних или општих импликатура. Такође желимо да, упоређујући резултате нашег истраживања са резултатима добијеним на материјалу других језика, утврдимо постоји ли међујезичка варијација у домену извођења СИ. Стандардна претпоставка већине истраживања је да је прагматичко закључивање, па и процес извођења СИ универзалан феномен, те да се говорници различитих језика не разликују међусобно у погледу интерпретације скаларних израза. Како испитујемо конкретне језичке чиниоце, резултати дају јаснију слику о томе да ли и колико језички фактори доприносе извођењу СИ.

На основу резултата наших прелиминарних истраживања на узорку одраслих (Mirić & Arsenijević 2014, Mirić 2013, Mirić 2015), на основу података за српски језик из COST пројекта (Katsos et al. 2009), али и на основу сазнања о значењима речи *неки* у српском језику, претпостављамо да је доминантна интерпретација квантификатора *неки* – семантичка интерпретација, без СИ, а да је за извођење СИ неопходно контролисати контекстуалне и језичке факторе.

Основна хипотеза истраживања је да у домену интерпретације скаларног квантификатора *неки* постоји **развојна асиметрија**, односно да деца нижег, предшколског узраста имају потешкоће у интерпретацији скаларних израза, односно прибегавају семантичком тумачењу датих израза. За разлику од деце узраста 5 година, претпостављамо да старија деца (узраста 7 и 9 година) и одрасли примењују прагматичке принципе у интерпретацији реченица са логичким изразима, те се код њих очекује већи проценат изведених СИ.

Иако претпостављамо асиметрију, тестирамо и да ли је код деце и одраслих могуће добити већи проценат изведених СИ, уколико се контролишу језички фактори. У дисертацији тестирамо виђење да су СИ облик прагматичког закључивања које зависи не само од говорне ситуације и прагматичких правила, већ и од конкретних језичких фактора (који не проистичу из значења саме речи *неки*). Циљ нам је да испитамо какав утицај на процес извођења СИ имају следећи чиниоци: **партитивност** и **контрастни фокус**. Претпостављамо да употреба партитивне конструкције и фокализација самог квантификатора поспешују приступ СИ. Хипотезе о утицају сваког фактора понаособ детаљније описујемо након кратког теоријског прегледа основних лингвистичких знања о датим факторима и прегледа досадашњих истраживања, уз посебан осврт на српски језик.

2.1. Партитивност

За непартитивни квантификатор *неки* у српском језику не постоји лексикализован партитивни еквивалент, за разлику од француског, холандског и италијанског у којима постоји и посебна лексема која носи партитивно значење. Партитивност је у српском морфосинтаксички реализована у виду партитивне конструкције: *неки од* + ИМ_{ГЕН} (уп. *неке јабуке* и *неке од јабука*).⁶⁷

Уколико размотримо примере (40)а и (40)б, примећујемо да постоји интуитивна разлика у њиховој интерпретацији, таква да за пример у (б) постоји јача интуиција да Ана није прочитала све књиге.

(40) а. *Ана је прочитала неке књиге.*

б. *Ана је прочитала неке од књига.*

Разлог због кога партитивни еквивалент *неки од* у наведеном типу примера јасније доводи до извођења СИ проистиче из једног од услова употребе партитива познатог у литератури под називом *Ограничење партитивности* (енг. Partitivity Constraint) (Jackendoff 1977, Selkirk 1977, Barwise & Cooper 1981, Ladusaw 1982). Ова рестрикција првобитно је дефинисана за енглески језик, а подразумева да у партитивној конструкцији типа *some of the books* (неке од књига), номинална допуна у партитивној конструкцији (*књиге*) мора бити одређена (енг. *definite*),⁶⁸ о чему сведочи (не)граматичност примера наведених у (41).

(41) а. *some of the books, most of the books, three of my books*

(неке од књига, већина књига, три од мојих књига)

б. **some of most books, *most of some books, *three of books*

(неке од многих књига, многе од неких књига, три од књига)

Партитивна конструкција је пресупозиционог карактера – као и сви партитиви, претпоставља да је ентитет означен номиналном фразом – део конкретног ширег скупа.

⁶⁷ Партитивност се може изразити и партитивним генитивом (*Дај ми млеко/Дај ми млека*), али како овај аспект није релевантан за нашу дисертацију, нећемо се њиме бавити.

⁶⁸ Семантички статус ове рестрикције доводи се у питање примерима типа *half of a cookie* (половина колачића), *one of a number of applicants* (један од броја пријављених) (Ladusaw 1982), у којима уметнути номинални израз може бити неодређен.

Као таква, не може да уведе нови референт у дискурс, већ се ослања на референт претходно споменут у дискурсу (Israel 1999). Из тог разлога, каже се да референт означен именицом или именичком фразом (нпр. именица *јабукe* у номиналној фрази *неке од јабука*) не може имати неодређену интерпретацију.

Овом реформулацијом ограничења партитива прешло се са донекле контроверзног питања одређености номиналне фразе на питање доступности у дискурсу (енг. *discourse accessibility*): номиналне допуне у партитивној конструкцији морају упућивати на групу већ споменуту у дискурсу (или на групу о којој се на основу дискурса може закључити) (Reed 1991). Улога партитивне конструкције је да активира подгрупу дискурских група (Reed 1991: 207). Ова чињеница важна је за нашу дисертацију јер је за скаларну интерпретацију номиналне фразе (*неке јабукe/неке од јабука, али не све јабукe*) неопходно искључити неодређено читање, односно номинални израз интерпретирати као део ширег, већ познатог скупа. С обзиром на то да српски језик нема чланове, попут енглеског или француског, у којима би говорници на основу употребе недоређеног или одређеног члана уз именицу добили јаснију назнаку да ли је референт познат у дискурсу или не, у српском језику партитивна конструкција има још јачу улогу разрешења дилеме да ли се ради о слабој или јакој интерпретацији речи *неки*.

2.1.1. Преглед релевантних истраживања

Мали број досадашњих студија бавио се улогом партитивности у процесу извођења СИ, а резултати углавном показују да ефекат партитивности није релевантан за извођење СИ или да непартитивна варијанта квантификатора даје већи проценат СИ. У овом одељку навешћемо резултате досадашњих истраживања која су се бавила улогом партитивности у процесу извођења СИ.

У развојној студији разлика између француских квантификатора *certain*s (партитивно *неки*) и *quelques* (егзистенцијално *неки*) (Pouscoulous et al. 2007, Е3), аутори су очекивали да ће употреба партитивног квантификатора *certain*s у односу на егзистенцијални квантификатор *quelques* код одраслих дати већи проценат СИ услед обележја партитивности које карактерише квантификатор *certain*s, али и да ће овај квантификатор бити тежи за процесирање с обзиром да је семантички комплекснији од *quelques*. Будући да је *quelques* фреквентније у говору одраслих, као и у дечијој писаној продукцији и дечијим књигама (Lambert & Chesnet 2001, Lété, Sprenger-Charolles &

Colé 2004, према Pouscoulous et al. 2007), аутори су очекивали да ће овај квантификатор дати већи проценат СИ код деце.

Резултати показују да деца узраста 9 година у већем проценту изводе СИ у интерпретацији *quelques* него *certaines* (100% према 58%), док код одраслих избор квантификатора не утиче значајно на проценат изведених СИ (93% према 79%). Партиитивност даје ефекат, али такав да деца изводе СИ у већем проценту за непартиитивни квантификатор. Иако аутори ове налазе приписују лексичкој сложености израза *certaines*, сматрамо да је релевантан фактор и фреквенца испитиваних квантификатора у језичком узорку. У контексту експеримента у коме су у истом контексту стимулуси два сродна израза, претпостављамо да је деци скаларна интерпретација била доступнија за израз који је фреквентнији, конкретно – *quelques*. Тиме што је израз фреквентнији, вероватније је и да је број примера са скаларном интерпретацијом којима су деца изложена прешао критичну границу која код деце иницира извођење СИ на нивоу који постоји код одраслих. Такође, сматрамо да фреквенца утиче на процес извођења и тако што су фреквентнији изрази когнитивно мање захтевни, па остављају и довољно капацитета за скаларну интерпретацију.

Из развојне перспективе, још једно истраживање није показало ефекат партиитивности, а рађено је на материјалу италијанског језика. Фополо и сарадници испитивали су разлику између непартиитивног, егзистенцијалног квантификатора *qualche* (неки), који је морфолошки у једнини, иако може упућивати на скупове у множини, и синтаксички партиитивног *alcuni dei* (неки од), који је морфолошки у множини (Forrolo et al. 2012, E2). Резултати показују да у услову партиитивног квантификатора деца узраста од 5 година изводе СИ у само 38,5% случајева, одрасли у 90% случајева, за разлику од непартиитивног квантификатора, где су импликатурама петогодишњаци приступали у 42% случајева, а одрасли у 87%. Добијени резултати показују да партиитивност нема ефекта на извођење СИ. Важно ја споменути да су аутори третирали партиитивност као лексички феномен, испитујући ефекат употребе различитих лексема (*qualche, alcuni dei*), премда је битно нагласити да партиитив у датом случају није само лексички, већ и синтаксички реализован (уп. *dei*).

Студија квантификатора у холандском (Banga et al. 2009, E2), иако не из угла развоја, показала је да искази који садрже израз *enkele* (неки) – квантификатор који се може употребљавати непресупозиционално и јавља се у експлетивним егзистенцијалним реченицама – дају значајно већи проценат СИ него искази који садрже израз *sommige* (неки) – пресупозиционални квантификатор са партиитивном

интерпретацијом. Присуство или одсуство експлицитне партитивне конструкције (*sommige van de / enkele van de* 'неки од') нема утицаја на проценат изведених СИ, што значи да морфосинтаксичка партитивност не утиче на генерисање СИ.

Ефекат партитивности добијен је у студији која се не бави извођењем СИ, већ истражује ефекат партитивности на изоморфну и неизоморфну интерпретацију реченица (Musolino & Gualmini 2004). Наиме, у интерпретацији реченица са негацијом и квантификованом именичком фразом или са вишеструким квантификованим елементима (примери (42) – (44)), код деце узраста 4-5 година среће се изоморфна интерпретација, која одговара површинској структури реченице, за разлику од одраслих који имају неизоморфну интерпретацију.⁶⁹

(42) *Every horse didn't jump over the fence.*

(Сваки коњ није прескочио ограду)

изоморфна интерпретација: Сваки коњ је такав да није прескочио ограду.

неизоморфна интерпретација: Није сваки коњ прескочио ограду.

(43) *The detective didn't find some guys.*

(Детектив није нашао неке од момака)

изоморфна интерпретација: Није случај да су детективи нашли неке момке.

неизоморфна интерпретација: Постоје неки момци које детективи нису нашли.

(44) *The Smurf didn't catch two birds.*

(Штрумф није ухватио две птице)

изоморфна интерпретација: Није случај да је Штрумф ухватио две птице.

неизоморфна интерпретација: Постоје две птице које Штрумф није ухватио.

Претпоставка је да партитив, услед посебне синтаксичке структуре наводи децу да датој реченици (*The Smurf didn't catch two/some of the birds*) припишу шири опсег, односно неизоморфну интерпретацију чешће него у случају реченица без партитива (пример (44)). У наведеној студији, ефекат партитива добијен је у два експеримента: са бројем *two* (два) и квантификатором *some* (неки). Резултат експеримента са бројем *два* и примерима типа (44), показује да присуство партитивне конструкције повећава дечију способност да реченице интерпретирају неизоморфно, јер је проценат за непартитив у односу на партитив код одраслих 95% и 96%, а код деце 25% и 75%. Експеримент са квантификатором *неки* и примерима типа (43) показује да између

⁶⁹ У литератури се овај феномен среће и под терминима *wide scope/narrow scope* или *surface scope/inverse scope* (уп. Zondervan 2010).

одраслих и деце нема разлике када је употребљен партитив (код одраслих 83.3%, а код деце узраста 3;6–5;1 – 73.3%) што значи да присуство партитивне конструкције утиче да деца интерпретирају дате изразе неизоморфно, односно као одрасли.

Иако не из развојне перспективе, важне податке дају и новије студије на материјалу енглеског језика, рађене у различитим методолошким парадигмама. Џудит Деген у својој докторској дисертацији, на основу резултата корпусне студије, закључује да употреба квантификатора *some* (неки) у партитивној конструкцији повећава вероватноћу и/или јачину генерисања импликатуре (Degen 2013: 87). Такође, у необјављеном експерименталном истраживању (Degen et al. 2009), наводе се емпиријски докази за разлику између *some* (неки) и *some of* (неки од). Испитаници су процењивали исказе типа *You got some of/some/all/none of/ or X gumballs* (Добио си неке од/неке/све/ниједну од/ X лоптица), где је X број, и у ситуацији у којој су све лоптице пале из горње у доњу кутију одбацивали исказ са *неки од* од у већем проценту случајева него када је употребљен исказ са *неки*, показујући извођење СИ у већем проценту. Такође, у постраничном истраживању Гроднер и сарадника, закључује се да се СИ чвршће повезују са партитивним него са непартитивним квантификатором (Grodner et al. 2010). Резултати овог истраживања базирају се на методи мерења покрета очију који је испитивао квантификаторе *some* (неки) и *some of* (неки од) у исказима типа *Click on the girl with some of the socks* (Кликни на девојчицу која има неке чарапе) и *Click on the girl with some socks* (Кликни на девојчицу која има неке од чарапа). Експеримент је испитивао да ли дате исказе испитаници процењују као мање или више природне у контексту скупа који обухвата све објекте или део скупа објеката.

На крају овог прегледа истраживања треба споменути и једно од прелиминарних истраживања која смо спровели у циљу тестирања хипотезе партитивности (Mirić & Arsenijević 2014). Истраживање је рађено на одраслим говорницима српског и показало је да партитивна конструкција олакшава приступ СИ, будући да је укупан проценат изведених СИ за партитивни услов 59%, а за непартитивни 27%. Резултати овог истраживања јасније су нас усмерили у формулисању хипотеза везаних за улогу партитивности у процесу извођења СИ, које наводимо у наставку поглавља.⁷⁰

⁷⁰ Треба истаћи да је проценат изведених СИ у цитираном истраживању рачунат према строгом критеријуму: у испитанике који изводе СИ рачунати су само они који су извели СИ за сваки циљани исказ. Из тих разлога је и наведени проценат СИ мањи у односу на податке из других студија, у којима су узети у обзир и испитаници који су извели СИ у бар једном случају (в. Табела 2).

2.1.2. Хипотеза нашег истраживања

Имајући у виду наведене теоријске поставке и резултате представљених истраживања, претпостављамо да неодређена интерпретација квантификатора *неки* отежава приступ јакој интерпретацији која је услов за скаларну интерпретацију. Како би се квантификатору *неки* недвосмислено доделила намеравана интерпретација, неопходно је успоставити одговарајући домен референцијалне рестрикције номиналне фразе (енг. *reference domain restriction*), јер би се тако именица из квантификоване номиналне фразе адекватно повезала са одговарајућим референтом (у самом експерименту). Један од начина да се овај ефекат постигне је употреба партитивне конструкције, која омогућава пропорционално читање, односно приступ СИ.

Важно је напоменути да не очекујемо апсолутни ефекат употребе партитивне конструкције, већ сматрамо да ће она дати већи проценат СИ у односу на непартитивни израз. Наиме, чак и употреба непартитивног *неки* може довести до генерисања СИ, а суштинска разлика је у томе да ли је референт на који се упућује номиналним изразом познат у дискурсу или не. У случају употребе партитивне конструкције, референт мора бити познат, док за непартитивно *неки* референт може бити познат, али не мора.

2.2. Контрастни фокус

Други језички фактор за који претпостављамо да може да олакша приступ скаларној импликатури је контрастни фокус. Фокус представља посебно наглашени део реченице који указује на присуство скупа алтернатива релевантних за интерпретацију датог језичког изрази (Rooth 1985, Hendriks 2004, Krifka 2008). Фокализовани израз је у говору истакнут посебном интонацијом, како би се контрастирао са (имплицитно или експлицитно) датим скупом алтернатива (Hoeksema & Zwarts 1991), док у писаном тексту може бити истакнут великим словима или подвлачењем (Chevallier et al. 2008).

У савременој литератури разматрају се два типа фокуса: информациони (презентациони) и контрастни (идентификациони), а за изражавање фокуса различити језици користе различита фонолошка и синтаксичка средства (в. Krifka 2008 за детаљнију поделу типова фокуса, а Halupka-Rešetar 2011 за детаљан преглед теоријских сазнања о фокусу и њихову примену на систем српског језика).

Информациони фокус је онај део реченице који носи нову, односно непресупонирану информацију, прагматички се може реконструисати на основу контекста и не искључује могућност другачије реализације променљиве садржане у семантичкој репрезентавији реченице (Halupka-Rešetar 2011). Концепт фокуса релевантан је, дакле, са становишта информацијске структуре, која се тиче унутрашње структуре исказа, односно дистрибуције информација у исказу. Односи се на структурна и семантичка средства којима се форма поруке оптимизира како би је у датим околностима саговорник на адекватан начин разумео (Chafe 1976, Fery & Krifka 2008, Endriss 2009).

Према Ендрисовој, треба разликовати три аспекта информацијске структуре исказа, који се у литератури најчешће дискутују у виду следећих дихотомија: коментар и тема (енг. comment, topic), релевантни са становишта поруке која се саопштава, рема и тема (енг. rheme, theme), релевантни са становишта саговорника, фокус и позадина (енг. focus, background), релевантни са становишта говорника (Endriss 2009). У литератури се наведени аспекти могу преклапати, па се за стару, познату информацију, у различитим теоријским оквирима користе термини тема и позадина, док се нова информација означава терминима коментар, рема и фокус.

Контрастни фокус изражава исцрпну идентификацију и праћен је емфатичким акцентом. Према Ђ. Kiss (1998), у скупу контекстуално датих елемената за које предикатска фраза потенцијално може да важи, контрастни фокус се идентификује као исцрпни подскуп за који предикатска фраза заиста важи. Употреба контрастног фокуса подразумева генерисање алтернатива за фокализовани израз, а очекује се да оне алтернативе које нису релевантне у задатом контексту – буду одбачене. Мада, како Гоцнерова наводи, делује контраинтуитивно очекивати да контрастни фокус активира контекстуалне алтернативе када је његова основна улога да искључи оне алтернативе које нису релевантне (Gotzner 2015: 144).

2.2.1. Фокус у српском језику

Српски језик користи ред речи као средство за обележавање степена информативности, па се нова информација, односно елемент са већим степеном информативности, распоређује на последње место у реченици.

Проблем реченичне перспективе у српском језику до недавно је обрађиван из структуралистичког угла (Поповић 1997, Тошовић 2001, Роровић 2002), који истиче да

је главно средство фокализације у српском језику реченични акценат (Поповић 1997), и да се он најчешће распоређује на крај реченице захваљући принципу информативне прогресије (Поповић 1997). Из формалне, генеративне перспективе, Бошковић (Бошковић 1998) указује на обележје фокуса које постоји на упитним речима и узрокује померање свих упитних речи у вишетруким питањима у српском језику, док разлику између информационог и контрастног фокуса у српском језику уводи Стјепановић (Стјепановић 1999). Важан допринос теми фокализације у српском језику, из формалног угла, даје и Халупка-Решетар (2009, 2011), наводећи да се информациони фокус у српском обично налази у последњем положају и да носи обележје [+if] коме фонетска форма додељује реченични акценат. Ауторка истиче да контрастни фокус изражава исцрпну идентификацију, осетљив је на опсег, помера се у положај спецификатора неке функцијске категорије, одакле везује оператор, као и то да се његова пројекција може понављати (Halupka-Rešetar 2011: 205).

2.2.2. Преглед релевантних истраживања

Неки аутори бавили су се улогом фокуса у квантификацијској интерпретацији израза попут *неки* (Partee 1991, Herburger 1997). Већина радова испитивала је улогу елемената којима се постиже фокализација (енг. *focus-sensitive particles*), попут енглеских *even* (чак), *only* (само) или *always* (увек) (Beaver & Clark 2003), бавећи се, пре свега, интерпретацијом фокализованих имсница у опсегу (енг. *scope*) квантификатора. Наиме, позиција фокуса у опсегу ових израза доводи до различитих интерпретација, па чак и различитих истиносних услова (von Stechow 1994). Међутим, изостају истраживања у којима је сам квантификатор фокализован. Мада се утицај фокуса у извођењу импликатура спомиње и раније (Rooth 1992, von Stechow 1994), потребу да се улога фокуса детаљније испита посебно се истиче у новијој литератури (Geurts 2011), а наводи се да фокус служи као средство којим се иницира генерисање алтернатива, те може олакшати приступ импликатури.

Студија Шевалије и сарадника показала је да фокус има улогу у процесу извођења импликатура у интерпретацији исказа са дисјунктним везником *or* (или) у енглеском језику (Chevallier et al. 2008). У њиховом истраживању, проценат успешно изведених импликатура повећао се у односу на неутралне стимулусе за 23% када су везник *or* у текстулавној верзији експеримента истакли великим словима и подвлачењем (OR), а за 50% када су испитаници били изложени звучним стимулусима у којима је

везник био посебно наглашен у исказима. Овај ефекат аутори објашњавају Теоријом релевантности (Sperber & Wilson 1995), према којој постоји сукоб између когнитивног напора и ефекта. Фокусирање дисјункције мотивише саговорника да начини већи напор у интерпретацији реченице. Самим тим, ефекат ће бити већи и претпоставља се да ће саговорник основно значење дисјункције ојачати извођењем СИ.

Још једна студија бавила се ефектима фокуса на дисјункцију *or* у енглеском (Schwarz, Clifton & Frazier 2008), али из другачије перспективе. У првом експерименту, проценат изведених СИ био је 84% када је у реченици био наглашен везник, а 71% када је био истакнут неки други део реченице (у конкретном експерименту – помоћни глагол). Такође, време рекације било је значајно дуже када је фокус био на помоћном глаголу у односу на дисјункцију. Аутори ове налазе тумаче тако што тврде да наглашавање скаларног израза повећава проценат изведених СИ зато што активира скалу и тиме се наглашава контраст између датог израза и његових алтернатива.

У серији експеримената у својој докторској дисертацији, Зондерван је испитивао утицај информационог фокуса у процесу извођења СИ у интерпретацији дисјункције *of* (или) у холандском (Zondervan 2010). У трећем експерименту, акценат на изговореном стимулусу упућивао је на део реченице који носи информациони фокус. Процент изведених СИ износио је 85% за фокусиран и 55% за нефокусиран скаларни израз *of* (или), указујући на јак ефекат овог типа фокуса.

Наведене студије бавиле су се интерпретацијом исказа са дисјункцијом еквивалентном српској речи *или*, а колико нам је познато до сада не постоје истраживања улоге контрастног фокуса у интерпретацији исказа са скаларним квантификатором *неки*.

Мотивација за испитивање контрастног фокуса као релевантног фактора у процесу извођења СИ потиче и од чињенице да су у досадашњим развојим студијама искази представљени „неутрално изговорени“ (или су, у процедури коју пролазе одрасли испитаници, написани), што одступа од начина изговарања исказа у спонтаној комуникацији. Дакле, у коришћеним стимулусима није контролисан интонациони фокус у исказу, па се у појединим случајевима он могао поклапати са информацијском структуром исказа, у неким случајевима је могао да скрене пажњу на скаларни израз као релевантан и тиме импликатуру учини истакнутијом, или је могао бити случајно распоређен и тиме неприродно истаћи део исказа који у задатом контексту није битан. Потенцијално још већи проблем може изазвати и ситуација у којој експериментатор који изговара стимулусе у сваком покушају слободно распоређује фокус на другачији

део исказа или пак на сам квантификатор, чиме може увести потенцијалну конфундирајућу варијаблу.

Једно од прелиминарних истраживања која смо спровели да бисмо тестирали хипотезу о контрастном фокусу рађено је на одраслим говорницима српског језика и показало је да наглашавање квантификатора олакшава приступ имплицатури у односу на наглашавање предиката, с обзиром да је укупан проценат изведених СИ износио 58% за наглашени квантификатор и 14% за наглашени предиакив. Међутим, неутралан фокус дао је подједнак проценат изведених СИ као и наглашени квантификатор (56%) (Mirić 2013).⁷¹ Иако уклањање фокуса са скаларног елемента не умањује значајно степен извођења СИ, контрастни фокус на другом елементу готово инхибира извођење СИ, што сугерише да је у интерпретацији исказа релевантно за који се део исказа генеришу алтернативе. Неутрални фокус не скреће пажњу испитаника са скаларног израза, за разлику од предикатива, који када је наглашен захтева од испитаника да упореди релевантне алтернативе и у задатом контексту изабере одговарајућу.

2.2.3. Хипотеза нашег истраживања

Имајући у виду теоријске поставке и резултате досадашњих истраживања, претпостављамо да ће контрастни фокус утицати на процес извођења СИ тако што ће се скуп релевантних алтернатива генерисати за онај део исказа који је истакнут посебном интонацијом. Тако претпостављамо да ће контрастни фокус када је смештен на сам квантификатор *неки* генерисати алтернативе за тај део исказа, док ће фокус смештен на неки други део исказа (на пример, на предикатив) генерисати алтернативе за тај део исказа, и онемогућити приступ јачим скаларним алтернативама за *неки*, те ће СИ изостати. Наше предвиђање за неутрално изговорене исказе је да ће дати мањи проценат изведених СИ у односу на фокус смештен на квантификатор.

Важно је напоменути да не очекујемо апсолутни ефекат контрастног фокуса на квантификатору, већ сматрамо да ће фокализација квантификатора дати већи проценат СИ у односу на неутрално изговорене исказе или у односу на фокализован предикатив.

⁷¹ Важно је напоменути да је ово прелиминарно истраживање рађено са другачијом форматом стимулуса: испитаници су све стимулусе видели написане, па је фокус био обележен великим словима. Такође, проценат изведених СИ рачунат је према врло строгом критеријуму: према броју испитаника који су извели СИ за све задате стимулусе. Из тих разлога је и проценат СИ мањи у односу на податке из других студија које су обухватиле одрасле испитанике (в. Табела 2).

Наиме, ни фокализација предикатива, као ни неутрално изговорени исказ са квантификованом номиналном фразом, не искључује могућност генерисања СИ. Суштинска разлика је у томе за који део исказа се генерише скуп алтернатива, такав да лакше омогући приступ релевантним алтернативама и повећа проценат изведених СИ.

2.3. Развојна перспектива, партитивност и контрастни фокус

Најважнији налаз досадашњих истраживања развоја СИ јесте да постоји развојна асиметрија у извођењу СИ. Иако се узраст на коме се региструје способност извођења СИ разликује међу истраживањима, већина студија наводи да деца од 5 година имају резултате другачије од старије деце и одраслих (Табела 2).

Имајући у виду резултате претходних студија, претпостављамо да ће и деца предшколског узраста којима је први језик српски имати потешкоћа у извођењу СИ. Међутим, претпостављамо и да ће језички фактори партитивност и контрастни фокус које испитујемо имати ефекат у развоју СИ. Наиме, претпостављамо да ће употреба партитивне конструкције (*неке од јабука*) и наглашени квантификатор (*НЕКЕ јабуке*) деци предшколског узраста, као и старијој деци и одраслима, олакшати приступ пропорционалној интерпретацији и скаларним алтернативама, омогућавајући им да изведу СИ у већем проценту.

Хипотезе нашег истраживања можемо сумирати на следећи начин:⁷²

- развојна асиметрија: **СИ (5 год) < СИ (7/9/одрасли)**
- ефекат партитивности: **СИ (парт) > СИ (непарт)**
- ефекат места контрастног фокуса: **СИ (К) > СИ (Н) > СИ (П)**

⁷² Знак мање „<“ или веће „>“ у овом контексту односи се на мањи или већи број изведених СИ.

3. Методологија

У овом одељку образлажемо методологију примењену у истраживању: описујемо процедуру експерименталног задатка, наводимо варијабле које су испитиване и описујемо узорак испитаника.

3.1. Процедура и стимулуси

У истраживању је коришћен Задатак бинарне процене, који представља модификовану верзију Задатка суда о тачности исказа (СТИ задатак, в. одељак 1.2.3). Испитаници су имали задатак да процене да ли исказ који чују одговара садржају приказаном на слици. С обзиром на то да су сви одговори испитаника у форми *да/не* одговора и да не постоји експлицитна процена тачности исказа, задатак зовемо Задатком бинарне процене (уп. и Katsos & Bishop 2011).

Експеримент је изводио један експериментатор уз помоћ рачунара. Основна процедура задатка укључила је слушање уводне реченице (на пример, *Са дрвета смо убрали пет јабука*), приказивање визуелног стимулуса (на пример, слика *пет јабука на столу*) и слушање исказа чије се значење процењује (на пример, *Неке јабуке су на столу*). Визуелни стимулуси (слике у боји које смо направили комбинујући готове Clip Art садржаје) приказани су на рачунару, као слајдови у програму Power Point. Овај визуелни садржај пратили су аудио снимци уводних реченица и исказа чије се значење процењује. У претходним истраживањима исказе су изговарали сами експериментатори, што, сматрамо, може бити проблем за процену исказа, уколико експериментатор исказ не изговори увек на исти начин. Ово посебно важи за експерименте попут наших, где је наглашавање одговарајућег конституента једна од испитиваних варијабли, те сматрамо да је потребно да сви испитаници чују исказе на идентичан начин. Из тог разлога смо се определили да искази буди унапред снимљени и да их испитаници слушају са рачунара.

У односу на оригиналан СТИ задатак и његове варијације примењене у другим истраживањима, у нашој верзији експеримента направљене су две модификације.

Прва модификација састоји се у измени уводног дела задатка и конкретног питања које се поставља испитаницима. У претходним истраживањима испитаницима је представљен јунак који говори смешне ствари (Papafragou 2003), а задатак се састоји

у процени да ли је исказ датог јунака *тачан/нетачан* или *добар/лош* (в. одељак 1.2.3 за критику оваквог дизајна). У нашем истраживању, експериментатор је представио дечака Перу (на рачунару приказан на слици) као другара који не види добро, а конкретан задатак испитаника био је да процени да ли је Пера видео добро, односно да упореди садржај слике и Перин исказ:

„Ово је наш другар Пера који иначе носи наочаре, али их је данас заборавио. Твој задатак је да заједно са Пером посматраш слике на рачунару. Кад погледате слику, Пера ће ти рећи шта види на слици, а ти му реци да ли је добро видео или не.“

Потом се Пера представља са рачунара:

„Здраво. Ја сам Пера, заборавио сам наочари. Хвала ти што ћеш ми помоћи.“

У складу са изменом у уводном делу, промењено је и питање које након излагања стимулуса експериментатор поставља испитаницима и гласило је: *Да ли је Пера добро видео?* Ова модификација начињена је како би се избегла процена тачности исказа са становишта граматике, као и процена логичке тачности исказа, које би могле бити потенцијални конфундирајући елемент у овом типу експеримента, с обзиром на то да су сви испитивани искази граматички исправни и логички (семантички) тачни.

Друга модификација састоји се у употреби уводне реченице, чији је циљ да пружи адекватан контекст у односу на који се испитивани исказ процењује, односно да обезбеди адекватан домен рестрикције квантификатора *неки*. У уводној реченици референтни израз којим се у циљаном исказу успоставља домен рестрикције (на пример, јабуке) уведен је у оквиру квантификоване номиналне фразе са бројем *пет*, на пример *Са дрвета смо убрали пет јабука*. Циљ уводне реченице је да се испитаници упознају са укупном кардиналношћу скупа објеката. У претходним развојним истраживањима уводне контекстуалне реченице не постоје, што је могло узроковати ограничење интерпретације квантификатора *неки* само на слабо значење или акомодацију одговарајућег контекста који допуњује контекст видљив на слици. На пример, када је дата реченица *Неке јабуке су на столу*, у контексту када је приказано пет јабука на столу, испитаници би могли да прилагоде контекст претпоставком да изван слике додатне јабуке стоје на неком другом месту.⁷³

⁷³ Једина нама позната употреба претходно снимљене реченице која је испитанике упознавала са типом и именима објеката, као и бројем објеката на слици (типа *There are four balls, four planets and four ballons*

Разлози за избор броја *пет* у уводној реченици су следећи: а) скуп од пет објеката довољно је велики да се из њега могу издвојити две плуралне целине различите кардиналности (три јабуке према две јабуке), а истовремено и довољно мали да не усложњава перцепцију објеката на слици и когнитивну обраду исказа;⁷⁴ б) сматра се да деца узраста од 5 година и старија деца знају значење броја пет и адекватно га интерпретирају (Wynn 1990, 1992).

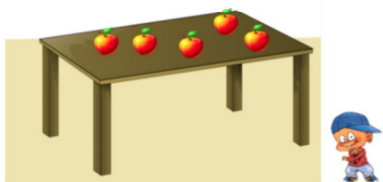
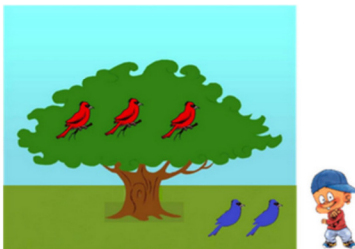
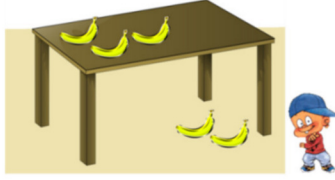

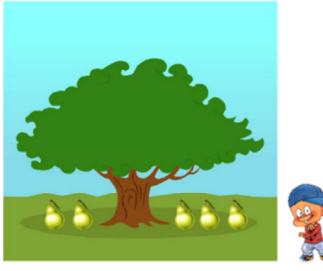
Процедура задатка обухвата представљање главног јунака Пере, фазу загревања и главну фазу експеримента. Циљ фазе загревања био је да испитанике упозна са процедуром задатка, а у овој фази испитаници су посматрали и слушали 10 стимулуса.⁷⁵ Након фазе загревања експериментатор је питао испитанике да ли је јасно шта треба да раде и уследила је главна фаза експеримента која је обухватила 20 стимулуса. У фази загревања и главној фази експеримента испитивани су циљани искази (у литератури познати и под термином критични искази), контролни искази и допунски искази (у литератури познати и под термином филери).

Слика 2 приказује илустративне примере за сваки од типова испитиваних исказа. На сваком слајду, осим визуелног садржаја у односу на који се исказ процењује, приказана је и Перина слика, како би испитаници увек имали на уму сврху задатка. Примери исказа испод слике написани су у неутралном облику (без обележеног места фокуса) и само за непартитивну конструкцију. Исцрпан списак исказа дат је у Прилогу на крају рада.

⁷⁴ Постоје четири лопте, четири планете и четири балона), наведена је у истраживању које је испитивало брзину рекације на исказе са и без СИ (Grodner et al. 2010).

⁷⁴ Такође је битно напоменути да су испитаници склонији да гледају у слике са већим бројем објеката него у слике са мањим бројем (Grodner et al. 2010). Како аутори истичу, модел визуелног система код људи предвиђа да ентитети са већим бројем објеката привлаче више пажње (имају више фиксационих тачака) и продужавају време потребно да се пређе на део слике са мање објеката (Kanan, Tong, Zhang & Cottrell 2009, према Grodner et al. 2010).

⁷⁵ Одговори испитаника на стимулусе у фази загревања нису узети у обзир у анализи резултата.

<p>Са дрвета смо убрали пет јабука.</p> <p>Циљани исказ (5 од 5): Неке јабуке су на столу.</p>	<p>У парку живи пет птица.</p> <p>Допунски исказ: Црвене птице су на дрвету.</p>
<p>Са пијаце смо донели пет банана.</p> <p>Тачан контролни исказ са неки (3 од 5): Неке банане су на столу.</p>	<p>За рођендан смо добили пет лопти.</p> <p>Нетачан контролни исказ са неки (0 од 5): Неке лопте су на столу.</p>
<p>Аца чува пет мишева.</p> <p>Тачан контролни исказ са сви (5 од 5): Сви мишеви су у кавезу.</p>	<p>У врту је родило пет крушака.</p> <p>Нетачан контролни исказ са сви (0 од 5): Све крушке су на дрвету.</p>

Слика 2. Примери циљаних, контролних и допунских исказа.

Циљани искази обухватају употребу квантификатора *неки* у контексту у коме је његова интерпретација логички тачна, али прагматички неприкладна и недовољно информативна, као у примеру (45):

(45) Уводна контекстуална реченица: Са дрвета смо убрали пет јабука.

Слика: Пет јабука на столу.

Циљани исказ: *Неке јабуке су на столу / Неке од јабука су на столу.*

Уколико испитаник приступи скаларној импликатури, односно циљани исказ интерпретира као *Неке, али не све јабуке су на столу*, очекујемо да ће га одбацити као неадекватан јер би у задатом контексту прагматички информативнија била употреба исказа *Све јабуке су на столу*.

Прихватање исказа значи да испитаник остаје на нивоу логичког значења, а одбацивање тумачимо као индикатор да је испитаник извео СИ. Кад год испитаник каже да Пера није добро видео, од њега се тражи да образложи свој одговор, како би се испитало да ли има приступ скаларним алтернативама и да ли спонтано употребљава информативнији скаларни израз *Све јабуке су на столу*. Ова накнадна процедура омогућава нам да се уверимо да је циљани исказ одбачен из одговарајућег разлога – због извођења СИ, али и да испитамо које су потенцијалне скаларне алтернативе квантификатора *неки*.

Контролни искази служе да провере да ли испитаници разумеју основно значење квантификатора *неки* и значење скаларне алтернативе *сви/сваки од*, а обухватили су следеће типове исказа:

а) исказе у којима је квантификатор *неки* употребљен као тачан и прикладан, као у примеру (46). Основна разлика овог типа контролних исказа у односу на циљане исказе је то што и прагматички одговарају приказаној слици.

(46) Уводна контекстуална реченица: Са пијаци смо донели пет банана.

Слика: три банане на столу, две испод стола

Контролни исказ: *Неке банане су на столу / Неке од банана су на столу.*

б) исказе у којима је квантификатор *сви* употребљен као тачан и прикладан, као у примеру (47), са циљем да покажу да ли испитаници владају значењем универзалне квантификације, као јачег члана скупа скаларних алтернатива, као и да испитаницима укажу на ову могућност формулације као легитимну алтернативу:

(47) Уводна контекстуална реченица: Аца чува пет мишева.

Слика: пет мишева у кавезу

Контролни исказ: *Сви мишеви су у кавезу. / Сваки од мишева је у кавезу.*

в) исказе у којима је квантификатор *неки* употребљен као нетачан, као у примеру (48), са циљем да провере да ли испитаници у потпуности владају значењем квантификатора *неки* адекватно препознајући контексте у којима он није тачан:

(48) Уводна контекстуална реченица: За рођендан смо добили пет лопти.

Слика: пет лопти испод стола

Контролни исказ: *Неке лопте су на столу / Неке од лопти су на столу.*

г) исказе у којима је квантификатор *сви* употребљен као нетачан, као у примеру (49), са циљем да провере да ли испитаници у потпуности владају значењем квантификатора *сви* адекватно препознајући и контексте у којима он није тачан:

(49) Уводна контекстуална реченица: У башти је родило пет крушака.

Слика: пет крушака испод дрвета

Контролни исказ: *Све крушке су на дрвету / Свака од крушака је на дрвету.*

За тачно и прикладно употребљене исказе (а и б) очекујемо да ће их испитаници прихватити као адекватан опис визуелног садржаја, док за нетачне исказе (в и г) очекујемо да ће их испитаници одбацити.

У погледу квантификатора *сви* у контролним исказима важно је напоменути да би се употреба *сви* могла посматрати као вид примовања испитаника.⁷⁶ Међутим, сматрамо да то није случај, јер у прелиминарним истраживањима у којима смо користили исту процедуру и стимулусе нисмо добили веће проценте СИ (Mirić & Arsenijević 2014, Mirić 2015). Такође, истраживање Ф. Фополо и сарадника показало је да намерно примовање испитаника квантификатором *сви* не олакшава скаларну интерпретацију исказа са квантификатором *неки* (Forpolo et al. 2012).

Треба напоменути и да партитивна варијанта универзалног квантификатора који смо користили у стимулусима – *сваки од* – има дистрибутивну интерпретацију, за разлику од непартитивног *сви* које се може интерпретирати и дистрибутивно и колективно (са доминантном колективном интерпретацијом). Стимулуси су дизајнирани тако да ова разлика није релевантна за интерпретацију, те сматрамо да не може значајно утицати на резултате. Основни разлог за избор квантификатора *сваки* јесте чињеница да партитивна варијанта квантификатора *сви* звучи неприродно (на пример, *све од јабука су на столу*), а такође нам је било важно да у непартитивној варијанти задржимо квантификатор *сви* (уместо *сваки*) јер је, с једне стране, овај квантификатор права скаларна алтернатива квантификатора *неки*, а с друге стране,

⁷⁶ Под примовањем се подразумева ефекат имплицитне меморије у коме излагање одређеном стимулусу утиче на одговор на неки каснији стимулус.

аналоган је енглеском *all* (сви) те омогућава поређење резултата наших и великог броја експеримената рађених на материјалу енглеског језика.

Допунски искази су обухватили исказе у којима је уместо квантификатора *неки* употребљен придев за боју, као у примеру (50), који илуструје два типа употребљених филера: тачне (а) и нетачне (б).

(50) а. Уводна реченица: За рођендан смо добили пет лутака.

Слика: три плаве лутке на кревету, две црвене лутке поред кревета

Допунски исказ: Плаве лутке су на кревету.

б. Уводна реченица: У башти смо посадили пет цветова.

Слика: три розе цвета у саксији, два жута цвета поред саксије

Допунски исказ: Жути цветови су у саксији.

Допунски исказ су употребљени само у непартитивној варијанти. Њихова сврха је да уједначе број потврдних и одричних одговора, како би се избегла склоност ка једном типу одговора, па су накнадно распоређени у скуп рандомизирано распоређених циљаних и контролних стимулуса, у зависности од тога да ли је очекивани одговор на циљаним стимулусима био *да* или *не*. Одговори на допунским исказима могу бити тачни или нетачни.

Циљани, контролни и допунски искази распоређени су у фази загревања и главној фази експеримента. Фаза загревања обухватила је 10 стимулуса: 2 циљана, 6 контролних и 2 допунска. Главна фаза експеримента обухватила је 20 стимулуса: 8 циљаних исказа (по 4 за непартитивни и партитивни ниво), 8 контролних исказа – 4 тачна и прикладна (2 непартитивна и 2 партитивна) и 4 нетачна (2 непартитивна и 2 партитивна), као и 4 допунска (2 тачна и 2 нетачна, без разлике у партитивности). Број стимулуса који су коришћени одговара броју стимулуса у другим истраживањима (в. Paphragou & Musolino 2003, Katsos et al. 2009, Foppolo et al. 2012, Noveck 2001).

Стимулуси су излагани у псеудорандомизираним поретку: циљани и контролни стимулуси су рандомизирани, док су допунски накнадно распоређени у зависности од распореда циљаних исказа, што одговара дизајну претходних експеримената (уп. Paphragou & Musolino 2003, Pousculous et al. 2007, Guasti et al. 2005, између осталих).

Експеримент је изведен у засебној просторији у оквиру вртића, школе или факултета, са сваком испитаником појединачно, и трајао је 6–10 минута. Водило се рачуна да се снимање одвија у тишини, без ометања од стране других особа. Уколико

се у току експеримента чула било каква бука за коју је процењено да би утицала на испитаника или резултате, експеримент са датим испитаником је прекидан, а испитаник замењен другим испитаником.

Одговори испитаника снимљени су диктафоном и камером, осим у групи петогодишњака за коју не постоје видео снимци. За употребу снимљеног материјала у истраживачке сврхе добили смо сагласност испитаника, односно њихових родитеља, васпитача/наставника и директора установа.

3.2. Варијабле

Независне варијабле

Полазећи од претпоставки да контрастни фокус и партитивност утичу на процес извођења СИ код деце и одраслих (в. Поглавље 2), испитивали смо три независне варијабле:

1. **Место контрастног фокуса**, као међусубјекатску варијаблу са три нивоа:

- а) фокус на квантификатору: *НЕКЕ јабуке су на столу.*
- б) фокус на предикативу: *Неке јабуке су НА СТОЛУ.*
- в) неутрални фокус: *Неке јабуке су на столу.*

Како се ради о експерименту у аудитивном формату, у коме испитаници слушају стимулусе, место контрастног фокуса у стимулусима је обележено посебном интонацијом.

Сви искази снимљени су професионалном опремом, читао их је професор српског језика, а троје лингвиста, изворних говорника српског језика, одслушало је снимке (независно једни од других) и потврдило да су искази адекватно прочитани.

2. **Партитивност**, као унутарсубјекатску варијаблу са два нивоа:

- а) непартитивна конструкција: *неке јабуке*
- б) партитивна конструкција: *неке од јабука*

3. **Узраст**, као међусубјекатску варијаблу са четири нивоа:

- а) деца предшколског узраста (5 година)
- б) ђаци I разреда основне школе
- в) ђаци III разреда основне школе
- г) одрасли.

Контролне варијабле

У истраживању је контролисан и **пол**, те су све групе сачињене од приближно истог броја испитаника оба пола.

Контролисан је и **ред речи**, а сви стимулуси су имали исти ред речи и били у форми: Неки [објекти] су [локација].

Зависна варијабла

Као зависна варијабла посматран је број исказа са изведеном СИ, односно број исказа са квантификатором *неки* који су испитаници одбацили у ситуацији у којој је информативнија употреба јачег члана скале (тј. квантификатора *сви*) (в. одељак 3.1).

3.3. Узорак

У истраживању су учествовала 122 испитаника, монолингвална изворна говорника српског језика, 55 женског и 67 мушког пола. Конкретно, истраживање је обухватило групу од 32 детета предшколског узраста од 5;1 до 6;0⁷⁷, групу од тридесеторо ђака I разреда основне школе, групу од тридесеторо ђака III разреда основне школе, и групу одраслих коју је чинило тридесеторо студената Учитељског факултета Универзитета у Београду. Тачан распон узраста и просечан узраст (ПУ) испитаника приказује Табела 5.

Табела 5. Распон узраста и просечан узраст по групама испитаника.

Узраст	Фокус		
	На квантификатору	На предикативу	Неутралан
5	5;1 – 6;0 (ПУ = 5;6)	5;1 – 5;11 (ПУ = 5;6)	5;1 – 6;0 (ПУ = 5;7)
7	7;1 – 8;0 (ПУ = 7;6)	7;7 – 8;0 (ПУ = 7;9)	7;1 – 7;11 (ПУ = 7;8)
9	9;5 – 10;0 (ПУ = 9;9)	9;3 – 10;0 (ПУ = 9;8)	9;2 – 10;0 (ПУ = 9;7)
Одрасли	21 – 26 (ПУ = 22)	21 – 24 (ПУ = 22)	21 – 26 (ПУ = 22)

⁷⁷ Тачније, истраживање је обухватило тридесет и троје деце предшколског узраста, али је из анализе искључено дете за које је накнадно утврђено да је румунско-српски билингвални говорник.

Конкретан узраст предшколске и школске деце, као и одраслих, изабрали смо на основу претходних знања о прагматичком развоју и развоју СИ, али и тако да одговара узрастима који су обухваћени претходним истраживањима, како би резултати били упоредиви (за предшколски узраст уп. Papafragou & Musolino 2003, Pousculous et al. 2007, Katsos et al. 2009, Foppolo et al. 2012, а за школски Noveck 2001, Guasti et al. 2005, Foppolo et al. 2012 за школски узраст). У групи одраслих испитаника одабрали смо студенте Учитељског факултета, имајући на уму резултате прелиминарног истраживања (Mirić & Arsenijević 2013) које је показало да образовни профил одраслих особа утиче на приступ скаларној интерпретацији исказа са квантификатором *неки*. Из тих разлога желели смо да избегнемо студенте факултета који би се могли одредити као изразито природно или друштвено профилисани.

Како задатак укључује излагање визуелних и аудио садржаја, пре експеримента је од испитаника тражено да наведу имају ли потешкоће са видом или слухом, што није био случај ни са једним испитаником. Важно је напоменути и да испитаници нису били упознати са сврхом експеримента.

4. Резултати

У овом поглављу излажемо основне резултате истраживања, почевши од одговора испитаника на допунским, а потом на контролним и циљаним исказима. Квантитативна анализа допунских и контролних стимулуса праћена је и одговарајућом дискусијом, док ћемо дискусију о резултатима добијеним на циљаним исказима, који се тичу извођења СИ, издвојити у посебну целину јер је то главни предмет интересовања нашег истраживања (в. поглавље 5).

4.1. Допунски искази

Анализа одговора на стимулусе који су коришћени као допунски искази, у којима је квантификатор *неки* замењен придевом за боју (в. одељак 3.1), показује да испитаници нису имали потешкоће у решавању Задатка бинарне процене, јер је 120 од 122 испитаника дало тачне одговоре.⁷⁸ Двоје петогодишњака није разумело задатак и није дало јасне *далне* одговоре на допунским исказима, већ су детаљно описивали слике не обазирајући се на питања, па су искључени из анализе.

У погледу допунских исказа, важно је напоменути да у задатом контексту у нашем експерименту искази морају имати одређену интерпретацију, дакле придев мора бити употребљен у одређеном виду, што утиче и на изговор придева. Приликом снимања звучних стимулуса о овој разлици нисмо водили рачуна, те је могућа грешка у изговору појединих придева. Сматрамо да овај проблем није могао да утиче на резултате истраживања, али да је битно споменути га, како би се у будућим истраживањима водило рачуна и о овом аспекту.

Други потенцијални проблем представља начин распоређивања допунских исказа. Како је један од циљева њихове употребе – балансирање *далне* одговора, требало би да буду распоређени у зависности од одговора испитаника на стимулус који претходи допунском стимулусу. Међутим, допунске стимулусе у експерименту смо унапред распоредили, према очекиваним одговорима за циљане исказе. Тако се, на пример, у услову фокуса на квантификатору очекивало извођење СИ, односно

⁷⁸ Испитаници нису имали проблем на овом типу стимулуса, иако се у развојним истраживањима обично избегава употреба речи за боју јер поједина деца и на каснијим узрастима не познају називе за боју (Александра Перовић, лична комуникација, 18.04.2015). Међутим, сматрамо да избор придева *плав*, *зелен*, *црвен* и *жут*, није утицао на интерпретацију, јер су испитаници успешно интерпретирали дате исказе.

одбацивање одговора, па су сви циљани искази увек били праћени допунским исказом. У овом домену, допунски искази нису испунили предвиђену сврху и чине се сувишним. Чак и мимо наведеног проблема, сматрамо да је употреба допунских исказа (филера) у овом типу истраживања непотребна, с обзиром да истраживање већ укључује и контролне исказе од којих неки балансирају потврдне и одричне одговоре, а могу да послуже и да би се проверило разумеју ли испитаници процедуру задатка. Између осталог, употреба допунских исказа непотребно повећава број примера и додатно збуњује испитаника.

4.2. Контролни искази

Одговори испитаника на контролним исказима показују да ли испитаници разумеју значење квантификатора *неки* и његове скаларне алтернативе *сви*. Разлика између типова контролних исказа описана је већ у одељку 3.1 (Слика 2), али ћемо ради прегледности овде поновити илустративне примере. Контролни искази који су употребљени у експерименту садржали су исказе са квантификатором *неки* и квантификатором *сви*, који су били тачни и прикладни или нетачни, као у примеру (51).

(51) а. *Неки* - тачан и прикладан: Неке банане су на столу.

Са пијаце смо донели пет банана.

Слика: три бананс на столу, две испод стола

б. *Сви* – тачан и прикладан: Сви мишеви су у кавезу.

Аца чува пет мишева. Слика: пет мишева у кавезу

в. *Неки* – нетачан: Неке лопте су на столу.

За рођендан смо добили пет лопти. Слика: пет лопти испод стола

г. *Сви* – нетачан: Све крушке су на дрвету.

У башти је родило пет крушака. Слика: пет крушака испод дрвета.

Табела 6 приказује проценат исправно интерпретираних контролних исказа. Под исправном интерпретацијом контролних исказа подразумевамо да су испитаници: а) прихватили као исправне контролне исказе који су у задатом контексту били тачни и прикладни, попут примера (51)а и (51)б; б) одбацили као нетачне контролне исказе који су у задатом контексту били нетачни, попут примера (51)в и (51)г.

Табела 6. Процент тачних одговора на контролним исказима.

	Фокус					
	На квантификатору		На предикативу		Неутралан	
Узраст	неки	сви	неки	сви	неки	сви
5	100%	100%	90%	100%	95%	100%
7	95%	95%	95%	95%	85%	100%
9	95%	100%	90%	100%	100%	100%
Одрасли	100%	100%	100%	100%	95%	100%

Од укупно 120 испитаника чији су контролни стимулуси анализирани,⁷⁹ 12 испитаника је давало погрешне одговоре на контролним стимулусима. Пратећи праксу претходних истраживања (уп. Zondervan 2010), из анализе смо искључили двоје испитаника узраста од 7 година чији је проценат исправних одговора на контролним стимулусима мањи од 75%.

Одговори 118 испитаника унети су у програм SPSS и обрађени ANOVA анализом за поновљена мерења и добијени су следећи резултати:

а) Постоји статистички значајна разлика између квантификатора *неки* и квантификатора *сви* ($F=11.250$, $df=1$, $p=0.001$), која показује да су испитаници више грешили у интерпетацији контролних исказа са квантификатором *неки*.⁸⁰ На ову разлику не утичу место контрастног фокуса ни узраст, а није добијена ни статистички значајна разлика између партитивних и непартитивних контролних исказа.

Добијени резултат показује да је квантификатор *неки* теже интерпетирати у односу на квантификатор *сви*, што сугерише потенцијалну разлику у семантичкој комплексности ова два квантификатора, барем у контексту садржаја нашег задатка. Да би исказ са квантификатором *сви* био тачан, потребан и довољан услов је да сви чланови скупа (*сви мишеви*) буду обухваћени предикатом, што је у контексту нашег задатка, у коме јунак Пера не види добро, било и лако провериво (сви објекти су били смештени на истој локацији, на пример, сви мишеви су били у кавезу). С друге стране, тачна и прикладна употреба исказа са квантификатором *неки* (*неке банане*) захтева

⁷⁹ Двоје је претходно искључено на основу одговора на допунским исказима (в. одељак 4.1).

⁸⁰ Како дистрибуција података није нормална, подаци су анализирани и непараметријским тестовима и потврђена је поузданост ANOVA анализе контролних стимулуса: Wilcoxon signed rank тест показао је значајну разлику између контролних исказа са квантификатором *неки* у односу на квантификатор *сви* ($z = -3.162$, $p=0.002$), као и значајну разлику између тачних и прикладних у односу на нетачне контролне исказе ($z = -3.162$, $p=0.002$), док нема значајних ефеката узраста, места фокуса, ни партитивности.

дељење скупа на елементе који су обухваћени предикатом (на банане које су на столу) и на оне који нису, односно проверу који су делови скупа означеног именичком фразом обухваћени предикатом. Ова процена у контексту нашег задатка, на пример, за исказ *Неке банане су на столу*, захтевала је да јунак Пера види и банане на столу и оне испод стола, што је додатно могло отежати интерпетацију.

Податак да испитаници адекватно интерпретирају исказе у којима је употребљен квантификатор *сви* додатно сугерише да разумеју значење ове скаларне алтернативе. Овај резултат показује да евентуалне потешкоће у процесу извођења СИ не могу бити последица недовољно развијеног вокабулара у коме не постоји адекватна семантичка репрезентација за реч *сви*.

б) Упоредивањем тачних и прикладних са нетачним контекстима употребе квантификатора *неки* и *сви* добијена је значајна разлика ($F=11.250$, $df=1$, $p=0.001$), таква да су испитаници више грешили на тачним и прикладним исказима у односу на нетачне. На ову разлику не утичу место контрастног фокуса и узраст. Испитаници адекватно интерпретирају квантификатор *неки* у нетачном контексту, и ниједан испитаник није погрешно на овом типу контролних исказа.

Овај податак говори да је испитаницима било лакше да одбаце нетачне исказе (на пример исказ *Неке лопте су на столу* у ситуацији у којој ниједна лопта није на столу), него да прихвате оне који су тачни и прикладни (на пример, *Неке банане су на столу* у ситуацији у којој су две банане на столу, а три испод стола). Наведени резултат такође је у складу са претпоставком да је деци теже да прихвате семантички нетачне исказе (па и нетачне речи), док су толерантнија на граматичка, па и прагматичка кршења.

Важан податак добијен анализом контролних стимулуса је и да је интерпетација квантификатора *неки* у контексту у коме је он логички тачан и прикладан нестабилна код појединих испитаника, а овај налаз изузетно је значајан за разумевање значења квантификатора *неки*.

Наиме, ради се о интерпетацији исказа типа *Неке банане су на столу*. у ситуацији у којој је 3 од 5 банана приказано на столу (док су 2 на поду). Сматрамо да ови одговори нису последица нагађања или неразумевања задатка, већ индикатор сложености интерпетације квантификатора *неки*. У већини случајева исти испитаници који су грешили на контролним стимулусима (7 од 10 испитаника који су погрешили на тачним контролним исказима са *неки*), нису изводили СИ, што указује на то да један од узрока немогућности да се СИ изведу треба тражити и у интерпетацији основног значења квантификатора *неки*. На основу добијених резултата поставља се питање да

ли сви испитаници у контексту нашег истраживања уопште додељују квантификацијску интерпретацију речи *неки*.

Сличан податак добијен је и у истраживању у оквиру COST пројекта на материјалу српског језика, а добијена је и развојна асиметрија у овом домену. Наиме, деца су погрешно интерпретирала тачне и прикладне исказе са квантификатором *неки*, за разлику од одраслих испитаника, што сугерише и да на узрасту од 5 година деца не познају цео опсег значења квантификатора *неки* (Katsos et al. 2009).

Резултати на контролним стимулусима, посебно податак о нестабилности интерпретације квантификатора *неки*, отварају могућност неколико различитих интерпретација. Једна од могућих интерпретација овог резултата била би да испитаници изједначавају значење квантификатора *неки* и *сви*. Међутим, овакво тумачење је мало вероватно, с обзиром на то да су испитаници одбацивали исказе типа *Све крушке су на дрвету* у ситуацији у којој је 3 од 5 крушака на дрвету, а у случају изједначавања значења, очекивали бисмо да и ови искази буду прихваћени.

Друга могућа интерпретација је да квантификатор *неки* обухвата своју скаларну алтернативу, понашајући се као да је скаларно информативнији израз (*неки* \Rightarrow *сви*), односно да захтева да сви чланови скупа буду обухваћени предикатом чак и када је употребљен израз *неки*. Квалитативна анализа одговора (в. одељак 4.3.4) потврђује ово запажање, јер се у образложењу негативног одговора на исказе типа *Неке банане су на столу* (када је 3 од 5 на столу) испитаници позивају на објекте који нису приказани на датој локацији (нпр. *Пера није добро видео, две банане су на поду*), што сугерише да испитаници очекују исцрпан одговор. Из перспективе испитаника, да би исказ *Неке банане су на столу* био тачан, потребно је да све банане буду на столу, односно да сви чланови скупа буду обухваћени предикатом. Оваква интерпретација била би у складу са Филиповим тумачењем *ширења квантификатора* (одн. грешке исцрпног спаривања) (Philip 1995) (в. одељак 1.2.6), према коме се квантификација одвија над догађајима (у контексту нашег примера, догађај би био „бити на столу“), те захтева да сви чланови скупа означени именичком фразом (*банане*) буду обухваћени предикатском фразом (*су на столу*). Ово тумачење посебно је интересно у контексту нашег задатка, јер се од испитаника очекује да испитаник јунаку Пери који не види добро да исцрпан одговор како би му помогао.

Осим наведених тумачења као потенцијалан проблем треба размотрити и могућност да семантичка репрезентација квантификатора *неки* и *сви* код испитаника не подразумева скаларну међузависност, у смислу да скаларни изрази *неки* и *сви*

припадају различитим скалама или чак да их испитаници уопште не смештају на скалу. Новија истраживања све више се баве потенцијалним алтернативама речи *неки* и различитим скалама у које ова реч улази (Degen 2013, Gotzner 2015), а квалитативна анализа одговора у нашем експерименту показује да се испитаници позивају и на број *пет* у образлагању својих одговора на циљаним стимулусима (в. одељак 4.3.4). Овај податак не изненађује, јер испитаници, посебно деца, теже да дају што прикладнији и прецизнији опис ситуације, која у овом случају подразумева употребу броја наведеног у уводној реченици.

Иако анализа контролних исказа нуди битне податке о значењу квантификатора *неки* и *сви*, сматрамо да у нашем истраживању не даје исцрпан увид у значења квантификатора, јер број контролних исказа није довољно велики да би дао поуздане податке. Из тих разлога, било би неопходно и сврсисходно спровести додатно истраживање које би се бавило интерпретацијом квантификатора *неки* и *сви* у свим контекстима употребе, а не само у домену извођења СИ.

4.3. Циљани искази

Главни предмет нашег истраживања су циљани искази попут *Неке јабуке су на столу* који су употребљени у контексту у коме би адекватније било употребити квантификатор *сви*. За овај тип исказа очекивали смо да испитаници изведу СИ, односно да исказ одбаце као неадекватан у задатом контексту.

Пре него што изложимо резултате, важно је напоменути на који начин смо рачунали проценат изведених СИ. Иако радови у овој области не експлицирају овај методолошки корак, важно је објаснити на који начин је, у нашем истраживању, добијен укупан проценат изведених СИ за сваку од варијабли, јер се применом двају различитих критеријума – према испитанику и према стимулусима, добијају различити проценти.

а) **Према испитанику** – Један од начина да се израчуна проценат изведених СИ је да се посматра проценат испитаника који су извели СИ. Како у нашем експерименту постоје по 4 циљана исказа за непартитивни, односно партитивни ниво, један испитаник може извести СИ у 0/4, 1/4, 2/4, 3/4 и 4/4 случаја (процентуално: 0%, 25%, 50%, 75%, 100%) за сваки од нивоа. Поставља се питање који је довољан број одбачених циљаних исказа да би се испитаник сматрао успешним у извођењу СИ. Овај критеријум није поуздан, нити универзалан, јер варира у зависности од броја

стимулуса за сваки испитивани фактор, а подаци о проценту изведених СИ међу различитим истраживањима нису упоредиви. Такође, ситуација у којој испитаник изведе СИ у 50% случајева може се сматрати „нивоом шансе“, односно насумичним погађањем.

б) **Према стимулусима** – Други начин јесте да се израчуна проценат стимулуса за које су изведене СИ у односу на укупан број стимулуса. У нашем експерименту, за сваки ниво варијабле места контрастног фокуса, постоји 10 испитаника који су посматрали и слушали по 4 стимулуса, дакле укупно по 40 стимулуса за два нивоа услова партитивности (уз изузетак 2 групе испитаника од 7 година где је након искључења остало по 9 испитаника, те је укупан број стимулуса 36).

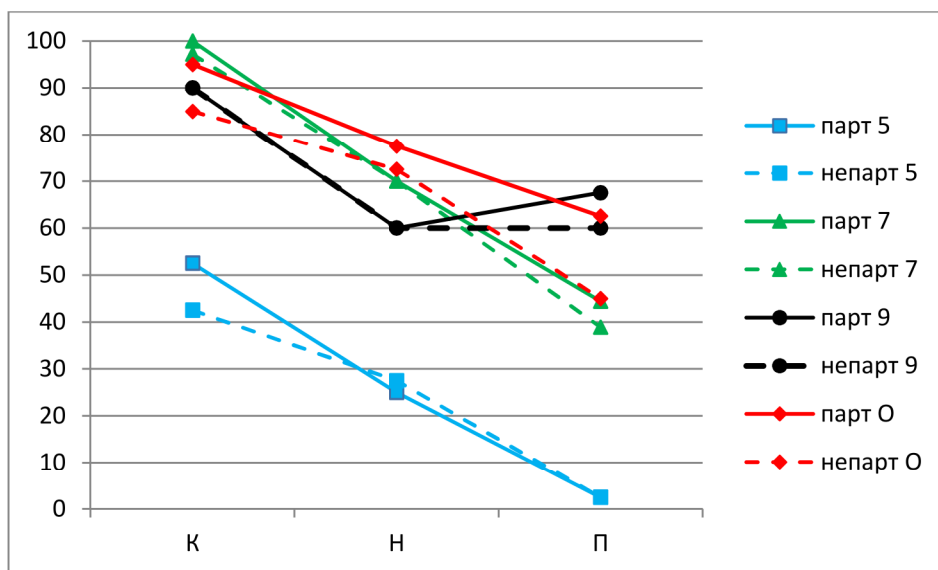
Сматрамо да је овај критеријум поузданији јер, између осталог, одговара статистичкој анализи која се ради на оваквој врсти података, те смо га и применили у нашем раду. Још важнији разлог за избор овог критеријума је и то што нам омогућава да посматрамо изоловано различите узрасте, али и да их међусобно упоредимо. Из наведених разлога сматрамо да су експлицитно навођење датог критеријума у радовима и униформност у анализи важни како би подаци добијени у различитим студијама, за различите језике, били упоредиви.

Применом наведеног критеријума анализирани су одговори на циљане исказе за 118 испитаника.⁸¹ Табела 7 и Графикон 1 приказују проценат изведених СИ у зависности од испитиваних варијабли места контрастног фокуса, партитивности и узраста.

Табела 7. Процент изведених СИ у зависности од узраста, места контрастног фокуса и партитивности.

	Фокус					
	На квантификатору		Неутралан		На предикативу	
Узраст	парт.	непарт.	парт.	непарт.	парт.	непарт.
5	52,5%	42,5%	25%	27,5%	2,5%	2,5%
7	100%	97,2%	70%	70%	44,4%	38,9%
9	90%	90%	60%	60%	67,5%	60%
Одрасли	95%	85%	77,5%	72,5%	62,5%	45%

⁸¹ Двоје испитаника је искључено због високог процента погрешних одговора на контролним стимулусима. Када би они били узети у обзир, проценат СИ за 7 година износио би: 85% и 80% за фокус на квантификатору, 40% и 37,5% за фокус на предикативу, док би неутрални фокус био непромењен.

Графикон 1. Процент изведених СИ у зависности од узраста, места контрастног фокуса и партитивности.

У наставку овог одељка прво анализирамо случајеве у којима проценат изведених СИ износи око 50%, како бисмо искључили могућност да се ради о насумичном погађању (одељак 4.3.1), а потом наводимо дистрибуцију испитаника у зависности од броја изведених СИ (одељак 4.3.2). У Одељку 4.3.3 наводимо резултате статистичке анализе података за све узрасте, рађене у програму SPSS. Подаци за циљане стимулусе прво су обрађени ANOVA анализом за поновљена мерења у складу са претходним истраживањима у овом домену (Noveck 2001, Papafragou & Musolino 2003, Guasti et al. 2005, Forpolo et al. 2012, између осталих), како би резултати били међусобно упоредиви са ранијим студијама. Осим ANOVA анализом, подаци су обрађени и одговарајућим непараметријским тестовима, с обзиром да дистрибуција испитаника није нормална. Након резултата статистичке анализе, наводимо и квалитативну анализу одговора испитаника, како бисмо имали увид у разлоге због којих испитаници одбацују циљане исказе, односно изводе СИ.

4.3.1. Анализа одговора на нивоу шансе (50%)

Процент изведених СИ добијен у нашем истраживању на појединим узрастима у одређеним условима износи око 50% (Табела 7). Овакав проценат одговора могао би се посматрати као индикатор насумичног погађања, с обзиром на то да је за сваки стимулус могуће дати само *да* или *не* одговор. Да бисмо проверили да ли је у питању

насумично погађање, урадили смо биноминални тест за сваки од добијених резултата који се крећу око 50%, а потом анализирали дистрибуцију одговора појединачних испитаника и упоредили је са очекиваним дистрибуцијама заснованим на вероватноћи одговора. Процедуру смо преузели из дисертације Зондервана (Zondervan 2010).

Вероватноћа је рачуната према следећој формули (n је број покушаја, односно укупан број пута за који се може извести СИ (у нашем истраживању – 4), а x је укупан број пута за који је изведена СИ у групи од 10, односно 9 испитаника:⁸²

$$\frac{\binom{n}{x}}{2^n} = \frac{n!}{2^n x!(n-x)!}$$

Деца од 5 година

На узрасту од 5 година, у услову фокуса на квантификатору, проценат изведених СИ за партитивну и непартитивну конструкцију редом износи 52,5% и 42,5%. Биноминални тест за сваки појединачни стимулус показује да се наведени проценти изведених СИ не разликују од нивоа насумичног погађања (значајност за сва четири стимулуса у услову партитивне конструкције износи редом: $p=0.754$, $p=1.000$, $p=1.000$, $p=1.000$ (two-tailed), док је за непартитивну конструкцију: $p=1.000$, $p=0.754$, $p=1.000$, $p=0.754$ (two-tailed)), што сугерише да се ради о насумичном погађању.

Међутим, када се сагледа дистрибуција одговора сваког испитаника понаособ, видимо да се добијена дистрибуција разликује од очекиване.

Табела 8. Очекивана дистрибуција одговора испитаника за различите нивое партитивности на узрасту од 5 година.

5 г. квантифик	партитивно		непартитивно	
	добијени бр. испитаника	очекивани бр. испитаника	добијени бр. испитаника	очекивани бр. испитаника
4/4	4	0,625	4	0,625
3/4	1	2,5	0	2,5
2/4	0	3,75	0	3,75
1/4	2	2,5	2	2,5
0/4	3	0,625	4	0,625

⁸² Подсећамо да је након анализе контролних стимулуса из коначне анализе искучен испитаник узраста 7 година, те је у групи седмогидишњака укупно 9 испитаника.

Ако посматрамо добијену дистрибуцију за 10 испитаника, видимо да није нормална, већ бимодална. Када би се радило о нивоу погађања, очекивали бисмо да број одговора у категоријама 3/4, 2/4 и 1/4 буде већи. С обзиром на то да нема испитаника који су давали 2/4 одговора за партитивну, односно 3/4 и 2/4 одговора за непартитивну конструкцију, добијене дистрибуције разликују се од очекиваних (Табела 9).

Табела 9. Добијена дистрибуција одговора испитаника за различите нивое партитивности на узрасту од 5 година.

5 г. квантифик	партитивно		непартитивно	
	добијени бр. испитаника	очекивани бр. испитаника	добијени бр. испитаника	очекивани бр. испитаника
4/4	4	1	4	1,7
3/4	1	4		
2/4				
1/4	2	4	2	6,7
0/4	3	1	4	1,7

Хи-квадрат показује да се добијена дистрибуција значајно разликује од очекиване: за партитивну ($\chi^2(3)=16.250$, $p=0.001$) и за непартитивну конструкцију ($\chi^2(2)=9.800$, $p=0.007$), те можемо закључити да одговори испитаника нису засновани на насумичном погађању.

Деца од 7 година

На узрасту од 7 година, у услову фокуса на предикативу, проценат изведених СИ за партитивну конструкцију износи 44,4%. Биноминални тест показује да се наведени проценат изведених СИ не разликују од нивоа шансе. Значајност за сва четири стимулуса у услову партитивне конструкције износи редом: $p=1.000$, $p=1.000$, $p=1.000$, $p=1.000$ (two-tailed). Међутим, када се сагледа дистрибуција одговора сваког испитаника, видимо да се добијена дистрибуција разликује од очекиване (Табела 10).

Табела 10. Очекивана дистрибуција одговора испитаника на узрасту од 7 година.

7 г. предикатив	партитивно	
бр. СИ по исп.	добитени бр. исп.	очекивани бр. исп.
4/4	4	0,5626
3/4	0	2,25
2/4	0	3,375
1/4	0	2,25
0/4	5	0,5626

Ако посматрамо добијену дистрибуцију за 9 испитаника, видимо да није нормална, већ бимодална. Када би се радило о нивоу погађања, очекивали бисмо да број одговора у категоријама 3/4, 2/4 и 1/4 буде већи. Како нема испитаника који су давали 3/4, 2/4 и 1/2 одговора, табела са добијеним и очекиваним дистрибуцијама је следећа:

Табела 11. Добијена дистрибуција одговора испитаника на узрасту од 7 година.

7 г. предикатив	партитивно	
бр. СИ по исп.	добитени бр. исп.	очекивани бр. исп.
4/4	4	4,5
3/4		
2/4		
1/4		
0/4	5	4,5

Хи-квадрат показује да се добијена дистрибуција не разликује значајно од очекиване за партитивну конструкцију $\chi^2(1)=.111$, $p=0.739$, те можемо закључити да за партитивну конструкцију није искључено случајно насумично погађање.

Одрасли

Код одраслих испитаника, у услову фокуса на предикативу, проценат изведених СИ за непартитивну конструкцију износи 45%. Биноминални тест показује да се наведени проценат изведених СИ не разликују од нивоа шансе. Значајност за сва четири стимулуса у услову непартитивне конструкције износи редом: $p=1.000$, $p=1.000$, $p=0.344$, $p=1.000$ (two-tailed). Међутим, када се сагледа дистрибуција одговора

сваког испитаника понаособ, видимо да се добијена дистрибуција разликује од очекиване (Табела 12).

Табела 12. Очекивана дистрибуција одговора одраслих испитаника.

одрасли, пред.	непартитивно	
	бр. СИ по исп.	очекивани бр. исп.
4/4	4	0,625
3/4	0	2,5
2/4	1	3,75
1/4	4	2,5
0/4	1	0,625

Ако посматрамо добијену дистрибуцију за 10 испитаника, видимо да није нормална, већ бимодална. Када би се радило о нивоу погађања, очекивали бисмо да број одговора у категоријама 3/4, 2/4 и 1/4 буде већи. Како нема испитаника који су давали 3/4 одговора, табела са добијеним и очекиваним дистрибуцијама је следећа:

Табела 13. Добијена дистрибуција одговора одраслих испитаника.

одрасли, предик.	непартитивно	
	бр. СИ по исп.	очекивани бр. исп.
4/4	4	0,8
3/4		
2/4	1	5,0
1/4	4	3,3
0/4	1	0,8

Хи-квадрат показује да се добијена дистрибуција разликује значајно од очекиване за непартитивну конструкцију $\chi^2(3)=10.600$, $p=0.014$, те можемо закључити да се у услову непартитивне конструкције не ради о насумичном погађању.

Имајући у виду наведене резултате, можемо закључити да се проценат изведених СИ који је близу 50% не може сматрати насумичним погађањем. Додатно, када се сагледају одговори сваког испитаника на индивидуалном нивоу, видимо да испитаници углавном изводе или не изводе СИ, што такође говори да се не ради о насумичном погађању, јер би у том случају постојао већи број испитаника који би СИ

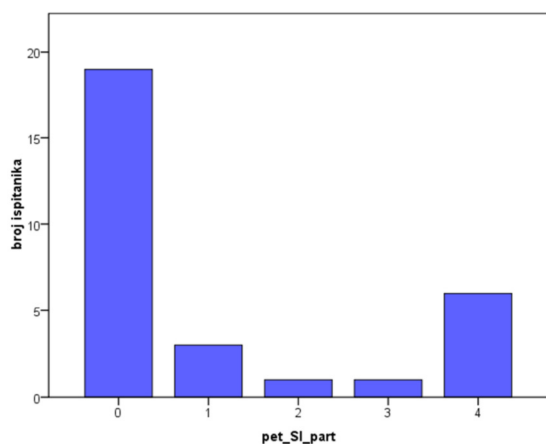
изводили у 1, 2 или 3 од укупно 4 случаја. Дистрибуцијом испитаника у зависности од броја изведених СИ бавимо се у наредном одељку.

4.3.2. Дистрибуција испитаника у зависности од броја изведених СИ

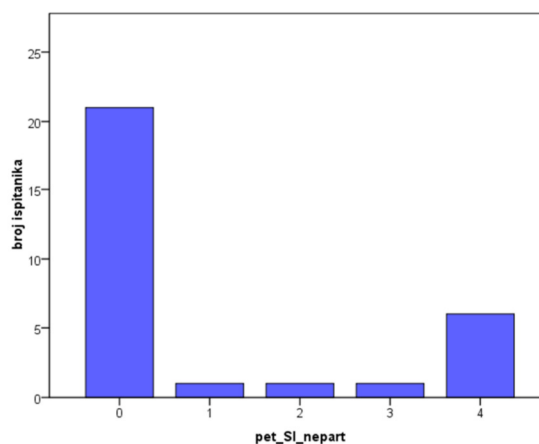
Дистрибуцију испитаника према броју изведених СИ у зависности од узраста приказују Табела 14 и Графикон 2 - Графикон 9. Као што видимо на табели и графиконима, дистрибуција одговора испитаника није нормална, већ се испитаници углавном поларишу тако да или изводе СИ за све циљане исказе или не изводе СИ уопште (уп. број одговора 0/4 и 4/4 за одвојене нивое услова партитивности). Мањи број испитаника у различитим узрасним групама извео је СИ за 1/4, 2/4 или 3/4 циљана исказа. Важно је приметити и да, у складу са укупним процентом изведених СИ (уп. Табела 7, Графикон 1), на узрасту од 5 година највећи број испитаника није уопште изводио СИ, док је код старије деце и одраслих највећи број испитаника који изводе СИ за све циљане исказе.

Табела 14. Дистрибуција испитаника у зависности од броја изведених СИ.

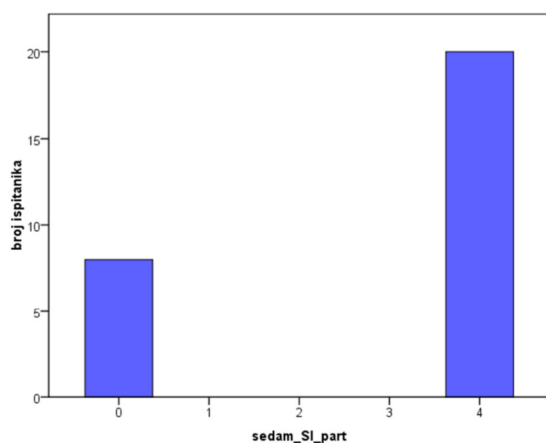
Узраст	Партитивна конструкција			Непартитивна конструкција		
	0/4	1/4, 2/4, 3/4	4/4	0/4	1/4, 2/4, 3/4	4/4
Одрасли	2	8	20	5	7	18
9	8	1	21	8	3	19
7	8		20	8	2	18
5	18	5	7	21	3	6

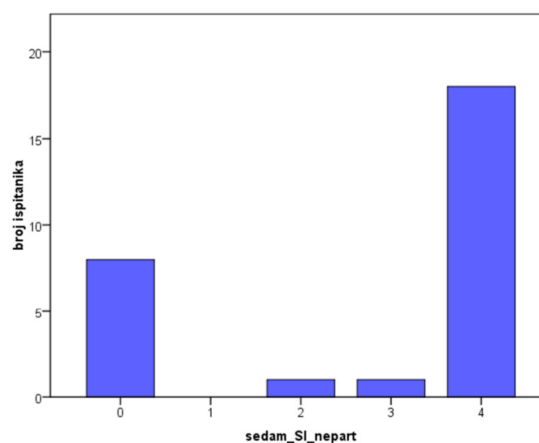
Графикон 2. Дистрибуција испитаника узраста 5 година у зависности од броја изведених СИ (за партитивну конструкцију)

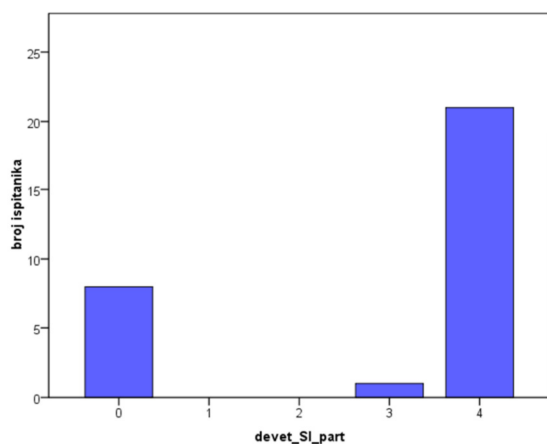
Графикон 3. Дистрибуција испитаника узраста 5 година у зависности од броја изведених СИ (за непартитивну конструкцију)

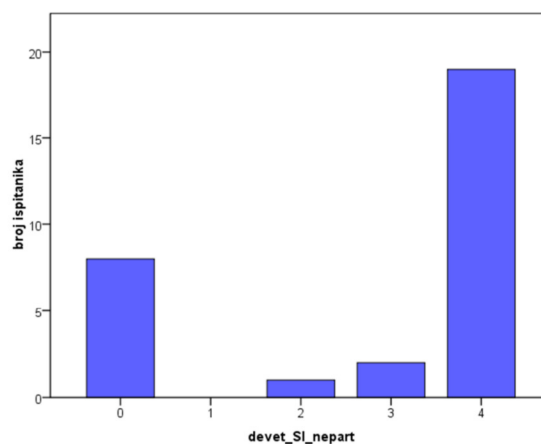
Графикон 4. Дистрибуција испитаника узраста 7 година у зависности од броја изведених СИ (за партитивну конструкцију)

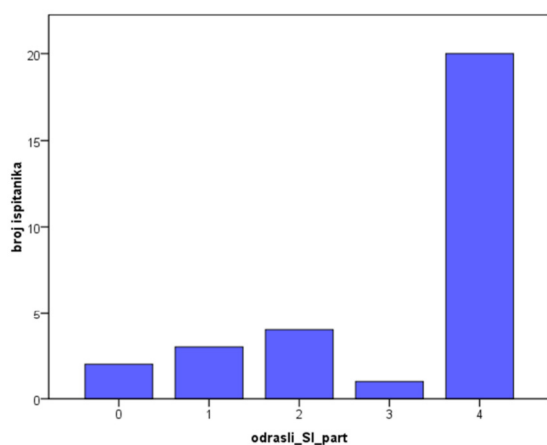
Графикон 5. Дистрибуција испитаника узраста 7 година у зависности од броја изведених СИ (за непартитивну конструкцију)

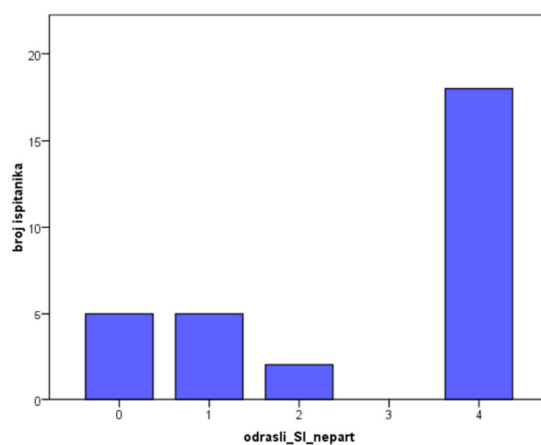
Графикон 6. Дистрибуција испитаника узраста 9 година у зависности од броја изведених СИ (за партитивну конструкцију)

Графикон 7. Дистрибуција испитаника узраста 9 година у зависности од броја изведених СИ (за непартитивну конструкцију)

Графикон 8. Дистрибуција одраслих испитаника у зависности од броја изведених СИ (за партитивну конструкцију)

Графикон 9. Дистрибуција одраслих испитаника у зависности од броја изведених СИ (за непартитивну конструкцију)

На основу наведених података поставља се питање шта се заиста мери применом овако дизајнираног Задатка бинарне процене: способност испитаника да изведе СИ или склоност да препозна образац који повезује све циљане исказе. Посебно се истиче број одраслих који су изводили СИ у 1/4, 2/4 и 3/4 случаја, односно двоумили се између прихватања и одбацивања исказа. Једно од могућих објашњења, подржано квалитативном анализом одговора (одељак 4.3.4), јесте да одрасли увиђају разлику између логичке тачности и прагматичке прикладности, али да за сваки појединачни исказ одлучују да ли је релевантно да се задовоље истиносни услови или да се исказ сагледа у задатом контексту. Наиме, сваки испитаник је у експерименту изложен и циљаним и контролним исказима (са *неки* и *сви*), а исти исказ у различитим контекстима може бити у различитој мери семантички тачан и прагматички информативан. Иако је на основу резултата добијених на контролним исказима (в. одељак 4.2) јасно да је испитаницима свих узраста лако да препознају и одбаце семантички нетачан исказ (*Неке лопте су на столу* у ситуацији у којој ниједна лопта није на столу), резултати на тачним контролним исказима са *неки* (*Неке банане су на столу* у ситуацији у којој су три банане на столу а две на поду) и циљаним исказима (*Неке јабуке су на столу* у ситуацији у којој су све јабуке на столу) сугеришу да прагматичка провера исказа у погледу СИ може да укључи више различитих фактора. Неке од њих смо проверавали (партитивност и фокус), али постоје и они на које не можемо да утичемо, а то је пре свих – ниво оптимализације заснован на различитим степенима очекивања информативности које сваки испитаник има. У тренутку прагматичке процене појединачних исказа, испитаник може да сузи прагматичку претрагу или да узме у обзир више фактора. Разлог за одбацивање исказа може бити то што се исказ чини мање оптималним у односу на целокупан скуп стимулуса у експерименту.

4.3.3. Статистичка анализа података

У овом одељку прво статистички анализирамо податаке добијене на свим узрастима, а потом за сваки појединачан узраст. Анализа је рађена у програму SPSS, а подаци су прво обрађени анализом варијансе за поновљена мерења (ANOVA), а потом анализирани и одговарајућим непараметријским тестовима, због тога што не постоји нормална дистрибуција података (в. одељак 4.3.2).

4.3.3.1. Укупан узорак

ANOVA анализа

Пропорције *не* одговора, односно одбачених циљаних исказа са квантификатором *неки* (који се посматрају као индикатор извођења СИ) унете су у ANOVA анализу за поновљена мерења (General Linear Model Repeated Measures ANOVA) са три фактора (4x3x2): узраст, са четири нивоа (5 година – 7 година – 9 година – одрасли), место контрастног фокуса, са три нивоа (квантификатор – предикатив – неутралан) и партитивност, са два нивоа (непартитивно – партитивно). Анализа показује следеће ефекте:

а) **Главни ефекат узраста** ($F=10.201$, $df=3$, $p=0.000$), такав да се деца од 5 година значајно разликују од старије деце и одраслих, а Scheffe post-hoc тест показује да је ефекат узраста последица значајне разлике између деце од 5 година у односу на децу од 7 ($p=0.001$), децу од 9 ($p=0.000$) и одрасле ($p=0.000$). Деца од 7 и 9 година изводе СИ у подједнакој мери као и одрасли.

б) **Главни ефекат места контрастног фокуса** ($F=11.044$, $df=2$, $p=0.000$) – такав да се СИ у највећој мери изводе када је фокус на квантификатору, а Scheffe post-hoc тест показује да је ефекат фокуса последица значајне разлике између фокуса на квантификатору у односу на фокус на предикативу ($p=0.000$) и неутрални фокус ($p=0.031$);

в) **Главни ефекат партитивности** ($F=9.956$, $df=1$, $p=0.002$) – такав да се СИ у већој мери изводе за партитивне него за непартитивне стимулусе;

г) Примењена анализа показује да **нема интеракције међу факторима** у укупном узорку.⁸³

Непараметријски тестови

Како бисмо проверили поузданост резултата ANOVA анализе за поновљена мерења, применили смо и одговарајуће непараметријске тестове. Kruskal-Wallis H тест показао је да постоји статистички **значајна разлика између различитих узраста испитаника** ($\chi^2(3) = 23.854$, $p=0.000$ за партитивну и $\chi^2(3) = 19.988$, $p=0.000$ за непартитивну конструкцију), као и да постоји **значајна разлика између места контрастног фокуса** ($\chi^2(2) = 14.917$, $p=0.001$ за партитивну и $\chi^2(2) = 15.650$, $p=0.000$ за непартитивну конструкцију), док је Wilcoxon Signed Rank тест показао статистички

⁸³ Такође, Т-тестом за независна мерења утврђено је да пол испитаника не утиче на извођење СИ.

значајну разлику између употребе партитивне и непартитивне конструкције ($Z = -3.027$, $p=0.002$). Ови подаци потврђују поузданост резултата који су претходно добијени применом ANOVA анализе.⁸⁴

Добијени подаци показују да на укупном узорку испитивани језички фактори партитивности и места контрастног фокуса утичу на процес извођења СИ тако што партитивна конструкција (*неке од јабука*) и наглашени квантификатор (НЕКЕ јабуке) олакшавају приступ импликатури (*неке, али не све јабуке*). Важан податак је и да деца узраста 5 година не успевају да изведу СИ у подједнакој мери као старија деца и одрасли. Добијене налазе дискутујемо детаљно у поглављу 5.

4.3.3.2. Појединачни узрасти

Одрасли

ANOVA анализа. Пропорције *не* одговора, односно одбачених циљаних исказа са квантификатором *неки* унете су у ANOVA анализу за поповљена мерења (General Linear Model Repeated Measures ANOVA) са два фактора: место контрастног фокуса (квантификатор – предикатив – неутралан) и партитивност (непартитивно – партитивно). Анализа показује да постоји **ефекат партитивности** ($F=6.882$, $df=1$, $p=0.014$), такав да искази са партитивном конструкцијом дају већи проценат СИ. Место фокуса није значајан фактор у процесу извођења СИ ($F=2.787$, $df= 2$, $p=0.079$), а нема нма ни значајне интеракције између ова два фактора ($F=0.774$, $df= 2$, $p=0.471$).

Непараметријски тестови. Wilcoxon Signed Rank показао је да постоји **ефекат партитивности** ($Z = -2.412$, $p=0.016$), а Kruskal-Wallis H тест показао је да не постоји ефекат места контрастног фокуса ($\chi^2(2)= 4.403$, $p=0.111$ за партитивну и $\chi^2(2) = 4.599$, $p=0.100$ за непартитивну конструкцију), чиме су потврђени резултати ANOVA анализе.

Деца од 9 година

ANOVA анализа. Пропорције *не* одговора, односно одбачених циљаних исказа са квантификатором *неки* унете су у ANOVA анализу за поновљена мерења (General Linear Model Repeated Measures ANOVA) са два фактора: место контрастног фокуса

⁸⁴ Треба напоменути да су непараметријски тестови рађени засебно за сваку варијаблу, те изостаје могућност провере њихове интеракције, па се у дискусији ослањамо на податак ANOVA анализе да интеракција фактора не постоји. Такође, у непараметријским тестовима не постоји могућност примене post-hoc тестова, те се у домену разлика између различитих нивоа сваке варијабле такође ослањамо на податке ANOVA анализе, конкретно на резултате Scheffe post-hoc теста рађених за факторе узраста и места контрастног фокуса.

(квантификатор – предикатив – неутралан) и партитивност (непартитивно – партитивно). Анализа показује да нису значајни ни партитивност ($F=3.857$, $df = 1$, $p=0.06$), ни место фокуса ($F=1.399$, $df=2$, $p=0.264$), али постоји значајна **интеракција места контрастног фокуса и партитивности** ($F=3.857$, $df=2$, $p=0.034$), таква да је у случају фокуса на предикативу, проценат изведених СИ већи када је употребљена партитивна конструкција.

Непараметријски тестови. Kruskal-Wallis H тест показао је да не постоји ефекат места контрастног фокуса ($\chi^2(2) = 2.658$, $p=0.265$ за партитивну и $\chi^2(2) = 4.185$, $p=0.123$ за непартитивну конструкцију), а Wilcoxon Signed Rank тест да нема ефекта партитивности ($Z=-1.732$, $p=0.083$), чиме су потврђени резултати ANOVA анализе.⁸⁵

Деца од 7 година

ANOVA анализа. Пропорције *не* одговора, односно одбачених циљаних исказа са квантификатором *неки* унете су у ANOVA анализу за поновљена мерења (General Linear Model Repeated Measures ANOVA) са два фактора: место контрастног фокуса (квантификатор – предикатив – неутралан) и партитивност (непартитивно – партитивно).

Анализа показује да постоји значајан **ефекат места контрастног фокуса** ($F=2.960$, $df=2$, $p=0.070$), али нема значајног ефекта партитивности ($F=1.940$, $df=1$, $p=0.176$), нити значајне интеракције ова два фактора ($F=.658$, $df=2$, $p=0.526$).

Непараметријски тестови. Kruskal-Wallis H тест показао је да **постоји ефекат места контрастног фокуса** ($\chi^2(2) = 6.578$, $p=0.037$ за партитивну и $\chi^2(2) = 6.743$, $p=0.034$ за непартитивну конструкцију), а Wilcoxon Signed Rank тест да нема ефекта партитивности ($Z= -1.342$, $p=0.180$), чиме су потврђени резултати ANOVA анализе.

Деца од 5 година

ANOVA анализа. Пропорције *не* одговора, односно одбачених циљаних исказа са квантификатором *неки* унете су у ANOVA анализу за поновљена мерења (General Linear Model Repeated Measures ANOVA) са два фактора: место контрастног фокуса (квантификатор – предикатив – неутралан) и партитивност (непартитивно – партитивно).

⁸⁵ Непараметријски тестови не дају могућност анализе интеракције фактора, те ћемо се у дискусији ослонити на податке ANOVA анализе о интеракцији места фокуса и партитивности код деце овог узраста.

Анализа показује да постоји **ефекат места контрастног фокуса** ($F=3.927$, $df=2$, $p=0.032$), а Scheffe post-hoc тест показује да је овај ефекат последица значајне разлике између фокуса на квантификатору и фокуса на предикативу ($p=0.032$). Фокус на предикативу инхибира извођење СИ, јер је само једно од десеторо деце за 2 стимулуса извело СИ. Не постоји ефекат партитивности ($F=0.327$, $df=1$, $p=0.572$), нити интеракција ових фактора ($F=1.064$, $df=2$, $p=0.359$).

Непараметријски тестови. Kruskal-Wallis H тест показао је да постоји статистички значајан **ефекат места контрастног фокуса** али само за партитивну конструкцију ($\chi^2(2) = 8.021$, $p=0.018$), док за непартитивну он није значајан ($\chi^2(2) = 4.461$, $p=0.107$), а Wilcoxon Signed Rank тест да нема ефекта партитивности ($z = -.378$, $p=0.705$), чиме су потврђени резултати ANOVA анализе.

Добијени резултати анализе појединачних узраста показују да фактори партитивности и контрастног фокуса нису подједнако значајни на свим узрастима: партитивност олакшава приступ импликатури код одраслих испитаника и у интеракцији је са фокусом код деветогодишњака, док код петогодишњака и седмогодишњака наглашени квантификатор утиче на процес извођења СИ. Добијене налазе детаљно тумачимо у поглављу 5.

4.3.4. Квалитативна анализа одговора

У овом оделу бавимо се анализом одговора испитаника из два угла: а) анализирамо да ли се испитаници у извођењу СИ позивају на скаларну алтернативу *сви*; б) анализирамо образложења одговора како бисмо указали да је за испитанике интерпретација исказа са квантификатором *неки* сложена.

Као што смо већ објаснили у одељку 3.1, задатак испитаника био је да на питање *Да ли је Пера добро видео?* одговоре потврдно или одрично. Поједини одговори заиста су гласили *Да/Не*, али су испитаници често одговарали и са *Јесу/Нису*, *Добро је видео/Није добро видео*, *Добро је рекао/Није добро рекао*, *Тачно је рекао/Није тачно рекао*, *У праву је/Погрешно је*, *Погодио је/Није погодио*. Сви типови одговора узети су у обзир у анализи, а подразумевали смо да испитаници нису мислили на тачност/правилност исказа на нивоу граматике или изговора. Потврдни одговори анализирани су као прихваћен исказ, док су одрични обрађени као одбачени искази који се могу сматрати индикатором извођења СИ.

У образложењу својих одговора у којима су одбацили исказ, испитаници су се најчешће позивали на јачи скаларани израз *сви*, и/или на друге алтернативе, попут броја *пет*, прилога *колико* и *пуно*, или израза *свих пет*, на пример *Пера није добро видео: Све јабуке су на столу. / Пет јабука је на столу. / Свих пет јабука је на столу. / Не каже колико је јабука на столу. / Пуно су на полици.*

Важно је напоменути да је сваки испитаник образложио одбацивање исказа позивајући се на неки од алтернативних израза (за бар један циљани исказ), а најфреквентнији у свим узрастним групама је скаларни израз *сви* (Табела 15).

Табела 15. Дистрибуција испитаника у зависности од узраста и типа употребљеног алтернативног израза.

Алтернативе	Узраст			
	Одрасли	9	7	5
<i>сви</i>	21	22	20	9
<i>пет</i>	2	-	-	-
<i>сви и пет</i>	1	-	-	1
<i>сви и свих пет</i>	3	-	-	-
прилог за количину	1 (<i>колико</i>)	-	-	1 (<i>пуно</i>)
<i>сви и неки нису</i>	2	2	-	-
без СИ	2	8	8	19

Испитаници најчешће наводе алтернативу *сви* или као једину алтернативу или једну од алтернатива, што је и очекивано јер се типично подразумева да израз *сви* формира скалу информативности са *неки* <*неки, сви*>. Посебно желимо да скренемо пажњу на чињеницу да деца узраста од 7 и 9 година у образложењу зашто су одбацила исказ са *неки* у највећем броју случајева наводе квантификатор *сви* као алтернативни израз (у истом броју као одрасли), што додатно показује да се старија деца понашају као одрасли. Поред тога, они петогодишњаци који изводе СИ такође наводе алтернативу *сви* у свом образложењу одговора.

Навођење броја *пет* као алтернативе последица је уводне реченице типа *Са дрвета смо убрали пет јабука*, којом је дефинисан ужи контекст на који именица *јабуке* упућује. У том смислу би се као скаларна алтернатива квантификатору *неки* могао поставити било који број којим се у задатом контексту реферише на целовит скуп. У овом случају скала би била <*неки, пет*>.

Иако су морали да се одреде да ли дати исказ прихватају или не, детаљнија анализа одговора испитаника указује да интерпретација квантификатора *неки* није једноставна за поједине испитанике. За разлику од контролних и допунских исказа, на које су одрасли испитаници без оклевања одговарали *да/не* одговорима, у тумачењу циљаних исказа срећемо формулације типа: *није довољно тачно, делимично тачно, двосмислено, не види комплетно*, које указују на то да су испитаници свесни да се ради о вишесмисленој речи, а у појединим одговорима срећемо и детаљнија објашњења значења која се могу приписати речи *неки*, као у примерима (52) – (55):

- (52) Опет то неке бојице. То ме увек збуни. (експ: Шта би ти рекла?) Ако он каже неке бојице су у перници значи да су неке од тих пет али ипак су свих пет у перници. (експ: Шта би ти рекла?). Ја би рекла да није добро видео.
- (53) Опет ћу рећи онда да није добро видео (експ: Зашто?). Па зато што каже неке од књига су на полици, а рекли смо да је купио пет књига, значи онда би вероватно требало да буде неколико књига на полици, а неколико на поду да би он рекао: неке су. Он би вероватно требао да каже да су све књиге на полици.
- (54) (експ: Шта није добро видео?) Па то неки, то је неодређено, онако неки. Значи ако кажемо неки – неодређен број. Није рекао све. Да је рекао све јабукe су на столу, онда би био у праву, али није.
- (55) Контекст ме зеза али добро. Рећи ћу да јесу неки од цветова у саксији. Заправо, то и није, јер онда би испало да неки и нису. Рећи ћу да јесу, да неки јесу, али опет то повлачи да би требали да неки други и нису, тако да не знам. Рећи ћу да јесу.

Деца од **5 година** нису показала двоумљење, и већина њихових образложења је у форми исказа у примерима (56) и (57):

- (56) Све су у перници. Није добро видео.
- (57) Није добро видео. Нису неке јабукe доле, али су све на столу.

Среће се и један пример у коме је употребљен прилог за количину *пуно* (пример (58)), што сугерише да *неки* формира скалу и са *пуно*, такву да *пуно* означава већу количину од *неки*. Друга могућност је да деца не праве разлику између *сви* и *пуно*.

- (58) Пуно су на полици. Није добро видео.

Број *пет* се такође јавља као алтернатива у одговору једног петогодишњака, где се овим бројем означава целокупан скуп претходно споменут уводном реченицом.

Деца од **7 година** увек су наводила квантификатор *сви* као алтернативан, што додатно сугерише да се на овом узрасту деца препознају адекватну алтернативу и да им она олакшава извођење СИ у истој мери као код одраслих. Примери одговора седмогодишњака дати су у (59) и (60).

(59) Није тачно, зато што су све јабуке на столу.

(60) Па ја би рекла да није добро видео зато што су сви, пошто је рекао неке. То би испало да су две књиге на поду, а само три на столици, на овој полици. Пошто је рекао само неке.

Деца од **9 година** наводе квантификатор *сви* као алтернативу, али и одричан облик квантификатора неки (*неки нису*) као образложење за неприхватање исказа. Примери одговора дати су у (61) и (62).

(61) Нису неки, него су сви цветови у саксији. Није добро видео.

(62) (експ: Шта није добро видео?) Ако каже неке јабуке су на столу, то значи да су неке и на столу и на поду.

Наведени подаци сугеришу да је испитаницима свих узраста скаларни израз *сви* доминантна алтернатива за квантификатор *неки*, али и да у задатом контексту постоје и други изрази који се намећу као алтернативе. Квалитативна анализа одговора додатно указује на предност усменог извођења експеримента, јер даје увид у сам процес интерпретације исказа, а не само у коначан исход који резултира извођењем или неизвођењем СИ. Из развојне перспективе, квалитативни одговори додатно потврђују узрастну границу између деце од 5 година с једне стране и старије деце и одраслих с друге стране, јер и деца од 7 и 9 година и одрасли наводе квантификатор *сви* у истом броју случајева, док се деца од 5 година у објашњењу својих одговора мање позивају на *сви*.

Важно је споменути и случајеве у којима су испитаници циљани исказ прихватили као адекватан, иако су се позвали на скаларни израз *сви* (примери (63) и (64)). Број испитаника који дају овакав тип одговор сумира Табела 16.

(63) Ја мислим да јесте видео зато што јесу неки, али су и сви.

(64) Добро је видео, све су на полици.

Табела 16. Број испитаника који наводе скаларни израз *сви* као алтернативни, али дати исказ прихватају као прикладан.

Узраст	+АЛТ,-СИ	+СИ
Одрасли	2	2
9	5	1
7	2	1
5	6	1

Већина испитаника код којих се среће овакав тип одговора, уопште не изводи СИ. Међутим, како се овакви одговори срећу и код испитаника који изводе СИ, сматрамо да кључни разлог што испитаници не изводе СИ не може бити непознавање јаче алтернативе *сви*. Овакви примери сугеришу да испитаници препознају (и изводе) СИ али коначан одговор не базирају на прагматичкој процени исказа, већ на семантичкој тачности, те СИ накнадно одбацују.

5. Дискусија резултата експеримената

У овом поглављу дискутујемо резултате истраживања улоге језичких фактора партитивности и контрастног фокуса у процесу извођења скаларних импликатура код одраслих и деце узраста 5, 7 и 9 година. Добијени резултати анализе укупног узорка могу се сумирати у неколико основних налаза:

а) постоји развојна асиметрија између деце узраста 5 година с једне стране и старије деце и одраслих с друге стране;

б) СИ се изводе у већој мери када је употребљена партитивна конструкција;

в) СИ се изводе у већој мери када је контрастни фокус смештен на квантификатор;

г) испитаници су на различитим узрастима осетљиви на различите језичке факторе у процесу извођења скаларних импликатура (ефекте фактора партитивности и контрастног фокуса сумира Табела 17).

Табела 17. Фактори који утичу на процес извођења СИ на различитим узрастима.

Узраст	Значајни ефекти
5	контрастни фокус
7	контрастни фокус
9	интеркација фокуса и партитивности
одрасли	партитивност

У наставку поглавља дискутујемо добијене резултате, тако што се у засебним одељцима бавимо добијеном ефектима узраста, партитивности и контрастног фокуса. Конкретно, наводимо наше тумачење сваког од ефеката у контексту различитих теоријских поставки, поредимо резултате нашег истраживања са резултатима претходних истраживања и наводимо могуће импликације добијених резултата. Ради боље прегледности резултата, у оквиру дискусије сваког од фактора поновићемо у одвојеним табелама резултате које претходно наводи Табела 7.

5.1. Ефекат узраста

Табела 18. Процент изведених СИ у зависности од узраста, места контрастног фокуса и партитивности.

Узраст	Фокус					
	На квантификатору		Неутралан		На предикативу	
	парт.	непарт.	парт.	непарт.	парт.	непарт.
5	52,5%	42,5%	25%	27,5%	2,5%	2,5%
7	100%	97,2%	70%	70%	44,4%	38,9%
9	90%	90%	60%	60%	67,5%	60%
одрасли	95%	85%	77,5%	72,5%	62,5%	45%

Значајан ефекат узраста добијен у нашем истраживању ($F=10.201$, $df=3$, $p=0.000$) показује да постоји развојна асиметрија у домену извођења СИ у српском језику (Табела 18). Наиме, деца од 5 година разликују се од старије деце и одраслих, јер у значајно мањем проценту приступају скаларној интерпретацији квантификатора *неки*. С друге стране, деца од 7 и 9 година, под одређеним околностима, изводе СИ у подједнакој мери као и одрасли.

На узрасту од 5 година, највећи проценат изведених СИ добијен је у услови фокализованог квантификатора и употребљене партитивне конструкције и износи 52,5%. Добијени подаци у складу су са резултатима претходних истраживања у којима деца предшколског узраста у највећем степену извођења СИ чине то на нивоу од око 50%, док деца старијег узраста и одрасли показују пуну прагматичку компетенцију и адекватно одбацују прагматички неприкладне исказе са квантификатором *неки*. Конкретно, ови подаци потврђују резултате оних истраживања која су показала да деца предшколског узраста имају потешкоћа у приступу СИ (Papafragou & Musolino 2003, Forpolo et al. 2012, између осталих), али се разликују од података добијених у истраживањима у којима деца ни на узрасту од 7 година не могу да интерпретирају исказе са *неки* скаларно (Noveck 2001, између осталих). У контексту нашег задатка, старија деца била су успешна у извођењу СИ, а у одговарајућим условима попут наглашеног квантификатора и употребљене партитивне конструкције, имала су перформансе налик онима код одраслих (уп. 100% код седмогодишњака и 90% код деветогодишњака за наведене услове).

Када се сагледа ефекат различитих језичких фактора на појединачним узрастима (Табела 17), видимо да су испитаници на различитим узрастима осетљиви на различите језичке факторе: нижи узрасти осетљиви су на контрастни фокус, док старији показују већу осетљивост на партитивност.

У погледу прагматичке способности извођења СИ, на основу добијених резултата могуће је повући јасну границу између петогодишњака, с једне стране, и старије деце и одраслих с друге стране, јер деца на узрасту од 5 година не приступају импликатурама подједнако као старије узрастне групе, већ остају на нивоу логичког значења квантификатора *неки*. Ову границу потврђује и податак да се у образложењу својих одговора деца узраста 7 и 9 година подједнако као одрасли позивају на скаларну алтернативу *сви* (в. одељак 4.3.4), што сугерише да су њихове прагматичке способности у домену извођења СИ већ сазреле. Друга узрастна граница, иако не тако оштра, налази се на узрасту од 7 година. С једне стране, деца од 5 и 7 година су осетљива на контрастни фокус у процесу извођења СИ, посебно петогодишњаци код којих контрастни фокус на предикативу онемогућава генерисање СИ, али и седмогодишњаци код којих фокус такође игра улогу. С друге стране, деца од 9 година и одрасли, осетљивији су на партитивност, мада је важно поновити да је код деветогодишњака овај ефекат значајан само када је у интеракцији са контрастним фокусом. Овај податак сугерише да се узраст од 9 година може посматрати као прелазни, јер понашање још увек није налик оном код одраслих: ефекат контрастног фокуса још увек се није повукао, а партитивност у њиховом језику постаје релевантна.

Дакле, прагматичке способности седмогодишњака и деветогодишњака још увек су у фази развоја. Седмогодишњаци су способни да изведу СИ подједнако као одрасли, али им у томе помажу другачије језичке смернице у односу на старију децу и одрасле. Деветогодишњаци су такође способни за извођење СИ и њихова језичка осетљивост је више налик оној која постоји код одраслих – мање су осетљиви на фокус и постају осетљивији на партитивност. Деци нижих узраста адекватно место фокуса помаже да приступе одговарајућем скупу алтернатива, док им фокус смештен на предикативу отежава да у контексту нашег задака генеришу скуп алтернатива за квантификатор *неки*. Старијој деци и одраслима партитивна конструкција јасније сугерише да се номинални референт мора ограничити на скуп задат уводном реченицом.

Теоријске импликације

Иако наши резултати не праве јасну дистинкцију између теоријских приступа развојној асиметрији у процесу извођења СИ (в. одељак 1.2.5), најадекватније се могу тумачити из угла прагматички оријентисаних теорија. Добијена развојна асиметрија, као и подаци да ни деца старијег узраста ни одрасли не изводе СИ у највећем проценту под свим условима, сугеришу да СИ нису аутоматски доступне, те самим тим не могу бити инхерентни део значења речи *неки*. Прагматички и контекстуалистички приступи претпостављају да је за извођење СИ неопходан контекст, а чиниоци који олакшавају приступ СИ не активирају их аутоматски, већ подстичу приступ СИ тако што стварају услове под којима њено извођење у датом контексту има смисла.

Додатно, резултати указују да је присуство језичких чинилаца који олакшавају приступ имплицатури у датом контексту важна смерница испитаницима у процесу извођења СИ. Међутим, без обзира на улогу језичких фактора партитивности и фокуса, петогодишњаци нису осетљиви на исти степен информативности као старије узрастне групе, нити им испитивани фактори помажу да приступе извођењу СИ у значајној мери. Овај податак потврђује да се дечија прагматика разликује од прагматике одраслих, а како у услову фокализованог партитива петогодишњаци не изводе СИ, нити се позивају на скаларну алтернативу *сви*, намеће се закључак да је потенцијални узрок развојне асиметрије – немогућност да приступе одговарајућим алтернативама, о чему ће бити више речи у одељку 5.3, у дискусији ефекта контрастног фокуса из развојне перспективе. Други могући разлог развојне асиметрије, као и одсуства стопроцентног извођења СИ на свим узрастима, јесте могућност да за реч *неки* у српском језику доминира не скаларна, неодређена интерпретација, односно да скаларно значење речи *неки* није фреквентно, те је и вероватноћа да се СИ изведу мања него што се то на основу теоријских претпоставки очекује. У погледу развоја СИ, уколико скаларно значење није фреквентно у језичком узорку коме су деца изложена, на нижим узрастима се не може ни очекивати већи проценат изведених СИ. Како бисмо испитали фреквенцу различитих значења речи *неки* и пропорцију скаларне интерпретације, анализирали смо *Српски електронски корпус раног дечјег говора* (Anđelković, Ševa & Moskovljević 2001) и *Електронски корпус српског језика* који се развија на Математичком факултету Универзитета у Београду (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/>) (в. поглавље 6).

5.2. Ефекат партитивности

Табела 19. Процент изведених СИ у зависности од узраста, места контрастног фокуса и партитивности.

	Фокус					
	На квантификатору		Неутралан		На предикативу	
Узраст	парт.	непарт.	парт.	непарт.	парт.	непарт.
5	52,5%	42,5%	25%	27,5%	2,5%	2,5%
7	100%	97,2%	70%	70%	44,4%	38,9%
9	90%	90%	60%	60%	67,5%	60%
Одрасли	95%	85%	77,5%	72,5%	62,5%	45%

У нашем истраживању испитиван је утицај језичког фактора партитивности у процесу извођења СИ. Резултати показују да је у укупном узорку проценат изведених СИ већи када је употребљена партитивна конструкција (*неке од јабука*) у односу на непартитивну конструкцију (*неке јабуке*) ($F=9.956$, $df=1$, $p=0.002$) (Табела 19). Када се посматрају појединачни узрасти, значајан ефекат партитивности добијен је само код одраслих испитаника. Код деце узраста од 9 година партитивност је у интеракцији са контрастним фокусом, а деца овог узраста су мало успешније приступала импликатурама у случају партитивне конструкције када је фокализован предикатив (уп. 67,5% за партитивну према 60% за непартитивну конструкцију). Дакле, фокус на предикативу је једини услов на узрасту од 9 година у коме се показао ефекат партитивности.

Иако проценти изведених СИ на узрасту од 5 и 7 година показују да је за партитивну конструкцију ипак више изведених СИ у односу на непартитивну – како у услову наглашеног квантификатора (уп. 52,5% према 42,5% код петогодишњака и 100% према 97,2% код седмогодишњака), тако и у услову неутралног фокуса (уп. 44,4% према 38,9% код седмогодишњака) – на овим узрастима није добијен статистички значајан ефекат партитивности. Овај резултат сугерише да су деца нижих узраста мање осетљива на партитивност.

Када се подаци добијени на укупном узорку упореде са резултатима претходних развојних истраживања, видимо да у српском језику партитивност даје другачији ефекат, јер у истраживањима рађеним на материјалу француског, италијанског и холандског језика (Pouscoulous et al. 2007, Foppolo et al. 2012, Banga et al. 2009)

употреба партитивног квантификатора није значајно утицала на процес извођења СИ (в. одељак 2.1.1). Разлике између резултата нашег експеримента и претходних истраживања сумира Табела 20.

Табела 20. Улога партитивности у процесу извођења СИ у различитим развојним студијама

студија	квантификатор		ефекат партитивности	
	партитивни	непартитивни	деца	одрасли
Pouscoulous et al. 2007	<i>certain</i>	<i>quelques</i>	непарт > парт (7 год)	непарт = парт
Foppolo et al. 2012	<i>alcuni dei</i>	<i>qualche</i>	непарт = парт (5 год)	непарт = парт
Banga et al. 2009	<i>sommige</i>	<i>enkele</i>	*нема података	непарт > парт
наше истраживање	<i>неки од</i>	<i>неки</i>	непарт = парт (5 год, 7 год) непарт = парт (9 год) *осим када је фокус на предикативу (парт > непарт)	парт > непарт

Када се посматрају одговори одраслих испитаника, у француском и италијанском не постоји никаква разлика у приступу импликатурама условљена употребом партитивног и непартитивног квантификатора, у холандском непартитивни квантификатор активира већи проценат СИ, док су у српском резултати супротни: проценат СИ већи је у случају употребе партитивног '*неки од* + именица'. Из развојне перспективе, добијени резултати у српском не разликују се у односу на резултате добијене на материјалу италијанског за узраст од 5 година, јер се показало да партитивност не доприноси значајно извођењу СИ. На узрасту од 7 година у нашем истраживању није добијен ефекат партитивности, за разлику од француског у коме је већи проценат СИ добијен када је употребљен непартитивни квантификатор. Ефекат партитивности показао се значајним у услови фокализованог предикатива једино код деце од 9 година, па претпостављамо да на овом узрасту деца којима је први језик српски препознају да партитивност чини скаларно значење адекватнијим и помаже им да изведу СИ.

Један од могућих узрока разлике добијене код одраслих је чињеница да је у истраживањима на материјалу других језика партиитивност третирана као лексички феномен, јер се разлика у категорији партиитивности манифестује на нивоу конкретних речи (уп. на пример, француско *certain*s и *quelques* (неки)), за разлику од српског у коме је партиитивност морфосинтаксички реализована. Међутим, ово тумачење коси се са податком да у холандском језику морфосинтаксички реализована партиитивност (*sommige van de / enkele van de* 'неки од' Vanga et al. 2009) није дала ефекат, па остаје отворено питање да ли је језички ниво реализације партиитивности одговоран за добијени ефекат.

Из наведеног разлога додатно треба размотрити везу партиитивног *неки од* у српском и номиналног елемента са којим се комбинује у погледу референцијалног скупа на који се односи. Наиме, у српском, услед одсуства чланова, именица у квантификованој номиналној фрази двосмислена је између слабе интерпетације (која је доминантно неодређена) и јаке интерпетације (која је услов да се активира импликатура). На основу *Ограничења партиитивности* (Jackendoff 1977) и правила *Доступности у дискурсу* (Reed 1991) (в. одељак 2.1), употреба партиитивне конструкције омогућава да се успостави одговарајући домен референцијалне рестрикције именице (на пример, *јабукe*), како референт на који се именица односи не би био интерпетан неодређено, већ добио интерпетацију дела већ познатог скупа (јабука).

Не треба занемарити чињеницу да ефекту партиитивности потенцијално доприноси и употреба броја *пет* у уводној реченици (*Са тџаце смо донели пет јабука*). Наиме, претходно упознавање испитаника са кардиналношћу скупа повећава могућност да се цео скуп објеката (нпр. скуп јабука) искористи као средство за идентификацију одговарајућег референта. Како наводе Гроднер и сарадници, тако се потенцијално прави јачи контраст између целог скупа и подскупа, што може олакшати поређење алтернатива које доводе до извођења СИ (Grodner et al. 2010).

Такође, у литератури већ постоје наводи да је приступ СИ олакшан и различитим типовима дискурсне доступности, попут експлицитног језичког спомињања номиналног референта, топикализације или модификације квантификоване номиналне фразе (Degen 2013). У контексту нашег истраживања посебно је важан податак да је Дегенова у корпусном истраживању квантификатора добила већи проценат СИ код одраслих испитаника у случајевима када је номинални референт био већ познат у дискурсу у односу на проценат СИ изведених у контекстима у којима референт

представља нову информацију (Degen 2013: 200). У нашем истраживању, како би квантификовна номинална фраза била адекватно интерпетирана (са СИ), испитаници су пре циљаних исказа (*Неке јабуке су на столу*) чули и уводну реченицу (*Са дрвета смо убрали пет јабука*) како би се умањила могућност да именица *јабуке* буде интерпетирана као нова информација, са циљем да се избегне неодређена интерпетиција, а омогући адекватна дускурсна рестрикција овог израза.

На крају, подсетићемо да партитивност није имала ефекта код петогодишњака. Један од разлога због чега испитаници нису реаговали на партитивну конструкцију може бити у томе што немају потпуно формирану структуру детерминаторске фразе. Иако имамо на уму разлике између српске и енглеске детерминаторске фразе, занимљивим се чине резултати експерименталне студије партитива и псеудопартитва у енглеском језику која је показала да деца узраста од 5 година погрешно интерпетирају партитивну конструкцију под претпоставком да до 6 године не пројектују комплетну детерминаторску фразу (Stickney 2007). Предложена анализа излази из оквира наше дисертације, али би била сврсисходна за проверу у будућим студијама.

Имајући у виду добијени ефекат партитивности, намеће се закључак да скала који формирају изрази *неки* и *сви* представља скалу која се формира између дела и целине <део, целина>, те да је партитивна конструкција та која омогућава да се *неки од* јасније интерпетира као део целине у односу на непартитивно *неки*. Самим тим скалу можемо реанализирати као трочлану: <*неки од, неки, сви*>.

5.3. Ефекат контрастног фокуса

Табела 21. Процент изведених СИ у зависности од узраста, места контрастног фокуса и партитивности.

Узраст	Фокус					
	На квантификатору		Неутралан		На предикативу	
	парт.	непарт.	парт.	непарт.	парт.	непарт.
5	52,5%	42,5%	25%	27,5%	2,5%	2,5%
7	100%	97,2%	70%	70%	44,4%	38,9%
9	90%	90%	60%	60%	67,5%	60%
Одрасли	95%	85%	77,5%	72,5%	62,5%	45%

У нашем истраживању испитиван је утицај језичког фактора места контрастног фокуса у процесу извођења СИ. Резултати се могу сумирати у неколико основних налаза. Пре свега, постоји значајан ефекат места контрастног фокуса добијен анализом укупног узорка ($F=11.044$, $df=2$, $p=0.000$), који показује да се СИ у највећем проценту изводе када је фокус на квантификатору (*НЕКЕ јабуке су на столу*), док је проценат изведених СИ мањи у свим узрасним групама када је исказ неутрално изговорен (*Неке јабуке су на столу*), а најмање импликатура испитаници изводе када је фокус на предикативу (*Неке јабуке су НА СТОЛУ*) (Табела 21).

Из развојне перспективе, резултати сугеришу да одрасли и деца од 9 година нису осетљиви на контрастни фокус у процесу извођења СИ (јер није добијен значајан ефекат на овим узрастима посматраним појединачно), односно да импликатурама подједнако приступају када је исказ неутрално изговорен или када су фокализовани квантификатор и предикатив. Конкретни проценти изведених СИ указују на то да фокализован квантификатор олакшава приступ СИ и на овим узрастима (уп. 90%/90% у партитивном и непартитивном услову код деветогодишњака за фокализован квантификатор према 67,5%/60% за фокализован предикатив и 60%/60% за неутралан фокус, као и 95%/85% код одраслих за фокализован квантификатор према 62,5%/45% за фокализован предикатив и 77,5%/72,5% за неутралан фокус). Међутим, код одраслих и деветогодишњака није добијен статистички значајан ефекат места контрастног фокуса. Другим речима, најстарија група деце и одрасли изводили су СИ у довољној мери и у условима ненаглашеног квантификатора. С друге стране, млађа деца (на узрасту од 5 и 7 година) осетљива су на контрастни фокус, јер у случају фокализованог предикатива не изводе СИ (уп. 2,5%/2,5% за партитивни и за непартитивни услов код петогодишњака и 44,4%/38,9% код седмогодишњака). Ову осетљивост детаљније ћемо протумачити у наредном одељку.

Развојна перспектива

Када се ефекат фактора контрастног фокуса сагледа из развојне перспективе, видимо да су деца од 5 година посебно осетљива на фокус у смислу да фокус на предикативу потпуно онемогућава приступ импликатурама. Претпостављамо да је главни узрок то што деца, приступајући алтернативама за предикатив (на пример, *на столу/испод стола, на столу/на поду, на дрвету/испод дрвета*) не генеришу скуп алтернатива за квантификатор *неки*. Овај податак иде у прилог теоријама према којима је један од узрока потешкоћа које деца имају у извођењу СИ управо немогућност да

активирају одговарајући скуп алтернатива, који је неопходан како би се проценило да у задатом контексту квантификатор *неки* није најбоља алтернатива (Barner, Brooks & Vale 2011). Овај податак у складу је са резултатима претходних истраживања у којима деца на узрасту од 5 година успевају да изаберу адекватан исказ када су оба скаларна израза дата у контексту СПИ задатка (Chierchia et al. 2001, Forpolo et al. 2012) (в. одељак 1.2.3). Наиме, када су им представљени искази типа *Неке јабуке су на столу* и *Све јабуке су на столу* у контексту у коме је адекватнија употреба исказа са *сви*, деца успешно бирају информативнију алтернативу са *сви*.

Ефекат фокуса на узрасту од 7 година чини се још важнијим, јер се овај узраст у нашем истраживању показује као прекретница у домену развоја СИ. Наиме, видели смо да је проценат изведених СИ код петогодишњака драстично мањи у односу на остале узрасне групе на свим нивоима, па ни са наглашеним квантификатором деца не успевају да постигну исте резултате као одрасли, те је евидентно да петогодишњаци у највећој мери остају на нивоу логичког значења. Међутим, код седмогодишњака фокус има важан фацилитаторни ефекат у приступу СИ, јер када је на квантификатору или неутралан, постигнућа седмогодишњака се не разликују у односу на деветогодишњаке и одрасле. С друге стране, у услову наглашеног предикатива, видимо да је проценат изведених СИ код седмогодишњака мањи, што сугерише да процес активирања алтернатива за други део исказа скреће пажњу са скаларних алтернатива и отежава извођење СИ.

Осим тога, могуће је да на свим узрастима улогу играју рекурзивни семантички и прагматички процеси, чији се исход разликује међу узрастима. Наиме, један од узрока асиметрије може бити сложеност когнитивне обраде: када је наглашен предикатив, алтернативе се најпре генеришу за тај део исказа, а потом за сваку од датих алтернатива додатно генерише скуп алтернатива за квантификатор *неки*. Старији узрасти препознају да квантификатор *неки* није адекватан ни у једној од алтернатива предикатива, те га најчешће одбацују. Међутим, на млађим узрастима, уколико уопште долази до генерисања скупа алтернатива за квантификатор у оквиру алтернатива за предикатив, алтернативе за предикатив их ипак надјачавају, што резултира прихватањем циљаних исказа.

Битно је истаћи да је наглашавање предикатива у контексту нашег задатка неприродно са становишта семантике, а посебно са становишта прагматике и значења поруке које говорник намерава да пренесе. Ако је циљ да саговорник изведе СИ (*неке, али не све јабуке су на столу*), говорник у стварној комуникацији никада не би

нагласио предикатив. Самим тим, један од могућих узрока нижег процента изведених СИ за наглашени предикатив, а посебно инхибиција СИ на најнижем узрасту, може бити и то што контекст задатка и наглашени предикатив шаљу различите поруке, што додатно усложњава когнитивну обраду. Старији узрасти успевају да реше сукоб различитих информација у корист контекста, док је за млађе овај процес когнитивно захтевнији, те не успевају да се изборе са њим.

Интеракција фактора

Иако у укупном узорку нема интеркације фактора узраста, места контрастног фокуса и партитивности, на узрасту од 9 година регистрована је важна интеркација између места контрастног фокуса и партитивности. Овај податак показује да чак и када је наглашен предикатив, партитивна конструкција има довољно јак ефекат да деца разумеју номинални израз (*јабуке*) као део ширег скупа јабука, што указује (заједно са податком да партитивност у прагматици одраслих има најјачи ефекат) да партитивност потенцијално надјачава контрастни фокус.

Процедура генерисања алтернатива

Као што смо већ навели, да би говорници српског језика извели СИ, неопходно је да разреше вишеструку интерпретацију квантификатора *неки*: неопходно је искључити слабу интерпретацију у којој се квантификована номинална фраза (на пример, *неке јабуке*) тумачи као неодређена, а ојачати интерпретацију у којој се за дату фразу уводи релевантан домен рестрикције (односно спецификује скуп јабука на који се фраза односи). Наши резултати показују да је фокализација квантификатора један од начина да се наведена спецификација постигне. Фокус на квантификатору олакшава приступ импликатури тако што пажњу испитаника усмерава на квантификатор као релевантан израз за који треба генерисати алтернативе. Пратећи процедуру претходно описану у одељку 1.1.3 (Barner & Bachrach (2010), претпостављамо да се одређивање алтернатива за фокализовани квантификатор одвија на следећи начин (в. и Мирић 2015):⁸⁶

⁸⁶ Желимо да напоменемо да у овом одељку, у опису процедуре генерисања алтернатива, скуп алтернатива третирамо као вишечлани, те он, осим квантификатора *неки* и *сви* укључује и остале релевантне алтернативе са скале: <*ниједан, неки, многи, већина, сви*>, јер претпостављамо да се компутација одвија над скупом свих релевантних алтернатива.

(65) Уводна реченица: Са дрвета смо убрали пет јабука.

Слика: 5 од 5 јабука је на столу.

- а. Исказ (R): НЕКЕ јабуке су на столу.
- б. R^{alt}: НИЈЕДНА јабука није на столу.
МНОГЕ јабуке су на столу.
ВЕЋИНА јабука је на столу.
СВЕ јабуке су на столу.
- в. R*: НИЈЕДНА јабука није на столу.
Овај исказ се искључује, а скуп се ограничава на исказе:
МНОГЕ јабуке су на столу.
ВЕЋИНА јабука је на столу.
СВЕ јабуке су на столу. јер из сви/већина/многои \Rightarrow неки
- г. СИ: Неке, али не све, јабуке су на столу.
Неке, али не многе, јабуке су на столу.
Неке, али не већина, јабуке су на столу.

Ослањајући се на Partee (1991), претпостављамо да генерисани скуп алтернатива (које су све облика ‘[НЕКИ] објекти су на/у [локација]’) доприноси спецификацији домена над којим се врши квантификација и указује саговорнику да се ради о ограниченом скупу јабука. Последица овакве компутације је одбацивање исказа R као неадекватног у наведеном контексту и задатој ситуацији.

Иста процедура важи и када је фокус на неком другом делу исказа (у нашем раду на предикативу) – алтернативе се генеришу за онај део исказа који је контрастиран (истакнут), а скуп алтернативних исказа је облика [Неки] објекти су на/у [ЛОКАЦИЈА]’. Међутим, претпостављамо да фокус на предикативу пажњу саговорника скреће са квантификатора, те изостаје генерисање алтернатива за квантификатор, а самим тим и извођење импликатуре:

(66) Уводна реченица: Са дрвета смо убрали пет јабука.

Слика: 5 од 5 јабука је на столу.

- а. Исказ (R): Неке јабуке су НА СТОЛУ.
- б. R^{alt}: Неке јабуке су ПОРЕД СТОЛА.
Неке јабуке су ИСПОД СТОЛА.
Неке јабуке су НА ПОДУ.

С обзиром на то да изрази у предикативу не формирају скалу, те нема јачих и слабијих алтернатива, изостаје и генерисање ограниченог скупа R^* , као и негирање јачих алтернатива. Резултати нашег истраживања показују да је управо фокализација предикатива дала најмањи проценат изведених СИ у укупном узорку, а код петогодишњака потпуно блокирала извођење СИ.

Имајући на уму наведене процедуре, занимало нас је и какву ће интерпретацију квантификатор *неки* добити у неутралним реченицама, које су посебно вишезначне, јер ниједан елемент није посебно истакнут. Резултати истраживања показали су да неутралан фокус даје значајно мање СИ у односу на фокализован квантификатор, али да је испитаницима лакше да приступе импликатури када је фокус неутралан у односу на фокализован предикатив (в.

Табела 21). Такође треба напоменути и да у услови неутралног фокуса партитивност нема никакав ефекат када се посматра у односу на фокализацију квантификатора и предикатива. Наведени подаци подржавају нашу сугестију да експерименте не треба базирати на неутрално изговореним исказима. С једне стране, неутралан фокус у контексту задатака који испитују СИ делује неприродно и гледано из развојне перспективе ствара сукоб између намераваног значења и интонације, који резултира сложеношћу која се не може контролисати ни мерити. С друге стране, у сваком новом покушају изговарања истог стимулуса постоји могућност да се фокус ипак распореди на неки од конституената у реченици, а у случају испитивања квантификатора експериментатори могу несвесно нагласити управо квантификатор и тиме довести до већег процента изведених СИ, или пак предикатив, чиме могу спречити или отежати приступ СИ. Такође, неутралан фокус потенцијално маскира ефекат партитивности који је у другим условима релевантан фактор.

Имајући у виду добијене резултате, намеће се закључак да се скала коју формирају изрази *неки* и *сви* може сагледати детаљније и као скала која се формира између различитих вредности наглашеног и ненаглашеног квантификатора *неки*, те да је фокализација квантификатора та која омогућава да се наглашено *НЕКИ* јасније интерпретира као релевантна алтернатива. Самим тим скалу можемо реанализирати као трочлану: $\langle \text{НЕКИ}, \text{неки}, \text{сви} \rangle$.

Теоријске импликације

Резултати нашег истраживања у складу су са резултатима претходних студија које су се бавиле ефектом контрастног фокуса у процесу извођења СИ на материјалу

дисјункције у различитим језицима (Chevallier et al. 2008, Schwarz, Clifton & Frazier 2008, Zondervan 2010, в. одељак 2.2.2). Добијени налази могу се тумачити у светлу теорије која предлаже јединствени начин сагледавања фокалних алтернатива и алтернатива које се генеришу у процесу извођења СИ (Fox & Katzir 2011). Аутори овог приступа претпостављају да се алтернативе генеришу процесом замене из три различита извора: лексикона, контекста и конституената у исказу, а важан услов је да буду подједнако комплексне.

Добијени резултати у домену утицаја контрастног фокуса имају импликације и на питање да ли је и зашто извођење СИ когнитивно скуп процес у односу на интерпретацију основног значења (в. Chemla & Singh 2014 за преглед резултата истраживања). Наиме, у досадашњој литератури као један од могућих узрока наводи се сложеност процеса генерисања адекватних алтернатива. Како Гоцнер показује у својој докторској дисертацији, приступ алтернативама је когнитивно скуп процес јер постоји стална конкуренција између различитих чланова скупа алтернатива (Gotzner 2015). Иако се у нашем истраживању нисмо бавили мерењем брзине реакције на исказе који садрже скаларни израз, претпостављамо да фокализација квантификатора олакшава приступ алтернативама тако што убрзава приступ одговарајућем скупу алтернатива и омогућава да се оне алтернативе које нису адекватне у задатом контексту – одбаце. Ову претпоставку требало би емпиријски проверити мерењем брзине реакције на стимулусе у којима су различити елементи фокализовани или неутрално изговорени.

Информациони фокус

Иако се у овом раду нисмо бавили испитивањем утицаја информационог фокуса на процес извођења СИ, сматрамо да је у контексту стимулуса које смо користили важно скренути пажњу на спрегу између информационе структуре исказа и контрастног фокуса. Наиме, из угла информационог фокуса, примери стимулуса са фокализованим квантификатором могу се анализирати на следећи начин:

(67) Уводна реченица: Са дрвета смо убрали 5 јабука.

[[↑НЕКЕ]_F јабуке]_T су на столу.

У примеру (67) можемо говорити о тзв. контрастној теми (енг. contrastive topic, према Endriss 2009), која се може разумети као тема са уметнутим фокализованим конституентом. Реченица садржи тему *неке јабуке*, којом се упућује на један део скупа

јабука који је претходно уведен у дискурсу (уводном реченицом). У овом контексту неопходно је нагласити израз *неке* (у говору би носио реченични акценат, отуда стрелица), уколико желимо да истакнемо *неке* као централну и нову информацију која контрастира са свим другим потенцијалним функцијама од скупа јабука до могућих подсупова.

У примеру (68), тема (стара информација) – скуп јабука – претходно је уведена у дискурс уводном реченицом, док је нова информација да су оне на столу. Фокус је тако на глаголској фрази, док предикатив *на столу* носи акценат на основу правила додељивања маркера фокуса новим елементима у дискурсу (Schwarzchild 1999).

(68) Уводна реченица: Са дрвета смо убрали 5 јабука.

[Неке јабуке]_T су [НА СТОЛУ[↑]]_F.

Улогу информационог фокуса важно је испитати у будућим истраживањима, а наша прелиминарна истраживања на одраслима показују да промена реда речи у циљу распоређивања информационог фокуса на крај реченице такође има фацилитаторну улогу у процесу извођења СИ (Мирић 2015). Наиме, када је квантификовани номинални израз *неке јабуке* смештен у финалну позицију у реченици (*На столу су неке јабуке*), проценат изведених СИ је већи у односу на финалну позицију (*Неке јабуке су на столу*).

У вези са информационом структуром исказа, можемо претпоставити и да је процес извођења СИ у српском под јачим утицајем контрастног фокуса него у другим језицима (иако би оваква претпоставка захтевала контрастивну анализу), јер у српском ред речи у великој мери кореспондира са информационом структуром исказа, односно информациона структура исказа одређује и оне аспекте интерпретације који су у другим језицима на другачији начин експлицитно маркирани (на пример, одређени члан).

6. Корпусна анализа значења речи *неки* у дечијем и језику одраслих

Имајући у виду експерименталне резултате о процесу извођења СИ, у наставку истраживања желели смо да испитамо да ли је фреквентност СИ у дечијем говору и говору одраслих један од могућих узрока добијене развојне асиметрије. У овом поглављу излажемо резултате анализе значења речи *неки* у двама различитим корпусима. Прво анализирамо значење *неки* у спонтаном говору деце узраста од 1;6 до 4;0 и говору упућеном деци (у даљем тексту ГУД), на материјалу *Српског електронског корпуса раног дечијег говора* (Andelković, Ševa, Moskovljević 2001, MacWhinney 2000), доступног на адреси: <http://childes.psy.cmu.edu/browser/index.php?url=Slavic/Serbian/>. Потом анализирамо значење речи *неки* на материјалу савременог српског језика ексцерпираним из *Електронског корпуса српског језика*, који се развија на Математичком факултету Универзитета у Београду, а доступан је на адреси <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/> (у даљем тексту ЕКСЈ).

Пре него што опишемо методологију и резултате анализе значења речи *неки*, образложићемо *Претпоставку фреквентности* која представља имплицитно полазиште многих теоријских поставки о процесу извођења СИ. У овом одељку не бавимо се детаљним описом свих значења, јер су она описана у одељку 1.3.5, већ их илуструјемо примерима из двају корпуса и наводимо пропорцију сваког од њих у говору деце, ГУД-у и језику одраслих. Резултате добијене на материјалу два корпуса међусобно поредимо, а потом тумачимо у светлу претпоставке фреквентности и пробабилистичких приступа феномену СИ.

6.1. Претпоставка фреквентности

Једно од основних полазишта многих теорија о природи процеса извођења СИ, а посебно лексикалистичких и теорија које СИ посматрају као опште конверзационе импликатуре (в. одељак 1.1.5), јесте Претпоставка фреквентности (енг. *Frequency Assumption*), према којој су СИ фреквентне у свакодневном говору. Тачније, сматра се да – када је у исказу употребљен слабији од два скаларна израза – исказ чешће добија скаларну интерпретацију него слабу. Ова претпоставка први пут је формулисана у теоријском прегледу литературе у докторској дисертацији Degen (2013: 17), а односи се на идеју да је у стварној комуникацији слаба интерпретација скаларних израза ретка

(Huang & Snedeker 2009), док се јака интерпретација интуитивно осећа као саставни део конвенционалног значења скаларних израза (Breheny, Katsos & Williams 2006). У споменутој дисертацији, ова претпоставка је први пут и емпиријски тестирана на материјалу енглеског језика, а резултати показују да употреба енглеског квантификатора *some* не подржава претпоставку фреквентности, с обзиром на то да је вероватноћа слабе интерпретације већа у односу на јаку, скаларну интерпретацију.⁸⁷

Ослањајући се на резултате Дегенове и имајући на уму да не постоје развојне студије СИ у спонтаном говору, **циљ** овог дела нашег истраживања био је да провери да ли су СИ заиста фреквентне у говору деце и одраслих. **Претпостављамо** да један од узрока потешкоћа у извођењу СИ код деце предшколског узраста лежи у томе што СИ које се изводе када је употребљен скаларни израз *неки* нису фреквентне, што умањује вероватноћу да се за исказ са скаларним изразом генерише СИ. Наша претпоставка мотивисана је и чињеницом да се у српском језику категорија неодређености, услед одсуства чланова, може исказати и речју *неки*,⁸⁸ па сматрамо да ће у говору деце и одраслих доминирати неодређени типови значења, умањујући вероватноћу скаларне интерпретације, а додатно олакшавајући саговорнику да вишезначност речи *неки* разреши избором некаларне интерпретације.

Са циљем да испитамо фреквентност речи *неки*, обрадили смо податке из два електронска корпуса српског језика. Реч *неки* претраживана је у три рода и оба броја. Важно је напоменути да је важеће мишљење да се СИ изводе само у множини (Degen 2013), што потврђује синтаксичка неграматичност исказа са СИ у једнини, као у примеру (69):⁸⁹

⁸⁷ Истраживање у наведеној дисертацији спроведено је у три фазе. Прво је на основу Switchboard корпуса снимљених телефонских разговора конструисана база исказа у којима је употребљена конструкција *some+NP* (*неки* + номинална фраза у множини). Потом су за дате исказе конструисана два типа примера (са експлицитаном СИ и без СИ), које су говорници преко интернета оцењивали на седмостепеној скали. Трећи корак обухватио је предвиђање процената СИ на основу контекстуалних чинилаца попут употребе партитивне конструкције, јачине квантификатора или доступности СИ на основу дискурса.

⁸⁸ Категорија одређености исказује се у српском и употребом одређеног и неодређеног вида придева, али како изискује да уз именицу буде употребљен придев, није доминантан начин маркирања дистинкције одређено : неодређено.

⁸⁹ Међутим, треба размотрити и случајеве употребе речи *неки* дате у примеру (94) екципираном из ЕКСЈ: „[...] *тачно, ја сам увек мислио да неко може да вара све људе неко време, или неке људе све време, али заиста, уметност вара све људе све време* [...]”, у коме се скаларно могу интерпретирати изрази *неко време* и *све време*, иако оба у једнини. Скаларност у овом примеру може да потиче од семантичке природе речи *време*, али и од значења речи *неки/сви* употребљене уз *време*, који упућују на део количине времена или на укупну количину времена и имају јасно количинско значење, које је једна од обавезних компоненти скаларног значења. Овај пример скреће пажњу на додатну карактеристику феномена СИ о којој треба размислити, а то је да није пресудно да ли се скаларни израз употребљава уз именицу у једнини или множини, већ на какав ентитет дата именица реферише.

(69) *Нека, али не све, беба воли да спава.

Контексте у једнини анализирали смо јер сматрамо да тип и фреквенца значења у једнини могу утицати на доступност импликатура у експерименталним контекстима јер са становишта саговорника додатно отежавају разрешавање вишесмислености.

Значајно већи број ексцерпираних примера у једнини у односу на примере у множини (в. у наставку Табела 22 и Табела 26) додатно указује да употреба *неки* у једнини говорницима сугерише да квантификацијска компонента речи *неки* (која захтева множину) није јака, те из датих разлога СИ изостаје у одређеним случајевима употребе. У наставку одељка описујемо резултате корпусне анализе значења речи *неки*.

6.2. Значења речи *неки* на материјалу дечијег корпуса

Искази са речју *неки* ексцерпирани су из *Српског електронског корпуса раног дечијег говора* (Anđelković, Ševa, Moskovljević 2001, McWhinney 2000) (у даљем тексту: дечији корпус). Анализа је обухватила говор четворо деце (2 дечака и 2 девојчице) из Београда, на 16 узрасних сегмената од 1;6 до 4;0 године. Иако су главним експерименталним истраживањем развоја СИ обухваћена деца од 5, 7 и 9 година, за испитивање корпуса говора нижих дечијих узраста одлучили смо се јер не постоји корпус спонтаног говора за узраст старији од 4;0, али и због тога што је језички узорак коме су деца изложена и у најранијим фазама усвајања језика релевантан извор података о употреби речи *неки*, посебно јер су узрасти обухваћени експерименталним истраживањем прошли кроз дати период развоја обухваћен дечијим корпусом.

Из дечијег корпуса је ексцерпирано око 1000 примера употребе речи *неки* у дечијем говору и ГУД-у, а из анализе смо искључили нејасне примере и примере непродуктивног понављања.⁹⁰ Коначан број анализираних примера приказује Табела 22.

Табела 22. Укупна фреквенца речи *неки* код деце и одраслих.

фреквенца	[неки] _{јд}	[неки] _{мн}	укупно
деца	83	21	104
одрасли	595	212	807

⁹⁰ Детаљнији опис типова понављања у дечијем говору в. у Мандић 2009.

Значења речи *неки*

У дечијем говору и ГУД-у регистровани су различити типови значења: егзистенцијално, спесумптивно, количинско, интензификаторско и скаларно, а илуструјемо их примерима (70) – (74).

(70) **егзистенцијално** (ЛУК 1;8)

ДЕТ: Ево га чекић. Хоће ово.

МАЈ: А јел има **неки шраф**?

(71) **спесумптивно**

ДЕТ: Хоћу шрафцигер. (ЛУК 2;10)

МАЈ: Нема, Лука, да ти кажем био је **неки мајстор** и однео.

(72) **количинско**

ДЕТ: Ту била крака. (ДАЦ 2;0)

ТАЈ: А то сам ја купио **пре неки дан**, шналицу.

(73) **интензификаторско**

МАЈ: Ајде.

ДУЈ: Нећу.

МАЈ: Што си ти **неки стидљивко**. (ЈЕЛ 2;8)

(74) **скаларно**

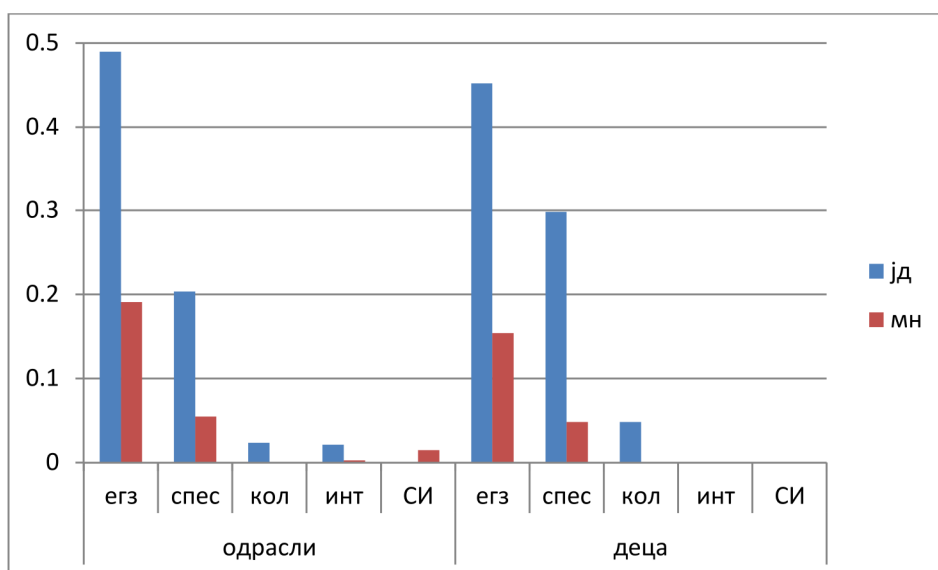
ДАР: Јел знаш слова?

НАД: Зна **нека**.

[неки]_{јак}: Зна нека, али не сва слова. (СИ)⁹¹

Графикон 10 приказује пропорције различитих значења речи *неки*, код одраслих и деце, а тачан износ пропорција наводи Табела 23. Подаци о апсолутној фреквенци исказа са *неки* наведени су одвојено за одрасле и децу (Табела 24, Табела 25).

⁹¹ Наведени исказ није упућен детету, већ другој одраслој особи, али под ГУД-ом подразумевамо целокупан језички узорак коме су деца изложена, те су у анализу ушли и искази у којима одрасле особе међусобно комуницирају.

Графикон 10. Пропорција значења речи *неки* у дечијем говору и ГУД-у.

Табела 23. Пропорција значења речи *неки* у укупном узорку деце и одраслих.

	одрасли					деца				
	егз	спес	кол	инт	СИ	егз	спес	кол	инт	СИ
јд	0.49	0.20	0.02	0.02	0	0.45	0.29	0.05	0	0
мн	0.19	0.05	0	0.002	0.01	0.15	0.05	0	0	0

Табела 24. Фреквенца значења речи *неки* у ГУД-у (за појединачну децу из корпуса)

ГУД	јд				мн					
	егз	спес	кол	инт	егз	спес	кол	инт	СИ	
ДЧ1	139	41	4	3	60	17	0	2	7	273
ДВ1	91	31	1	4	30	10	0	0	1	168
ДВ2	72	49	7	5	29	8	0	0	1	171
ДЧ2	93	43	7	5	35	9	0	0	3	195
	395	164	19	17	154	44	0	2	12	807

Табела 25. Фреквенца значења речи *неки* у говору појединачне деце.

деца	јд				мн					
	егз	спес	кол	инт	егз	спес	кол	инт	СИ	
ДЧ1	32	20	5	0	8	5	0	0	0	70
ДВ1	7	3	0	0	5	0	0	0	0	15
ДВ2	4	4	0	0	3	0	0	0	0	11
ДЧ2	4	4	0	0	0	0	0	0	0	8
	47	31	5	0	16	5	0	0	0	104

У дечијем говору, најранија употреба речи *неки* среће се на различитим узрастима код различите деце. Реч *неки* у једнини се употребљава раније него у множини: [неки]_{јд}: 2;0, 2;8, 2;10, 3;0, [неки]_{мн}: 2;8, 2;10, 3;2. С обзиром на то да је карактерише ретка, нестабилна и спорадична употреба у целокупном узорку дечијег говора, не можемо говорити о развојном тренду у погледу усвајања различитих значења *неки*.⁹²

Иако је фреквенца речи *неки* код деце нижа него код одраслих, пропорције различитих значења, као и однос броја примера у једнини у односу на примере у множини слична је код деце и одраслих у дечијем окружењу. У погледу категорије броја, употреба речи *неки* у једнини фреквентнија је него у множини у укупном узорку, док у погледу значења доминира неодређено значење, пре свега егзистенцијална и спесумптивна употреба речи *неки*.

У дечијем говору нема примера интензификаторског и скаларног значења *неки*, док су она у ГУД-у ретка. Регистрована су само 3 примера недвосмислене употребе речи *неки* као скаларног квантификатора (у смислу да је за дати исказ обавезна скаларна интерпретација, као у горе наведеном примеру (74)), док постоји 9 примера у којима реч *неки* може добити скаларну интерпретацију, али може бити и неодређено интерпретирана, као у примеру (75).

(75) ?скаларно

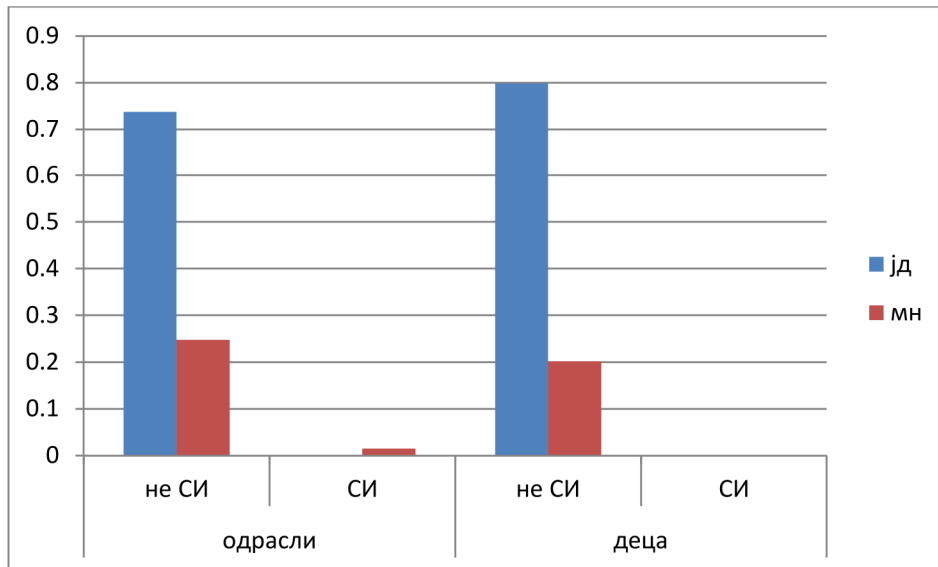
НАД: Хајде ти мени покажи **неке своје играчке**.

[неки]_{слабо}: неке, а можда и све играчке, није важно које

[неки]_{јак}: неке, али не све играчке

Анализа исказа ексцерпираних из дечијег говора и ГУД-а показују да доминирају различити типови нескларних значења (Графикон 11).

⁹² Код једног детета регистровано је 70 примера речи *неки*, код кога је и у другим истраживањима примећена висока продукција (уп. Мандић 2009 за временске прилоге и Mandić 2013 за глаголску морфологију).

Графикон 11. Пропорције скаларних и нескаларних значења речи *неки*.

Добијени резултати на материјалу дечијег корпуса оповргавају Претпоставку фреквентности СИ и лексикалистичке теорије, које предвиђају да употреба скаларног израза аутоматски активира СИ. Подаци сугеришу да један од разлога одсуства скаларне интерпретације код деце нижих узраста може бити чињеница да одрасли, када се обраћају деци, реч *неки* не употребљавају скаларно, већ како би изразили различита неодређена значења. Говор упућен деци и том смислу не пружа јасне смернице да се *неки* може интерпретирати скаларно.

С обзиром на то да је говор упућен деци на различитим језичким нивоима увек у спрези са развојем дечијег језика, добијени резултати нису довољни да изведемо закључак да СИ нису фреквентне у језику одраслих, већ се закључак мора ограничити на узорак говора деце и говора који је упућен деци. Из тог разлога одлучили смо да фреквенцу СИ проверимо и на узорку (писаног) језика одраслих који није упућен деци, како бисмо добили реалнију слику употребе значења речи *неки* и прецизније податке о заступљености скаларног значења.

6.3. Значења речи *неки* на материјалу ЕКСЈ

Искази са речју *неки* ексцерпирани су из *Електронског корпуса српског језика*, који обухвата оригиналне и преведене текстове који припадају различитим регистрима (од књижевних дела, административних докумената, уџбеника до новинских чланака).

Претрага је вршена помоћу регуларног израза: **[nN]ek[i/og/om/im/a/e/oj/u/o/ih]***, са циљем да се обухвате сви облици речи *неки* (оба броја, три рода, као и сви падежни облици). Претрага је спроведена у два корака: прва претрага ограничена је на насумично одабране примере (односно, сваки n-ти исказ), међутим, како се показало да је оваква претрага дала готово искључиво примере из дневних новина, додатном претрагом редом су ексцерпирани примери како би узорак укључио и неке друге регистре, попут књижевних дела и уџбеника.

Из анализе су искључени искази у којима реч *неки* представља императивну речцу (нпр. *нека дође*), речцу (нпр. *нека, пусти то*) или облик именичке заменице *неко*. Укупно је анализирано 557 примера, а њихову фреквенцу приказује Табела 26.

Табела 26. Укупна фреквенца речи *неки* у ЕКСЈ.

фреквенца	[неки] _{јд}	[неки] _{мн}	укупно
ЕКСЈ	350	207	557

Значења речи *неки*

На материјалу ЕКСЈ регистровани су различити типови значења: егзистенцијално, спесумптивно, количинско, интензификаторско и скаларно, које илуструјемо примерима (76) – (84).

(76) једнина, егзистенцијално

Ако онај високи келнер не би просуо остатак пива из кригле, можда би **нека баба**, налакћена на ограду, испустила шољицу с врелом кафом.

(Р. Кузмановић, *Одмор*)

(77) једнина, спесумптивно

Нека средовечна Циганка, убрађена у шарену мараму у коју су уткане златне паре, обилазила је госте [...]

(М. Капор, *Зое*)

(78) **једнина, количинско**

Побегао сам у кукурузе и остао сам тамо **неко време** да се смирим.

(*Политика*, 10. 04. 2001)

(79) **једнина, интензификаторско**

- Лоша прича нема крај, по томе се препознаје лош приповедач.

- А ти си **неки Аристотел!**

- Можда сам и бољи.

(М. Новаковић, *Страх и његов слуга*)

(80) **множина, егзистенцијално**

Размотрите и могућност скраћеног радног времена или **неких других флексибилности** уколико вам сам посао и послодавац то дозвољавају.

(*Политика*, 05. 05. 2006)

(81) **множина, спесумптивно**

Док се око котла са узаврелим бестиљом крећу **неке недорасле девојчице** и момак који га меша, два млада човека разговарају тихо, пушећи.

(И. Андрић, *Прича о везировом слону*)

(82) **множина, количинско**

Доктор дође тек око подне. Стари одлежа у постељи **нека четири мјесеца** и придиже се, омршавио, посиједио, мркији и несноснији него што је био [...]

(В. Милићевић, *Беспуће*)

(83) **множина, интензификаторско**

„Бежи, велим, невољо, још ти само то треба, па да се проврцаш ко онамо **неке!**
Да знаш, преварно је оно, на зло се девојка у себе загледа, па се чудо излеже!“

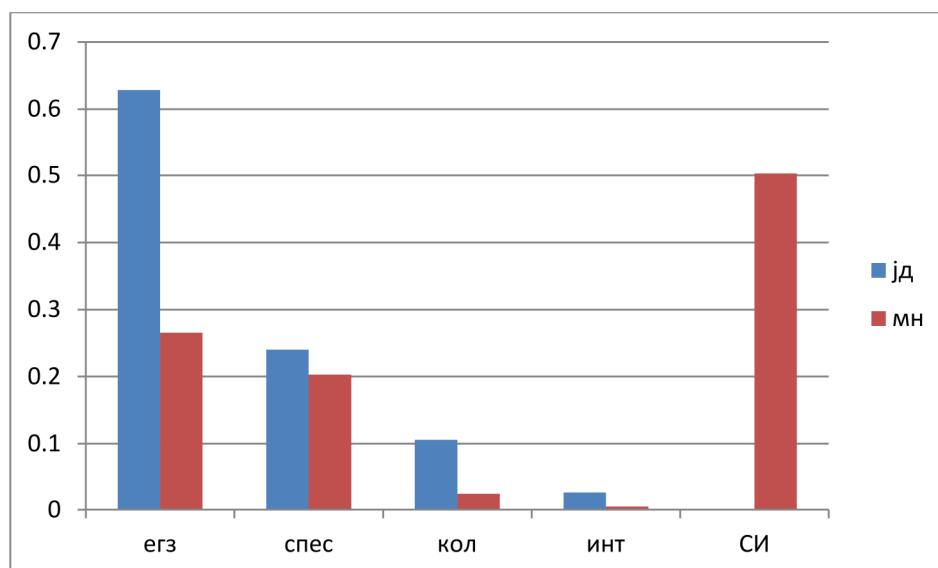
(М. Настасијевић, *Затис о даровима моје рођаке Марије*)

(84) **множина, скаларно**

Ишчезавање биљних врста се у највећем броју случајева не дешава као осмишљена и циљана људска делатност, већ као последица немара, небриге или непознавања природе и њених законитости. На тај начин су скоро преко ноћи нестале **неке врсте**.

(Р. Јанчић, *Ботаника фармацеутика*)

Као ни у дечијем корпусу, ни у ЕКСЈ нису сва значења подједнако заступљена. Графикон 12 илуструје пропорције различитих значења речи *неки* ексцерпираних из ЕКСЈ, Табела 27 приказује тачан износ пропорција, док Табела 28 приказује податке о апсолутној фреквенци исказа са *неки*.

Графикон 12. Пропорције значења речи *неки* у ЕКСЈ.

	ЕКСЈ				
	егз	спес	кол	инт	СИ
јд	0.63	0.24	0.1	0.02	0
мн	0.265	0.2	0.02	0.004	0.5

Табела 27. Пропорција значења речи *неки* у ЕКСЈ.

	ЕКСЈ				
	егз	спес	кол	инт	СИ
јд	220	84	37	9	0
мн	55	42	5	1	104

Табела 28. Фреквенца значења речи *неки* у ЕКСЈ.

У погледу категорије броја, анализа пропорција различитих значења показује да је број примера у једнини већи у односу на број примера у множини,⁹³ што може да отежа приступ скаларној интерпретацији неког исказа. У погледу значења доминира егзистенцијално значење за примере у једнини (63%) (податак који је такође у складу са резултатима анализе рађене на дечијем корпусу), међутим скаларно значење доминира у исказима у којима је реч неки употребљена у множини (0.5), што је у контрасту са резултатима добијеним анализом дечијег говора и ГУД-а.

Када се сагледа пропорција исказа у којима реч *неки* може да активира СИ (Графикон 12, Табела 27) стиче се утисак да је доминантно значење речи *неки* када је употребљена у множини – управо скаларно значење. Овај податак у складу је са Претпоставком фреквентности и у супротности са нашом претпоставком да је одсуство скаларне интерпетације један од узрока развојне асиметрије и нижег процента изведених СИ. Међутим, важно је детаљно сагледати исказе са речју *неки* који (потенцијално) активирају СИ, како би се утврдило да ли скаларна интерпретација потиче од самог израза *неки* или од неких других фактора који олакшавају приступ скаларној интерпретацији.

Скаларна значења

Важно је имати на уму да смо под скаларним значењем, осим примера који недвосмислено активирају СИ (уп. пример (84)), подразумевали и оне исказе у којима реч *неки* може добити скаларну интерпретацију, али може бити и неодређено интерпретирана. Од укупно 104 примера која смо окарактерисали као скаларну употребу, 29 примера представљају овакав случај: у контексту анализираних примера реч *неки* може, али не мора добити скаларну интерпретацију, као у примеру (85). Сам контекст у коме је дати исказ употребљен није довољан да се разреши вишезначност.

(85) ? скаларно

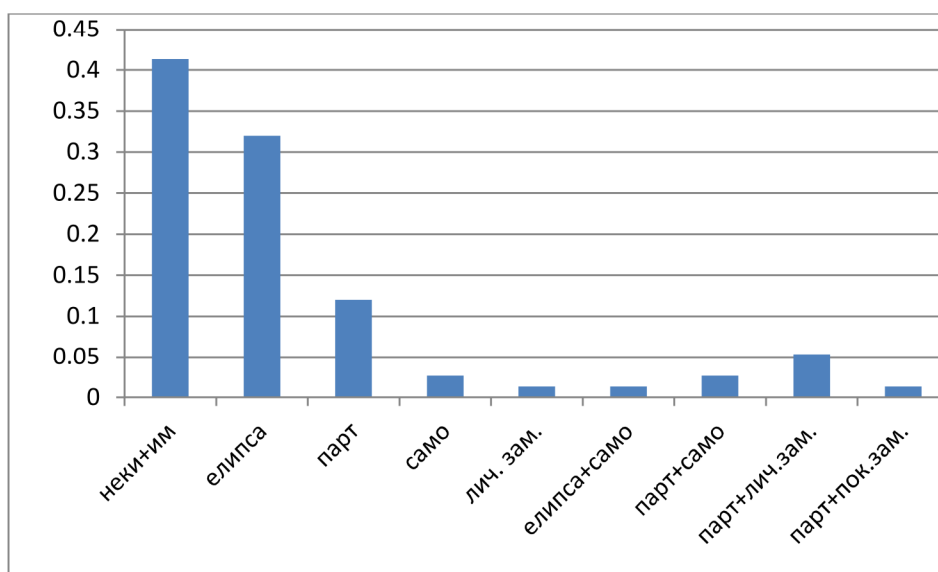
Вратимо се причи о фестивалу. На конференцији за штампу су вас **неки учесници** оптуживали да вам је плаћено да бисте дошли у Будву? (*Свет 211*)

[неки]_{слабо}: неки, а можда и сви учесници, није важно који

[неки]_{јак}: неки, али не сви учесници

⁹³ И у дечијем говору и у ГУД-у број примера у једнини је био већи, мада се однос примера разликује у односу на ЕКСЈ: у ЕКСЈ 62%, у ГУД-у 73%, а код деце 79%.

Без обзира на то што постоје двосмислени примери, из ЕКСЈ су ескцерпирани и примери различитих израза са речју *неки* који недвосмислено доводе до генерисања СИ, а њихову пропорцију приказује Графикон 13 (укупно 75 оваквих примера). Важно је приметити да је пропорција СИ које се генеришу када је употребљен квантификатор *неки* у непартитивном облику (праћен само *именицом* или конструкцијом *придев+именица*) мања од укупне пропорције генерисаних СИ у којима се среће употреба неког од елемената који олакшава приступ скаларном значењу.

Графикон 13. Пропорција различитих типова конструкција са речју *неки* које активирају СИ.

Пример (84) илуструје случајеве у којима употребљена конструкција *непартитивно неки+номинална фраза* недвосмислено генерише СИ за дати исказ. Иако се ради о типу конструкције у којој реч *неки*, изоловано од контекста, може бити двозначно интерпретирана (слабо и јако), ескцепирани примери употребљени су у таквом контексту да је једино могуће читање које исказ са *неки* носи – јака, пропорционална интерпретација, која доводи до генерисања СИ. Укупан број оваквих примера је 31.

Међутим, у ЕКСЈ регистровани су и примери у којима је приступ скаларној интерпетацији омогућен захваљујући употреби појединих језичких фактора који омогућавају да се референт на који се номинална фраза односи интерпретира као део ширег, већ познатог скупа, чиме се искључује неодређена, нескаларна интерпретација израза. Осим партитивне конструкције (пример (86)), о којој је детаљно било речи у

одељцима 2.1 и 5.2, ову улогу имају и елипса (пример (87)), с обзиром на то да елидирање (дела) номиналне фразе захтева да елидирани део буде већ споменут, као и употреба личне заменице која упућује на номинални референт претходно познат у дискурсу (пример (88)). Употреба фокусне партикуле *само* уз квантификатор *неки* (пример (89)), омогућава да се квантификовани номинални израз јаче одреди као део веће целине (*само су нека питања, а има их више*). Приступ скаларној интерпретацији омогућен је и комбинацијом неких од наведених фактора (примери (90) – (92)).

(86) **СИ, партитивно**

Управо је у „Службеном гласнику“ објављена и њена књига разговора „Изненадни блесак“ **са неким од најважнијих интелектуалаца нашег доба**.
(*Политика*, 30. 05. 2009)

(87) **СИ, елипса**

Осим те утакмице са Барселоном, били смо у игри на осталима које смо изгубили у Евролиги, **неке** је одлучивао један кош.
(*Политика*, 19. 12. 2007)

(88) **СИ, лична заменица**

Нове биотехнологије често нам изгледају као научна фантастика, али ипак нису наша далека будућност. Оне повлаче не само питање технолошких могућности, већ и низ етичких проблема. **Неке међу њима** заправо и нису потпуно нове, него су већ неко време реалност.
(*Политика*, 27. 09. 2010)

(89) **СИ, само**

[...] разлике у начину обављања литургије, затегнути односи између екумениста [...] и њихових противника, однос према Косову, световним властима и европским интеграцијама – **само су нека питања** која у последње време раздиру јединство српских црквених великодостојника.
(www.rts.rs. 14. 12. 2008)

(90) **СИ, елипса + само**

У овом случају, реч је о многим нерешеним проблемима прогнаника из суседне нам државе Хрватске, који још увек, „станују“ на предратној адреси. Да подсетимо **само на неке**: корак ка бржем решавању одузетих станарских права, конвалидацији радног стажа [...]

(*Политика*, 16. 11. 2007)

(91) **СИ, партитив + само**

Безобразлук, скандал, срамота, незајажљивост, похлепа. То су **само неке од реакција опозиције**, али и разних удружења, међу којима је најгласнији Савез пореских платиша.

(*Политика*, 10. 05. 2008)

(92) **СИ, партитив + лична заменица**

Можда нико и не зна колико још пасажа има дуж авеније Истиклал. **Неки од њих** су мали и у њима се продају разноврзне драгулије и дугмад, у другима су позоришта са кафићима у којима се чује гласна музика [...]

(*Политика*, 29. 01. 2007)

(93) **СИ, партитив + показна заменица**

Уосталом, овде се сви баве тим послом. **Неки од ових дењкова** биће склоњени у војничке касарне, други у монашке ћелије, трећи у подземља гробница [...]

(*Ј. Потоцки, Рукопис нађен у Сарагоси*)

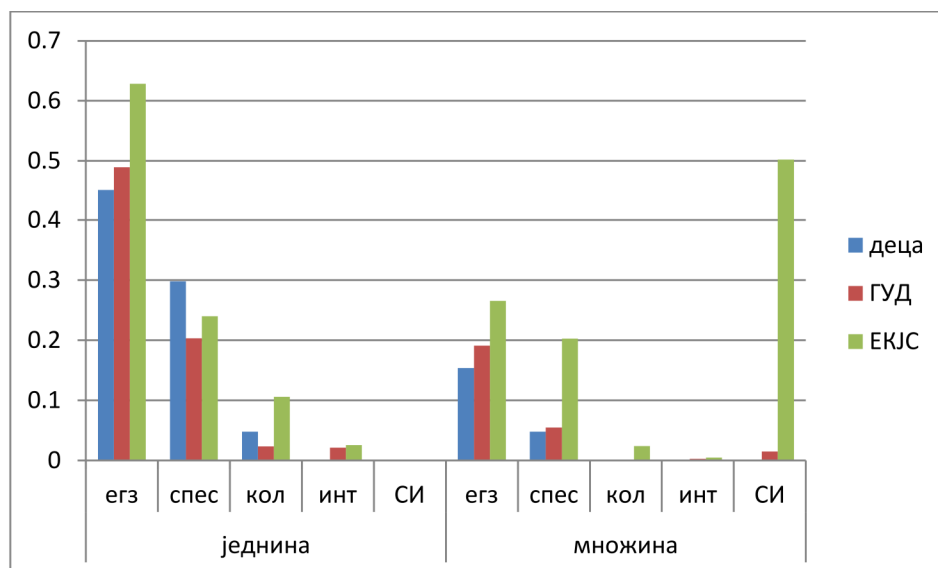
За разлику од дечијег корпуса, ЕКСЈ садржи и пример експлицитног негирања СИ (пример (94)), што је драгоценост са становишта могућности појачавања импликатура асерцијом јаче алтернативе (в. одељак 1.1.4).

(94) А шта је уметност друго него најгора смицалица икад смишљена, прорачуната да превари, и то не једном, него сваки пут, **и не неке, него све**. - Хм, тачно, ја сам увек мислио да неко може да вара све људе неко време, или неке људе све време, али заиста, уметност вара све људе све време [...]

(*М. Новаковић, Страх и његов слуга*)

6.4. Дискусија резултата корпусне анализе

Када се упореде резултати анализе на материјалу дечијег копруса и ЕКСЈ (Графикон 14), примећује се да су различита нескаларна значења (егзистенцијално, спесумптивно, количинско и интензификаторско) у готово подједнакој мери заступљена у дечијем говору, говору упућеном деци и у писаном језику. Изузетак је спесумптивно значење примера у множини, које је у већој мери присутно у ЕКСЈ. Међутим, драстична разлика између дечијег корпуса и ЕКСЈ примећује се код скаларног значења. У дечијем говору скаларног значења нема, у ГУД-у је ретко, док се искази са *неки* у писаном језику могу скаларно интерпретирати у већој мери.

Графикон 14. Пропорција значења речи *неки* у дечијем говору, ГУД-у и писаном језику одраслих.

Наведени подаци намећу следеће закључке:

а) Скаларно значење није присутно у дечијем говору, што је и очекивано с обзиром на то да су дечијим корпусом обухваћени узрасти до 4 године, на којима деца још увек нису овладала свим елементима семантике и синтаксе језика који усвајају, а у фази су развоја прагматичких вештина.

б) Говор одраслих када је упућен деци не нуди директне смернице које би деци омогућиле да схвате да искази са речју *неки* могу имати и скаларну интерпретацију. Из ГУД-а изостају не само примери недвосмислене скаларне употребе, већ и примери у којима би *неки* добило скаларну интерпретацију услед употребе партитива, елипсе,

заменичког референта или партикуле *само*. Овим резултатом оповргава се Претпоставка фреквентности када је реч о говору упућеном деци.

в) Језик одраслих, у писаној форми, садржи примере скаларног значења, али скаларна интерпретација не проистиче искључиво из употребе речи *неки*, већ је помогнута одговарајућим језичким факторима који обезбеђују одговарајући домен рестрикције номиналног израза. Наиме, од укупно 104 примера на основу којих се може извести СИ, у 31 примеру конструкција *непартитивно неки+номинална фраза* је та која доводи до СИ.

Наведени резултати у складу су са идејом да СИ не треба посматрати искључиво као категорички феномен, у смислу да употреба скаларног израза резултира извођењем или неизвођењем СИ, већ као пробабилистички феномен – зависан од вероватноће да се за дати скаларни израз изведе СИ (Degen 2013). СИ су контекстуално условљене и у анализи увек треба имати на уму различите чиниоце који олакшавају приступ СИ.

Треба напоменути да би овај део истраживања требало допунити анализом примера употребе речи *неки* у разговорном језику одраслих, како би се још прецизније утврдила дистрибуција значења *неки*. Додатне анализе могле би испитати и суд изворних говорника о значењима исказа ексцерпираних из двају корпуса у којима реч *неки* може бити двозначно интерпретирана. У даљем кораку неопходно је истражити и вероватноћу појављивања сваког од регистрованих значења.

7. Општа дискусија

У овом поглављу интерпретирамо резултате наше студије у целини, тумачећи обједињено резултате експерименталног и корпусног истраживања, а позвајући се и на резултате прелиминарних истраживања која су испитивала процес извођења СИ код одраслих испитаника (Mirić & Arsenijević 2013, Mirić 2013, Mirić & Arsenijević 2014, Мирић 2015 у штампи). Посебно се осврћемо на следеће импликације резултата: на различите теоријске приступе извођењу СИ, а нарочито на традиционалну поделу на опште и појединачне конверзацијске импликатуре (одељак 7.1), на развојну перспективу (одељак 7.2), на методолошке аспекте студије (одељак 7.3), и коначно истичемо потребу да се импликатуре сагледају као пробабилистички феномен (одељак 7.4).

7.1. Теоријски приступи феномену СИ – улога контекста

Резултати нашег истраживања не праве јасну дистинцију између граматички и прагматички оријентисаних теорија (в. одељак 1.1.5), јер нису рађени са циљем да одговоре на питања која праве кључну разлику међу овим групама теорија, попут питања да ли се СИ изводе локално или глобално, који когнитивни механизми леже у основи овог процеса, као и да ли је извођење СИ когнитивно скуп процес. Међутим, сматрамо да имамо довољно основа да резултате тумачимо у контексту прагматичких, а посебно контекстуалистичких приступа извођењу СИ, с обзиром на то да је главни предмет истраживања била улога партитивности и контрастног фокуса који у одређеном контексту утичу на извођење СИ. Док граматички и лексикалистички оријентисане теорије претпостављају да се СИ активирају сваки пут када се скаларна реч употреби, прагматички и контекстуално оријентисани приступи претпостављају да контекст има примарну улогу у активирању СИ. Да су СИ потпуно независне од контекста, очекивали бисмо да се аутоматски активирају и да су фреквентне у језику. О овим аспектима, на основу добијених резултата, говорићемо у наредним редовима.

Резултати нашег истраживања не иду у прилог идеји да су СИ инхерентни део значења скаларне речи, јер показују да се СИ не активирају увек и аутоматски, већ да проценат изведених СИ варира у зависности од тога да ли је скаларни израз *неки* употребљен непартитивно или партитивно, као и да ли је наглашен или не. Добијени ефекат партитивности показује да испитаници лакше приступају импликатури када се

именички референт посматра као део целине претходно споменуте у контексту, док ефекат фокализације квантификатора показује да испитаници препознају да би у задатом контексту нека друга алтернатива била информативнија од речи *неки*. Квалитативна анализа одговора показује и да је за оне испитанике који изводе СИ та алтернатива скаларни израз – *сви*, мада се и број *пет* јавља као права контекстуално условљена варијанта диктирана уводном контекстуалном реченицом. С друге стране, у услову фокализованог предикатива, они испитаници који не изводе СИ позивају се у образложењу својих одговора на алтернативе које се генеришу за предикатив.

У погледу фреквентности СИ у језику, контекстуалну условљеност потврђују и резултати корпусне анализе. Да се скаларне импликатуре аутоматски активирају, очекивали бисмо да је фреквенца скаларног значења висока, односно да се јавља за сваку употребу речи *неки*, што није случај, имајући у виду одсуство СИ из дечијег говора, њихову ниску фреквенцу у говору упућеном деци, али и бројне контексте у којима је скаларна интерпретација ојачана контекстуалним чиниоцима попут елипсе, партитивне конструкције или заменичког референта у корпусу писаног језика.

Из развојног угла, два битна налаза иду у прилог контекстуалистичким теоријама. С једне стране, чињеница да је у услову наглашеног предикатива приступ СИ блокиран на узрасту од 5 година, док је у услову наглашеног квантификатора 50% деце извело СИ, сугерише да деца предшколског узраста углавном остају на нивоу логичког значења скаларне речи *неки*, али да постоје чиниоци који им олакшавају приступ СИ. Поред експерименталног дела истраживања, анализа дечијег корпуса показује да у говору деце до 4 године нема исказа који би се могли интерпретирати скаларно. Иако увек треба имати на уму да корпус није скуп свих изговорених исказа неког детета, сматрамо да је довољно релевантан да закључимо да у дечијем говору нема скаларне употребе речи *неки*, већ да доминирају различити типови неодређене употребе. Чак и у говору одраслих који се обраћају деци ретка је употреба исказа који активирају СИ.

Додатно желимо да размотримо резултате наших прелиминарних истраживања на одраслим испитаницима, који јасно указују да извођење СИ зависи од бројних фактора и да чак ни у одраслој популацији не можемо очекивати апсолутно генерисање СИ. Студије о којима је реч имале се другачији формат – испитаници нису слушали исказе, већ су искази били написани. Резултати ових студија показују да у датим условима експеримента одрасли нису приступали СИ у високом проценту, што нам је указало да је неодређена, некаларна интерпретација речи *неки* у српском доминантна, и да су СИ зависне од контекста употребе (Mirić & Arsenijević 2013, Mirić 2013, Mirić &

Arsenijević 2014, Мирић 2015 у штампани). Нарочито треба скренути пажњу на резултате студије у којој су учествовали студенти различитог образовног профила, у којој је проценат изведених СИ зависио од тога коју област испитаници студирају. Студенти природно-метематичких и техничких наука, који су на првој години студија у оквиру математике изучавали теорију скупова, нису изводили СИ, док је половина студената хуманистичких наука изводила СИ (Mirić & Arsenijević 2013). У другој студији, проценат изведених СИ варирао је од тога да ли је квантификована именичка фраза смештена у иницијалну или финалну позицију исказа (уп. *Неке јабуке су на столу са На столу су неке јабуке*) (Мирић 2015), а финална позиција је та за коју је генерисан већи проценат СИ. Додатно, поређењем дела резултата експеримента у овој дисертацији који се тичу одговора одраслих испитаника, који је изведен у аудио формату, са резултатима прелиминарних истраживања на одраслим испитаницима, изведених у визуелном формату, добија се податак да и формат извођења експеримента утиче на проценат изведених СИ, тако да испитаници изводе СИ у већем проценту када исказе чују у односу на то када их виде написане (в. одељак 7.3 за детаље). Сагледани у целини, наведени подаци сугеришу да се СИ не изводе увек и аутоматски, што оповргава предвиђања лексикалистичких теорија.

Осим у погледу наведених теоријских претпоставки, наши резултати имају импликација и на дистинкцију опште – појединачне конверзацијске имплицатуре. Наиме, као што смо навели у Уводу (одељак 1.1.1), Грајс је међу првима претпоставио да постоје поједини типови речи и израза који активирају конверзацијске имплицатуре само у одговарајућем контексту (Grice 1989). Тако реченица *Бебу су мучили грчеви* има имплицирано значење *Нисам добро спавала* само када је употребљена у посебном контексту, као одговор на питање *Како сте спавали ноћас*, а не у свим могућим случајевима употребе овог исказа. Овај тип имплицатура Грајс је назвао појединачним конверзационим имплицатурама јер су зависне од конкретног контекста употребе неке речи или израза. За разлику од њих, опште конверзационе имплицатуре Грајс сматра независним од контекста, у смислу да употреба одређених речи и израза (попут скаларних израза), без обзира на контекст, активира имплицатуру. С једне стране, ова подела иде у прилог граматички и лексикалистички оријентисаним теоријама које претпостављају да се СИ аутоматски активирају, па је, између осталих, послужила Левинсону да формулише своје лексикалистичко виђење извођења СИ „по дифолту“. Међутим, наведена дистинкција данас се посматра као контроверзна, посебно из угла контекстуалистичких и пробабилистичких приступа скаларним имплицатурама. Када

се узму у обзир наши резултати, намеће се закључак да проценат изведених СИ, односно проценат испитаника који препознају СИ у контексту задатка зависи од различитих језичких и ванјезичких чинилаца, чиме се доводи у питање оправданост дистинкције опште – појединачне конверзацијске импликатуре, а пре свега идеја да су скаларне импликатуре опште импликатуре које не зависе од контекста.

7.2. Развојна перспектива

Резултати наших експеримената потврдили су да постоји развојна асиметрија између деце узраста од 5 година у односу на децу од 7 и 9 година и одрасле. Осим ове асиметрије, резултати лоцирају и додатну развојну асиметрију између деце од 5 и 7 година на једној страни и деце од 9 година на другој страни. Дата асиметрија последица је чињенице да су млађа деца у односу на старију децу и одрасле осетљива на другачије језичке факторе у процесу извођења СИ. Наиме, на нижим узрастима деци у извођењу СИ помаже место контрастног фокуса, иако у различитој мери за петогодишњаке и седмогодишњаке, док на старијим узрастима партитивност има битну улогу у извођењу СИ.

Наведени резултати могу се тумачити из угла различитих теоријских приступа развоју скаларне интерпретације код деце (в. одељак 1.2.5), премда је важно нагласити да наши резултати не иду у прилог само једној од теорија, нити конкретној групи теорија.

Сматрамо да резултати нису у складу са *Хипотезом о прагматичком кашњењу* (Noveck 2001, Papafragou & Musolino 2003) према којој узрок немогућности да се изведу СИ лежи у каснијем сазревању прагматичког у односу на семантички модул и чињеници да деца нису довољно прагматички способна за извођење СИ. Наиме, чињеница да су деца најмлађег узраста у нашем истраживању успевала да препознају скаларно значење и у образложењу навела адекватну скаларну алтернативу *сви*, говори да на овом узрасту ипак постоје предуслови за адекватну прагматичку интерпретацију скаларних израза.

У складу са прагматичким приступима, у интерпретацији ефекта који тип задатка има на извођење СИ, у литератури се претпоставља да деца ни не покушавају да изведу СИ (Papafragou & Musolino 2003). Након што се исказ покаже као тачан у контексту, деца не разматрају могућност да се приказана ситуација може боље описати. Боље перформансе постижу се тек тренирањем да се пажња фокусира на прикладност исказа.

У сличном маниру, претпоставља се и да разлике између деце и одраслих настају зато што су задаци превише сложени за децу: извођење СИ усложњава језичку обраду јер користи додатне когнитивне ресурсе (Pouscoulous et al. 2007). Чињеница која проистиче из резултата наше студије је да, иако у одговарајућим експерименталним околностима деца показују боље резултате у извођењу СИ (на пример, у случају наглашеног квантификатора у односу на наглашени предикатив), ипак то не чине рутински као одрасли. Извођење импликатура изискује напор и деца имају мање доступних ресурса него одрасли. Из тих разлога сматрамо да као један од важних узрока развојне асиметрије треба размотрити могућност да се препознају алтернативе скаларном изразу *неки* које деца нису подједнако доступне. Овоме у прилог иде чињеница да у нашем истраживању, у случају наглашеног предикатива, деца нису изводила СИ, јер нису могла да евоцирају алтернативе скаларног изразг *неки* или им се у датом контексту оне нису чиниле релевантним, ни информативнијим. Ова идеја у складу је са *Хипотезом референцијалног скупа* (Reinhart 2004, 2006), која извођење СИ третира као један од феномена који укључује компутацију референцијалног скупа, односно избор оптималне алтернативе из скупа релевантних алтернатива.

Из угла *Хипотезе о прагматичкој толеранцији* код деце (Katsos & Bishop 2011), потешкоће које деца испољавају у одбацивању недовољно информативних исказа тумаче се као последица већег степена толеранције на одступања од прагматичких правила. Ова хипотеза ослања се на идеју да случајеви одбацивања недовољно информативних исказа не морају нужно значити извођење СИ, већ само осетљивост на различите степене информативности. Катсос и Бишопова тврде да одбацивање реченице значи једино да дете не прихвата реченицу са логичком интерпретацијом, не и да је у стању да изведе СИ, а са овим наводима се не слажемо. Наиме, како аутори наводе, не може се знати који је разлог одбацивања логички тачне, али прагматички неприкладне реченице, чак ни у ситуацији у којој се дете образлажући свој одговор позива на прагматичку неадекватност ситуације: на пример, експлицитно каже да су, у контексту њиховог експеримента, сви коњи прескочили ограду. Једини доказ за извођење СИ била би експлицитна употреба импликатуре *Неки, али не сви коњи су прескочили ограду*. Међутим, како наводе и Ф. Фополо и сарадници, одбацивање недовољно информативног исказа је исто што и извођење СИ (Forppolo et al. 2012), и у овој дисертацији смо се придржавали датог становишта: извођење СИ настаје на основу кршења Грајсове максиме квантитета која захтева да говорник буде довољно информативан. У прилог овоме иде и чињеница да се највећи проценат испитаника

који су у нашем истраживању извели СИ у образложењу одговора позвао на информативнију алтернативу *сви*, док је мали број оних који су исказ прихватили без обзира на то што су алтернативу препознали.

Када се добијени резултати експерименталног истраживања упореде са подацима добијеним анализом дечијег корпуса, намеће се идеја да главни узрок потешкоћа које поједина деца предшколског узраста имају лежи у чињеници да не могу да препознају да у контексту задатка и слике коју посматрају постоји информативнија алтернатива која представља адекватнији опис ситуације на слици. Један од разлога зашто деца не препознају алтернативу може лежати у томе што у језичком инпуту коме су деца изложена на раним узрастима скаларна значења нису фреквентна, а реч *неки* се јавља у неодређеном значењу. У језичком узорку изостају јасне смернице које би децу навеле да препознају скаларну алтернативу, а један од разлога може бити то што одрасли свесно избегавају употребу скаларних израза јер их деца не интерпретирају на циљани начин. Иако сматрамо да је немогућност извођења СИ у спреси и са другим когнитивним ресурсима којима деца раних узраста располажу, резултати наше студије скрећу додатну пажњу на језичке и контекстуалне чиниоце.

7.3. Методолошки аспект истраживања

У овом одељку бавимо се методолошким предностима и недостацима изведеног експерименталног и корпусног истраживања, уз посебан осврт на методолошки допринос наше дисертације.

Наше истраживање спроведено је применом Задатка бинарне процене (в. одељак 3.1 за процедуру), који представља модификацију Задатка суда о прикладности исказа који се традиционално примењује у развојним студијама скаларних импликатура. Да подсетимо, модификације су подразумевале примену уводне контекстуалне реченице коју су испитаници чули пре приказивања стимулуса (на пример, *Са дрвета смо убрали пет јабука*). Пошто у истраживању нисмо испитивали услов у коме испитаници не би имали увид у уводну реченицу, не можемо утврдити колика је улога ове контекстуалне реченице у процесу извођења СИ. Међутим, сматрамо да варијанта без уводне реченице у контексту нашег експеримента не би ни имала смисла, јер не постоји основ да се *неки* интерпретира скаларно ако се номинални израз не посматра као део ширег скупа (посебно у услови партитивне конструкције, када би се за исказ *Неке од јабука су на столу* без претходног уводног контекста могло поставити питање

Од којих јабука?). Самим тим, шири скуп мора претходно бити споменут, а један од начина је тип уводне реченице који смо користили.

Друга модификација односи се на увођење јунака Пере који заједно са испитаницима слуша стимулусе, а пошто не види добро, задатак испитаника је да препознају да је Перин опис слике у виду исказа са квантификатором *неки* у контексту у коме је информативније употребити квантификатор *сви* – прагматички неадекватан, односно недовољно информативан. На основу резултата експеримената, посебно квалитативне анализе одговора, можемо закључити да је наведена модификација омогућила испитаницима различитих узраста да се усредсреде на испитивање прагматичке адекватности исказа, занемарујући чињеницу да је Перин исказ семантички тачан у задатом контексту и додатно им олакшала образлагање одговора у којима су циљани исказ одбацили као неприкладан. Иако петогодишњаци нису показали подједнако високе перформансе као старија деца и одрасли, битно је напоменути да висок проценат исправних одговора на контролним стимулусима на свим узрастима (в. одељак 4.2) може бити последица адекватног дизајна експеримента у коме је и најмлађи узраст разумео задатак.

Важна методолошка напомена тиче се улоге места контрастног фокуса и партитивности у испитивању процеса извођења СИ. У домену испитивања контрастног фокуса важно је у експериментима који се усмено изводе контролисати која је реч у стимулусима наглашена, јер насумично и слободно распоређивање фокуса може бити потенцијална конфундирајућа варијабла. Када је фокус распоређен на скаларну реч приступ СИ може бити олакшан, док у појединим условима фокус на некој другој речи може инхибирати приступ СИ.

Такође, у већини досадашњих развојних студија, у експериментима су деца посматрала причу и процењивала исказе које изговара један од експериментатора, а одрасли пролазили кроз процедуру задатка у писаној форми. Осим чињенице да експериментатор исти стимулус може изговорити на различите начине у различитим извођењима експеримента, као додатни проблем намеће се могућност упоређивања резултата експеримената изведених у различитим условима. Штавише, студија улоге фокуса у интерпретацији исказа са енглеским дисјунктним везником *or* (или) (Chevallier et al. 2008) показује да је проценат изведених СИ већи када су искази изговорени у односу на написане исказе (50% према 23%).

Инспирисани овим подацима, одлучили смо да упоредимо добијене проценте СИ код одраслих у аудио формату експеримента који смо применили у овој дисертацији са

процентима СИ које смо добили код одраслих испитаника који су радили идентичан експеримент у визуелном формату⁹⁴ (за детаље в. Мирић 2015). Табела 29 наводи добијене проценте, а анализа је показала да постоји статистички значајан ефекат формата експеримента, такав да се СИ изводе у значајно већој мери када су стимулуси изговорени, као и значајну интеракцију партитивности и формата експеримента, такву да партитивност има јачи ефекат када су стимулуси написани.⁹⁵

Табела 29. Процент изведених СИ за написане и звучне стимулусе (одрасли испитаници).

Формат стимулуса	Фокус					
	На квантификатору		Неутралан		На предикативу	
	парт.	непарт.	парт.	непарт.	парт.	непарт.
визуелни	58,3%	0%	75%	36,1%	13,9%	13,9%
аудио	95%	85%	77,5%	72,5%	62,5%	45%

Наведени подаци захтевају тумачења која излазе из оквира наше дисертације, посебно јер захтевају поређење процесирања аудитивних и визуелних информација, за која у овом тренутку немамо знања. Без обзира на наведена ограничења, сматрамо да је битно имати увид у наведене податке, јер они отварају још једно поље ванјезичких фактора који имају улогу у процесу извођења СИ, а то је разлика у начину презентације стимулуса. Један од разлога добијене асиметрије може лежати у томе што, када се великим словима напише скаларна реч, и даље постоји више интонацијских образаа за дати исказ, од којих се само један поклапа са циљаном

⁹⁴ Инструкције задатка и сви типови стимулуса били су написани на екрану рачунара, а испитаници су имали задатак да одаберу *да* или *не* као одговор на питање *Да ли је Пера добро видео?*.

⁹⁵ Статистичка анализа података: Пропорције *не* одговора унете су у ANOVA анализу (General Repeated Measures ANOVA) са 3 фактора: формат експеримента са два нивоа (визуелни стимулуси – аудио стимулуси), место контрастног фокуса са два нивоа (фокус на квантификатору, фокус на предикативу и неутралан фокус) и партитивност као унутарсубјекатска варијабла са два нивоа (партитивна и непартитивна конструкција). Резултати показују да постоји: а) главни ефекат формата експеримента ($F=20.279$, $df = 1$, $p=.000$), б) главни ефекат партитивности ($F=26.337$, $df = 1$, $p=.000$), такав да је проценат изведених СИ значајно већи када је употребљена партитивна конструкција; в) главни ефекат места контрастног фокуса ($F=4.737$, $df = 2$, $p=.013$), такав да фокус на предикативу инхибира извођење СИ. Добијене су и значајне интеракције следећих фактора: значајна двострука интеракција партитивности и формата експеримента ($F=6.556$, $df = 1$, $p=.013$), таква да је ефекат партитивности јачи у визуелном формату; као и значајна трострука интеракција партитивности, места контрастног фокуса и формата експеримента ($F=5.621$, $df = 2$, $p=.006$). Како дистрибуција података није нормална, подаци су анализирани и одговарајућим непараметријским тестовима и потврдили су резултате ANOVA анализе: Mann-Whitney тест показује значајан ефекат формата експеримента ($Z=-3.604$, $p=.000$), Wilcoxon Signed Rank тест показује значајан ефекат партитивности ($Z=-3.821$, $p=.000$), Kruskal-Wallis H тест показује значајан ефекат места контрастног фокуса ($\chi^2=6.497$, $df=2$, $p=.039$).

информацијском структуром. Додатни недостатак примене визуелног формата је тај што не даје могућност квалитативне анализе одговора, јер посматра само коначни исход процеса извођења СИ и не пружа увид у потешкоће и недоумице које испитаници имају у интерпретацији скаларних израза.

Осим ефекта контрастног фокуса, са методолошког становишта релевантан је и добијени ефекат партитивности, који сугерише да из угла потенцијалне међујезичке варијације треба водити рачуна о томе употребљава ли се непартитивна или партитивна варијанта квантификатора, јер неконтролисање овог фактора може дати лажну слику о сличностима/разликама између говорника различитих језика. Напоменимо да у истраживању у оквиру пројекта COST, рађеном на материјалу 24 језика, ова варијабла није контролисана (Katsos et al. 2012), а подаци за различите језике се драстично разликују (уп. 54% изведених СИ за српску реч *неки* која је испитивана само у непартитивној варијанти према 99% за енглеску реч *some* која је испитивана само у партитивној варијанти). Иако не можемо поуздано тврдити да су добијене разлике у наведеном истраживању последица партитивности, овај фактор свакако представља конфундирајућу варијаблу.

У погледу метода анализе, желимо да напоменемо да релевантне налазе у домену извођења СИ добијамо тек када квантитативну анализу података добијених експерименталним истраживањем допунимо квалитативном анализом одговора, с једне стране, и корпусном анализом говорног и писаног језика, с друге стране. Квалитативна анализа одговора је драгоцен, јер је, између осталог, у нашем истраживању показала да деца од 7 и 9 година одбацују циљани исказ из истих разлога и у истој мери као одрасли. Корпусна анализа омогућава да се емпиријски провере наводи о фреквентности неког феномена, а ниску фреквенцу скаларног значења речи *неки* у српском језику коју смо добили анализом дечијег корпуса треба размотрити као један од могућих узрока развојне асиметрије.

На крају, треба напоменути и методолошке недостатке нашег истраживања. У погледу процедуре задатка, поновићемо да су допунски искази били неадекватно распоређени, мада то није значајно могло да утиче на наше резултате, а сматрамо и да допунски искази у овом типу истраживања нису потребни (в. одељак 4.1). Додатно, иако је број циљаних стимулуса одабран на основу дизајна других сродних експерименталних студија, сматрамо да би у будућим истраживањима он могао бити већи, посебно имајући на уму да смо једну од варијабли (партитивност) испитивали као унутарсубјекатску варијаблу. Из развојног угла, делује неопходно укључити и узраст

од 6 година, као узраст на коме се потенцијално дешавају кључне промене у доступности скаларног значења, што су претходно сугерисали Ф. Фополо и колеге (Forrolo et al. 2012). У погледу корпусне студије, неопходно је анализирати разговорни корпус српског језика, како би се добили потпуни подаци о значењу речи *неки* у српском језику.

7.4. Импликатуре као пробабилистички феномен

Резултати нашег истраживања, сагледани у целини, сугеришу да је процес развоја СИ истанчанији него што то већина истраживања претпоставља, бар када се узме у обзир дизајн језичких чинилаца у експериментима. На основу добијених резултата, сматрамо да процес извођења СИ не треба посматрати искључиво као категорички феномен (у смислу једнозначног третирања СИ као изведених и неизведених на различитим узрастима), већ као пробабилистички феномен, у смислу да одговарајући контексти повећавају или умањују вероватноћу да се, за исказ који има потенцијал да активира импликатуру, она заиста изведе. Подсетићемо да импликатуре изводи саговорник тако што препознаје намеравано значење исказа говорника, које није експлицирано реченицом. Ако се СИ не изведе, комуникација не трпи значајне недостатке, што сугерише да је извођење СИ питање степена у коме саговорник препознаје намеравано значење.

Када се у експерименталном делу истраживања сагледа проценат извођења СИ на свим узрастима, чак и код одраслих, видимо да се СИ не изводе у највећем могућем степену, већ да проценат варира у зависности од испитиваних фактора, а различити фактори олакшавају приступ СИ на различитим узрастима. Да извођење СИ не треба третирати као категоричку појаву додатно потврђују резултати корпусне анализе који, с једне стране упућују да се за говорни и писани језик могу очекивати различити степени извођења СИ, вероватно под утицајем различитих контекстуалних фактора, док с друге стране показују да је недвосмислено генерисање СИ ојачано чиниоцима као што су партиитивност, елипса и присуство заменичког референта, који сви упућују на то да референт означен номиналном фразом мора бити познат у дискурсу.

Све више савремених студија у овом домену дизајнирано је управо из угла пробабилистичких теорија инспирисаних Теоријом информације (Shannon 1948) и Теоријом игара (Lewis 1969), са циљем да испита који све фактори могу СИ учинити вероватнијим у дискурсу (в. дисертације Franke 2009, Russell 2012, Degen 2013, између

осталих). Наведени приступи претпостављају висок степен контекстуалне зависности СИ. Тако Дегенова, развијајући Приступ заснован на ограничењима (контекста) (енг. *Constraint-Based Account*) наводи да саговорник верује да говорник намерава да пренесе имплицирано значење у одређеном степену, пре него да говорник категорички има или нема намеру да пренесе имплицирано значење (Degen 2013: 13). Извођење СИ омогућено захваљујући сложеној интеракцији бројних контекстуалних фактора:

”the Constraint-Based account does not posit two interpretation steps, but rather assumes that both the robustness of the upper-bound interpretation and the speed with which it is calculated depends on the probabilistic support for the interpretation that is contextually available to listeners. Probabilistic support, in this case, consists of the (potentially very complex) interactions of multiple cues to speaker meaning that differ in reliability and become available at different points during the unfolding utterance.”⁹⁶
(Degen 2013: 46-47)

Добијени резултати нашег истраживања такође указују да се у интерпретацији скаларног израза *неки* не сме занемарити улога конкретних контекстуалних чинилаца као што су присуство уводне реченице, употреба партитивне конструкције или наглашавање самог скаларног израза, јер присуство, односно одсуство датих језичких фактора у одговарајућем контексту импликатуру чини мање или више доступном различитим узрасним групама. У нашем истраживању исказе смо конструисали са намером да испитаници препознају партитивност и контрастни фокус као смернице за извођење СИ. Наиме, извођење (скаларних) импликатура подразумева процес у коме саговорник треба адекватно да интерпретира намере говорника, па уколико говорник жели да саговорник недвосмислено интерпретира исказ као скаларни, на располагању има неколико језичких средстава. Избор неког од њих умањује или увећава шансу да дати исказ буде скаларно интерпретиран. Наши резултати показују да се партитивност и контрастни фокус на различитим узрастима препознају као смернице за извођење скаларних импликатура.

⁹⁶ Превод: „Приступ заснован на ограничењу (контекста) не полази од идеје два корака у интерпретацији, већ претпоставља да робусност интерпретације са горњим ограничењем значења и брзина којом се до ње долази зависе од пробабилистичке подршке датој интерпетацији која је саговорницима доступна у контексту. Пробабилистичка подршка се, у овом случају, састоји од (потенцијално веома сложених) интеркација бројних смерница за значење које говорник намерава да пренесе, које се разликују у поузданости и постају доступне у различитим тренуцима изговарања исказа.“

8. Закључак

Циљ ове дисертације био је да, из угла прагматике, семантике и синтаксе, испита улогу коју различити језички фактори имају у извођењу скаларних импликатура, са посебним освртом на развојну перспективу. Предмет истраживања били су искази српског језика који садрже израз *неки*, који је вишезначан између слабе (неодређене) и јаке (пропорционалне, скаларне) интерпретације. У уводном поглављу описали смо две главне групе теоријских приступа, први СИ виде као инхерентни део значења скаларног израза који „по дифолту“ активира импликатуру, док други СИ посматрају као ниво значења скаларног израза који се активира у спрези са различитим контекстуалним чиниоцима. Циљ ове дисертације био је да емпиријски провери да ли партитивност и контрастни фокус утичу на разрешење двозначности речи *неки* у српском језику и омогућавају приступ скаларној интерпретацији. Нарочиту пажњу посветили смо развојној перспективи, са циљем да испитамо да ли наведени чиниоци подстичу децу узраста од 5 година да у већој мери приступе скаларном значењу, с обзиром на то да литература указује на развојну асиметрију у овом домену. Добијени резултати захтевали су додатне анализе корпуса српског језика како би се испитало да ли евентуална ниска фреквенца скаларног значења у дечијем и говору одраслих може бити један од разлога развојне асиметрије. У наставку овог поглавља укратко сумирамо основне резултате истраживања (одељак 8.1), потом износимо теоријске импликације добијених резултата (одељак 8.2) и на крају дајемо предлоге за будућа истраживања (одељак 8.3).

8.1. Резиме резултата

Наше истраживање потврдило је претходне налазе о развојној асиметрији, али и открило нове језичке факторе који утичу на процес извођења СИ: партитивност и контрастни фокус. Досадашња литература је импликатурама приступала као семантичком и прагматичком феномену, у смислу да семантика обезбеђује основно значење скаларног израза, док израз на прагматичком нивоу добија скаларну интерпретацију (или је, у групи граматичких приступа, чак и скаларна интерпретација третирана као део семантике). Међутим, наша дисертација скреће пажњу и на друге (ван)језичке аспекте који играју важну улогу у интерпретацији скаларних израза. Пре свега, улога прагматике је шира од претпостављене: у спрези са другим прагматичким,

пре свега контекстуалним и дискурзивним чиниоцима (какви су улога уводне контекстуалне реченице и партитивност), импликатуре у контексту могу бити мање или више препознатљиве испитаницима. Кроз ефекат фактора партитивности показали смо да морфосинтаксички реализован ниво партитивности јасније ограничава домен важење именичког референта. Ефекат фокуса обједињује елементе реченичне интонације, семантичког поређења релевантних алтернатива и има јасну прагматичку улогу – да алтернативе скаларног израза *неки* учини доступнијим, активирајући скаларну импликатуру.

Резултате експерименталног истраживања спроведеног применом Задатка бинарне процене на 120 испитаника (деце узраста 5, 7 и 9 година и одраслих) сумира Табела 30. Знак „<“ или „>“ односи се на мањи, односно већи проценат изведених СИ.

Табела 30. Резиме резултата истраживања.

испитивани фактор	процент изведених СИ
развојна асиметрија	СИ (5 год) < СИ (7/9/одрасли)
ефекат партитивности	СИ (парт) > СИ (непарт)
ефекат места контрастног фокуса	СИ (К) > СИ (Н) > СИ (П)

Имајући у виду добијене резултате, намеће се закључак да скала који формирају изрази *неки* и *сви*, традиционално анализирана као двочлана скала <*неки*, *сви*> представља скалу која се формира између дела и целине, али и између различитих вредности наглашеног и ненаглашеног квантификатора *неки*. Самим тим, феномен скаларности не постоји само између израза *неки* и *сви*, већ и између непартитивног и партитивног *неки* с једне стране, и наглашеног и ненаглашеног *неки*, с друге стране. Док партитивна конструкција омогућава да се *неки од* јасније интерпретира као део целине у односу на непартитивно *неки*, фокализација квантификатора омогућава да се наглашено *НЕКИ* јасније интерпретира као релевантна алтернатива. Такође претпостављајући да поједини изрази у једнини, попут квантификатора *неки* употребљеног уз именицу *време*, могу да активирају СИ, предлагемо да се скала коју формирају изрази *неки* и *сви* на основу резултата нашег истраживања реанализира на следећи начин:

$$\langle \{ \langle \text{неки}_{\text{јд}}, x \rangle, \langle \text{неки}_{\text{мн}}, y \rangle, \langle \text{НЕКИ}_{\text{мн}}, z \rangle, \langle \text{неки}_{\text{мн}} \text{ од}, w \rangle \}, \text{сви} \rangle \wedge 0 < x < y < z < w < 1^{97}$$

Дакле, осим већ познатог нивоа скаларности између израза *неки* и *сви*, сматрамо да постоје нови нивои скаларности, који проширују већ познати скалу. Додатно би на скалу могли бити смештени и изрази попут *много/многи*, *већина* и сл., што је и претпостављено оригиналном дефиницијом Хорнових скала, а ови изрази могу се проширити тако да обухвате партитивну и фокализовану варијанту.

8.2. Теоријске импликације

Досадашња истраживања упућивала су на универзалност природе процеса извођења СИ. Овим истраживањем не доводимо у питање универзалност прагматичке способности да се (скаларне) импликатуре изведу, али доводимо у питање оправданост поделе на опште и појединачне импликатуре, посебно наглашавајући контекстуалну условљеност СИ које активира реч *неки* и условљеност конкретним реализацијама морфолошких, синтаксичких и фонолошких фактора карактеристичних за дати језик.

Остаје отворено питање да ли је развојна асиметрија последица недовољно развијене прагматике, те се може очекивати да деца нису способна за извођење импликатура уопште, или СИ представљају посебан случај који је, услед потребе да се препознају и контрастирају алтернативе, деци нижих узраста посебно тежак. Сматрамо да приступ скаларним импликатурама као категоричком феномену отежава решавање овог питања. Иако већина истраживања покушава да испита под којим условима и најмлађа деца изводе СИ, у експериментима се углавном манипулише факторима који се тичу самог задатка, те се акценат ставља на сложеност самих процедура. Тиме не испитује механизам генерисања СИ, већ утицај когнитивног оптерећења на извођење СИ. Међутим, ако се има на уму да СИ нису фреквентне у дечијем и говору упућеном деци, као и да одрасли у експериментима не изводе увек СИ, развојна асиметрија у овом домену отвара поље за испитивање других фактора, који се не тичу искључиво сложености когнитивне обраде.

Сматрамо да главни допринос нашег истраживања лежи управо у томе што је показало да у испитивању процеса извођења СИ постоје специфични језички фактори који се морају узети у обзир у поступку дизајнирања и спровођења експеримената, а

⁹⁷ Битно је споменути да редослед партитивног и фокализованог *неки* на скали не мора нужно бити овакав, јер се показало да на различитим узрастима један од ова фактора има јачу улогу.

имају импликација и на теоријска објашњења овог феномена. Додатно, из развојне перспективе наше истраживање је реплицирало досадашње налазе да се на предшколском узрасту СИ изводе на нивоу од 50%, али и проширило постојећа сазнања у овом домену. С једне стране, показало се да у услови када скаларна реч није наглашена деца предшколског узраста уопште не приступају скаларном значењу, а с друге стране откривен је још један релевантан извор развојне асиметрије – деца нижих узраста осетљива су на другачије језичке факторе у процесу извођења СИ у односу на старију децу и одрасле. На крају, допринос лежи и у резултатима корпусне анализе, која је проширила досадашња сазнања и дала емпиријске потврде о значењу речи *неки* у српском језику.

8.3. Смернице за даља истраживања

Иако је феномен скаларних импликатура већ опсежно истражен у многим језицима, ова дисертација отвара бројна нова питања која могу послужити као смернице за будућа истраживања.

Пре свега, иако смо се у истраживању усредсредили на скаларни израз *неки* и СИ *неки = неки, али не сви*, сматрамо да би било важно испитати и СИ које настају употребом других скаларних израза, попут дисјункције (*А или Б = или А или Б, али не оба*) или модалних израза (*може да = може, али не мора*) у српском језику, и проверити да ли су оне условљене местом контарстног фокуса или неким другим језичким чиниоцима.

У овом домену будуће студије могле би истражити у којој мери су СИ доступне за различите типове израза који обухватају реч *неки*, а посебно би било значајно испитати и брзину реакције на различите изразе који активирају СИ. Анализа значења речи *неки* на материјалу спонтаног говора деце и одраслих, као и писаног језика, показала је да приступ импликатури није аутоматски, те је битно детаљније испитати улогу ширег дијапазона дискурзивних фактора попут елипсе, употребе личних и показних заменица, који утичу на извођење СИ исказа који садрже реч *неки*. На пример, претпостављамо да се СИ активирају у различитом степену и различитом брзином за следећи низ израза: *Неке од јабука су на столу, Неке од тих јабука су на столу, Неке од њих су на столу, Неке су на столу*, где употреба показне придевске заменице (*тај*) и елипсе (*неке (од њих)*) захтева да референт буде претходно познат у

дискурсу и тиме додатно повећава вероватноћу да се СИ генеришу у контексту уводе реченице типа *Са дрвета смо убрали пет јабука*.

Додатно, резултати добијени нашим истраживањем у појединим сегментима разликују се од резултата истраживања на материјалу других језика, посебно имајући у виду да смо истраживали језичке факторе који се у српском манифестују на посебан начин (партитивна конструкција реализована је морфосинтаксички, а распоред контрастног фокуса условљен је, између осталог, информацијском структуром реченице српског језика). Из наведеног разлога, занимљиво би било испитати ефекат који партитивна конструкција и контрастни фокус, као и други језички-специфични фактори, утичу на процес извођења СИ у другим језицима, такође из развојне перспективе. Занимљив корак даље у расветљавању узрока развојне асиметрије у домену партитивности било би и сагледавање синтаксичке структуре партитива у српском језику.

Нова истраживања могла би да обухвате и додатна испитивања прагматичких и когнитивних способности како би се истражило који паралелни процеси имају утицаја на процес извођења СИ. Скаларне импликатуре само су један од облика прагматског закључивања и најчешће су испитиване управо зато што је списак скаларних израза познат и релативно ограничен. Међутим, у новијој литератури срећу се и развојне студије које пореде процес закључивања у домену скаларних импликатура и неких типова пресупозиција (услови прикладности који морају бити задовољени у контексту разговора (Stalnaker 1974)). Иако једна линија истраживања претпоставља да у основи ова два феномена леже исти процеси, резултати једне новије студије показују да су за импликатуре и пресупозиције одговорни потпуно другачији механизми закључивања (Bill, Romoli, Schwartz & Crain 2015), што је важан корак даље у расветљавању прагматичког развоја деце.

Из развојне перспективе неопходно је испитати и на ком узрасту се најраније срећу други типови конверзацијских импликатура, како у дечијем говору тако и у ГУД-у, јер би тај податак био још један битан показатељ нивоа прагматског развоја деце. Важна сазнања у овом домену добили бисмо и ако би методолошка парадигма развоја прагматичких способности укључила и неуролингвистичка испитивања.

Литература

Речници:

РМС – *Речник српскохрватскога књижевног језика* Матице српске

РСАНУ – *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ

Корпуси:

Anđelković, D., Ševa, N. Moskovljević, J. 2001. *Srpski elektronski korpus ranog dečjeg govora*. Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Katedra za opštu lingvistiku Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

MacWhinney, B. 2000. *The CHILDES project (3rd ed.) Volume II: Tools for analyzing talk: The Database*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum. Доступно на адреси: <http://childes.psy.cmu.edu/browser/index.php?url=Slavic/Serbian/>

Elektronski korpus srpskog jezika. Matematički fakultet Univerziteta u Beogradu. Доступно на адреси: <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/>

Референце:

Мандић, М. 2009. *Усвајање временских прилога у српском језику на узрасту од 1;6 до 4;0*. Магистарска теза. Филолошки факултет Универзитета у Београду.

Миревић, М. 2015. Улога фокуса у интерпретацији скаларних импликатура. У штампи у Арсенијевић, Б. и Халупка-Решетар, С. (ур.) *Српски језик у савременој лингвистичкој теорији*, 257–278. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу.

Станојчић, Ж., Поповић, Љ. 2012. *Граматика српскога језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Чудомировић, Ј. 2012. О полифункционалности лексеме један у српском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 42/3: 319–346.

Banga, A. et al. 2009. Some implicature reveal semantic differences. Available at: <http://www.let.rug.nl/hendriks/papers/bangaetal09.pdf>

Barner, D., Brooks, N., Bale, A. 2011. Accessing the unsaid: The role of scalar alternatives in children's pragmatic inferences. *Cognition* 188: 87–96.

- Barner, D., Bachrach, A. 2010. Inference and exact numerical representation in early language development. *Cognitive Psychology* 60 (1): 40–62.
- Barwise, J., Cooper, R. 1981. Generalized Quantifiers and Natural Language. *Linguistics and Philosophy* 4: 159–219.
- Beaver, D., Clark, B. 2003. Always and Only: Why not all focus-sensitive operators are alike. *Natural Language Semantics* 11: 323–362.
- Bezuidenhout, A., Cutting, J.C. 2002. Literal meaning, minimal propositions, and pragmatic processing. *Journal of Pragmatics* 34: 433–456.
- Bill, C., Romoli, J., Schwartz F., Crain, S. (in press). Presuppositions vs. scalar implicatures in acquisition. In E. Doty & B. Sneller (Eds.), *Proceedings of the 38th Annual Penn Linguistics Colloquium* University of Pennsylvania, USA: UPenn Working Papers in Linguistics.
- Bošković, Ž. 1998. Wh-phrases and Wh-movement in Slavic. Dostupno na: <http://www.indiana.edu/~slavconf/linguistics/bosk.pdf>
- Bott, L., Noveck, I. 2004. Some utterances are underinformative: The onset and time course of scalar inferences. *Journal of Memory and Language* 53: 437–457.
- Breheny, R., Katsos, N., Williams, J.. 2006. Are generalized scalar implicatures generated by default? An on-line investigation into the role of context in generating pragmatic inferences. *Cognition* 100: 434–463.
- Brooks, J.P., Braine, M. 1996. What do children know about the universal quantifiers 'all' and 'each'? *Cognition* 60: 235–268.
- Carston, R. 1998. Informativeness, Relevance and Scalar Implicature. In R. Carston & S. Uchida (Eds.), *Relevance Theory: Applications and Implications*, 179–236. Amsterdam: John Benjamins.
- Chemla, E., Spector, B. 2011. Experimental evidence for embedded scalar implicatures. *Journal of Semantics* 28: 359–400.
- Chemla, E., Singh, R. 2014. Remarks on the experimental turn in the study of scalar implicature, Part I, *Language and Linguistics Compass* 8/9: 373–386.
- Clark, E. V. 2003. *First Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clark, E. V., Matos Amaral, P. 2010. Children build on pragmatic information in language acquisition. *Language and Linguistics Compass* 4/7: 445–457.
- Chafe, W. 1976. Givenness, Contrastiveness, Definiteness, Subjects, Topics, and Points of View. In *Subject and Topic*, C. Li (Ed.), 25–55. New York: Academic Press.

- Chevallier, C., Noveck, I., Nazir, T., Bott, L., Lanzetti, V., Sperber, D. 2008. Making disjunctions exclusive. *The quarterly journal of experimental psychology* 61: 1741–1760.
- Chierchia, G. 2004. Scalar Implicatures, Polarity Phenomena and the Syntax/Pragmatics Interface. In A. Belletti (Ed.) *Structures and Beyond*, 39–103. Oxford University Press.
- Chierchia, G. 2006. Broaden your Views. Implicatures of Domain Widening and the “Logicity” of Language. *Linguistic Inquiry* 37(4): 535–590.
- Chierchia, G. et al. 2001. The Acquisition of Disjunction: Evidence for a Grammatical View of Scalar Inferences. In *Proceedings of the 25th Boston University Conference on Language Development*, 157–168. Somerville: Cascadilla Press.
- Chierchia, G., Guasti, M. T., Gualmini, A., Meroni, L., Crain, S., & Foppolo, F. 2004. Semantic and pragmatic competence in children’s and adults’ comprehension of *or*. In I. A. Noveck & D. Sperber (Eds.), *Experimental pragmatics*, 283–300. New York: Palgrave Macmillan.
- Crain, S. 2008. The interpretation of disjunction in Universal Grammar. *Language and Speech* 51, 151–169.
- Crain, S., Thornton, R. 1998. *Investigations in universal grammar. A guide to experiments on the acquisition of syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Degen, J. 2013. *Alternatives in Pragmatic Reasoning*. Unpublished doctoral dissertation. University of Rochester, New York.
- Degen, J., Reeder, P. A., Carbary, K., Tanenhaus, M. K. 2009. *Using a novel experimental paradigm to investigate the processing of scalar implicatures*. Slides from Experimental Pragmatics 2009.
- Degen, J., Tanenhaus, M. K.. 2011. Making inferences: The case of scalar implicature processing. In L. Carlson, C. Holscher, T. Shipley (Eds.), *Proceedings of the 33rd Annual Meeting of the Cognitive Science Society*, 3299–3304.
- Doitchinov, S. 2005. Naturalistic and experimental data in language acquisition: The case of epistemic terms. In S. Kesper & M. Reis (Eds.), *Linguistic evidence: Empirical, theoretical, and computational perspectives*, 123–144.
- Doyle, J. 1951. In defense of the square of opposition. *The New Scholasticism* 25: 367–396.
- Drozd, K.F. 2001. Children’s weak interpretations of universally quantified questions. In M. Bowerman & S. Levinson (Eds.), *Language Acquisition and Conceptual Development*, 340-376. Cambridge University Press.

- Drozd, K., Anđelković, D., Savić, M., Popović, M.. 2009a. *Distributivnost univerzalnih kvantifikatora kod predškolske dece*. XV naučni skup Empirijska istraživanja u psihologiji. Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Drozd, K., Savić, M., Popović, M.. 2009. *Izbor domena važenja univerzalnih kvantifikatora kod predškolske dece*. XV naučni skup Empirijska istraživanja u psihologiji. Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Endriss, C. 2009. *Quantificational topics: A scopal treatment of exceptional wide scope phenomena*. Springer.
- Etxeberria, U., Giannakidou, A. 2010. Contextual domain restriction, familiarity and definiteness: A cross-linguistic perspective. In F. Recanati, I. Stojanović & N. Villanueva (Eds.), *Context-Dependence, Perspective and Relativity*. Mouton de Gruyter.
- Féry, C., Krifka, M. 2008. Information structure: Notional distinctions, ways of expression. In P. van Sterkenburg (Ed.) *Unity and diversity of languages*, 123–136. Amsterdam: John Benjamins.
- Von Stechow, P. 1994. *Restrictions on Quantifier Domains*. Unpublished doctoral dissertation, University of Massachusetts.
- Fox, D. 2007. Free choice disjunction and the theory of scalar implicatures. In U. Sauerland & P. Stateva (Eds.), *Presupposition and implicature in compositional semantics*, 71–120. New York, NY: Palgrave MacMillan.
- Foppolo, F., Guasti M. T. 2005. Children comprehension of sentences involving scalar items. In L. Brugè et al. (Eds.) *Contributions to the thirtieth Incontro di Grammatica Generativa*. Università Ca' Foscari Venezia.
- Foppolo, F., Guasti M. T. Cherchia G., 2012. Scalar implicatures in child language: Give children a chance. *Language Learning and Development* 8: 365–394.
- Fox, D., and Katzir, R. 2011. On the characterization of alternatives. *Natural Language Semantics* 19/1: 87–107.
- Franke, M. 2009. *Signal to act: Game theory in pragmatics*. Unpublished doctoral dissertation, Universiteit van Amsterdam.
- Gazdar, G. 1979. *Pragmatics. Implicature, presuppositions and logical form*. New York, NY: Academic Press.
- Geurts, B. 2003. Reasoning with quantifiers. *Cognition* 86: 223–251.
- Geurts, B. 2011. *Quantity Implicatures*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Geurts, B., Pouscoulous, N. 2009. Embedded implicatures?!? *Semantics and Pragmatics* 2: 1–34.
- Grice, P. H. 1975. Logic and Conversation. *Syntax and Semantics* 2: 41–58.
- Grice, P. H. 1989. *Studies in the way of words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gotzner, N. 2015. *Establishing alternative sets*. Unpublished doctoral dissertation. Humboldt-Universität zu Berlin.
- Grodner, D., Klein, N., Carbary, K., Tanenhaus, M. 2010. “Some,” and possibly all, scalar inferences are not delayed: Evidence for immediate pragmatic enrichment. *Cognition* 116(1): 42–55.
- Grodzinsky, Y., Reinhart, T. 1993. The Innateness of Binding and Coreference. *Linguistic Inquiry* 24: 69–102.
- Gualmini, A. et al. 2001. At the semantics/pragmatics interface in child language. In *Proceedings of Semantics and Linguistic Theory* 11, 231–247. Cornell, Ithaca: CLC Publications.
- Guasti, M. T., Chierchia, G., Crain, S., Foppolo, F., Gualmini, A., Meroni, L. 2005. Why children and adults sometimes (but not always) compute implicatures. *Language and Cognitive Processes*, 20(5): 667–696.
- Halupka-Rešetar, S. 2009. Red reči u službi izražavanja informacionog fokusa u srpskom jeziku. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 52 (2): 169–186.
- Halupka-Rešetar, S. 2011. *Rečenični focus u engleskom i srpskom jeziku*. (Focus in English and Serbian). PhD dissertation. University of Novi Sad.
- Heim, I. 1982. *The Semantics of Definite and Indefinite Noun Phrases*. Unpublished doctoral dissertation. University of Massachusetts at Amherst.
- Hendriks, P. 2004. *Optimization in focus identification. Optimality theory and pragmatics*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave/Macmillan.
- Hirschberg, J. 1985. *A Theory of Scalar Implicature*. Unpublished doctoral dissertation. University of Pennsylvania.
- Horn, L. 1972. *On the Semantic Properties of the Logical Operators in English*. Unpublished doctoral dissertation. UCLA.
- Horn, L. 1984. Toward a new taxonomy for pragmatic inference: Q-based and R-based implicature. In D. Schiffrin (Ed.), *Meaning, Form, and Use in Context: Linguistic Applications*, 11–42. Washington: Georgetown University Press.
- Horn, L. 1989. *A Natural History of Negation*. Chicago: The University of Chicago Press.

- Horn, L. 2004. Implicature. In L. Horn & G. Ward (Eds.) *The Handbook of Pragmatics*, 3–28. Blackwell Publishing Ltd.
- Heim, I., Kratzer, A. 1998. *Semantics in generative grammar*. Oxford: Blackwell.
- Herburger, E. 1997. Focus and weak noun phrases. *Natural Language Semantics* 5: 53–78.
- Hoeksema, J., Zwarts, F. 1991. Some remarks on focus adverbs. *Journal of Semantics* 8: 51–70.
- Huang, Y. T., Snedeker, J. 2009. Online interpretation of scalar quantifiers: insight into the semantics-pragmatics interface. *Cognitive Psychology* 58 (3): 376–415.
- Inhelder, B., Piaget, J. 1964. *The Growth of Logical Thinking from Childhood to Adolescence*. New York: Basic Books
- Israel, M. 1999. *Some* and the pragmatics of indefinite construal. In *Proceedings of the Berkeley Linguistics Society* 25, 169–182.
- Jackendoff, R. 1977. *X-Bar Syntax: A Study of Phrase Structure*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Kamp, H. 1981. A Theory of Truth and Semantic Interpretation. In J. Groenendijk, T. Janssen & M. Stokhof (Eds.) *Formal Methods in the Study of Language*, Amsterdam: Mathematical Centre Tracts.
- Katsos, N. 2008. The semantics/pragmatics interface from an experimental perspective: the case of scalar implicature. *Synthese* 165: 385–401.
- Katsos, N et al. 2009. Semantika kvantifikatora u srpskom. Implikature i domet kod odraslih i dece. (Semantics of Quantifiers in Serbian. Implicatures and Scope in Adults and Children). *The Fifteenth annual conference Empirical study in Psychology*, 6–7 February 2009, Belgrade, Serbia.
- Katsos, N., Bishop, D. 2011. Pragmatic tolerance: implications for the acquisition of informativeness and implicature. *Cognition* 120(1): 67–81.
- Katsos, N. et al. 2012. The Acquisition of Quantification Across Languages. In A. Biller, E. Chung & A. Kimball (Eds.) *Proceedings of the 36th annual Boston University Conference on Language Development*, 258–268. Cascadilla Press.
- Kanan, C., Tong, M. H., Zhang, L., & Cottrell, G. W. 2009. SUN: Top-down saliency using natural statistics. *Visual Cognition* 17: 979–1003.
- É. Kiss, K. 1998. Identificational focus versus informational focus. *Language* 76: 891–920.
- Krifka, M. 2008. Basic notions of informational structure. *Acta Linguistica Hungarica* 55: 243–276.

- Ladusaw, W. A. 1982. Semantic constraints on the English partitive construction. In D. Flickinger, M. Macken, & N. Wiegand (Eds.), *Proceedings of the First West Coast Conference on Formal Linguistics*, 231–242. Stanford, CA: CSLI Publications.
- Lambert, E., Chesnet, D. 2001. Novlex: une base de données lexicales pour les élèves de primaire. *L'Année Psychologique* 101: 277–288.
- Langacker, R. 1997. Generics and Habituals. In Athanasiadou & Dirven (Eds.), *On Conditionals Again*, 191–222. Amsterdam: Benjamins.
- Lété, B., L. Sprenger-Charolles, and P. Colé. 2004. MANULEX: A Grade-Level Lexical Database from French Elementary-School Readers. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers* 36: 156–166.
- Levinson, S. 1983. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levinson, S. 2000. *Presumptive Meanings – The Theory of Generalized Conversational Implicature*. The MIT Press.
- Lewis, D. 1969. *Convention. A Philosophical Study*. Harvard University Press.
- Mandić, M. 2013. Agreement Morphology in Early Serbian. In B. Surányi (Ed.) *Proceedings of the Second Central European Conference in Linguistics for Postgraduate Students*, 139–166. Budapest: Pázmány Péter Catholic University,
- Matsumoto, Y. 1995. The Conversational Condition on Horn scales. *Linguistics and Philosophy* 18 (1): 21–60.
- Milsark, G. 1977. Toward an explanation of certain peculiarities of the existential construction in English. *Linguistic Analysis* 3: 1–29.
- Mirić, M. 2013. *Focus-affected (un)availability of scalar implicatures*. Paper presented at Sinfonija conference 2013. Niš, Serbia.
- Mirić, M., Arsenijević, B. 2013. *Educational background and scalar implicatures*. Poster presentation at XPrag, Utrecht, September 2013.
- Mirić, M., Arsenijević, B. 2014. The role of partitive construction in generating scalar implicatures. In J. Emonds, M. Janebova (Eds.), *Language Use and Linguistics Structure, Proceedings of the Olomouc Linguistic Colloquium 2013*, Olomouc Modern Language Series Vol.3, Palacky University Olomouc, 229–238.
- Moeschler, J. 2012. Conversational and conventional implicatures. In H. J. Schmidt (ed.), *Handbook of Pragmatics*. Berlin, Mouton de Gruyter, 407–434.
- Mostowski, A: 1957. On a Generalization of Quantifiers. *Fundamenta Mathematica* 44: 12–36.

- Musolino, J. 2004. The semantics and acquisition of number words: Integrating linguistic and developmental perspectives. *Cognition* 93: 1–41.
- Musolino, J., Gualmini, A. 2004. The Role of Partitivity in Child Language. *Language Acquisition* 12: 97-107.
- Noveck, I. 2001. When Children are More Logical than Adults: Experimental Investigations of Scalar Implicature. *Cognition* 78: 165–188.
- Papafragou, A. Scalar implicatures in language acquisition: Some evidence from modern Greek. In *Proceedings from the 38th Annual Meeting of the Chicago Linguistics Society*, University of Chicago Press, Chicago, Illinois.
- Papafragou, A. 2006. From scalar semantics to implicature: children's interpretation of aspectuals. *Journal of Child Language* 33: 721–757.
- Papafragou, A., Musolino, J. 2003. Scalar Implicatures: Experiments at the Semantic/Pragmatic Interface. *Cognition* 86: 253–282.
- Papafragou, A., Tantalou, N. 2004. Children's Computation of Implicatures. *Language Acquisition* 12 (1): 71–82.
- Paris, S. 1973. Comprehension of language connectives and propositional logical relationships. *Journal of Experimental Child Psychology* 16: 278–291.
- Partee, B. 1989. Binding Implicit Variables in Quantified Contexts. *CLS* 25.
- Partee, B. 1991. Topic, Focus and Quantification. In S. Moore & A. Wyner (Eds.) *Proceedings from Semantics and Linguistic Theory 1. Cornell Working Papers in Linguistics 10*, 159–187. Cornell University, Ithaca.
- Peters, S., Westerståhl, D. 2008. *Quantifiers in Language and Logic*. Oxford University Press Uk.
- Philip, W. 1995. *Event quantification in the acquisition of universal quantification*. Unpublished doctoral dissertation. University of Massachusetts, Amherst.
- Pijnacker, J., Hagoort, P., Buitelaar, J., Teunisse, J. P., Geurts, B. 2009. Pragmatic inferences in high-functioning adults with autism and Asperger syndrome. *J Autism Dev Disord*. 39(4): 607-618.
- Popović, Lj. 1997. *Red reči u rečenici*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije.
- Popović, Lj. 2002. Informativna struktura rečeničnih modela. *Књижевност и језик*, XLIX/3–4, 213–240.
- Potts, C. 2005. *The Logic of Conventional Implicatures*. Oxford Studies in Theoretical Linguistics. Oxford: Oxford University Press.
- Recanati, F. 2004. Embedded implicatures. *Philosophical Perspectives* 17: 1299 –1332.

- Reinhart, T. 2004. The Processing Cost of Reference Set Computation: Acquisition of Stress and Focus. *Language acquisition* 12(2): 109–155.
- Reinhart, T. 2006. *Interface strategies: Optimal and costly computations*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Pouscoulous, N. et al. 2007. A Developmental Investigation of Processing Costs in Implicature Production. *Language Acquisition* 14 (4): 347–375.
- Reed, A. 1991. On interpreting partitives. In D. Napoli & J. Kegl (Eds.), *Bridges between psychology and linguistics: A Swarthmore Festschrift for Lila Gleitman*, 207–223. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Rooth, M. 1985. *Association with focus*. Unpublished doctoral dissertation. University of Massachusetts, Amherst.
- Rooth, M. 1992. A theory of focus interpretation. *Natural Language Semantics* 1: 75–116.
- Russell, B. 2006. Against Grammatical Computation of Scalar Implicatures. *Journal of Semantics* 23: 361–382.
- Russell, B. 2012. Probabilistic Reasoning and the Computation of Scalar Implicatures. Unpublished doctoral dissertation, Brown University.
- Sauerland, U. 2004. Scalar implicatures in complex sentences. *Linguistics and Philosophy* 27(3): 367–391.
- Sauerland, U. 2012. The computation of scalar implicatures: Pragmatic, lexical or grammatical? *Language and Linguistics Compass* 6/1: 36–49.
- Shannon, C. E. 1948. A mathematical theory of communication. *Bell Systems Technical Journal* 27 (4): 623–656.
- Stanojčić, Ž., Popović, Lj. 1989. *Savremeni srpskohrvatski jezik i kultura izražavanja*. Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Stjepanović, S. 1999. *What do second position cliticization, scrambling, and multiple wh-fronting have in common*. Unpublished doctoral dissertation. University of Connecticut, Storrs.
- Schwarz, F., C. Clifton, Frazier, L. 2008. *Strengthening 'or': Effects of focus and downward entailing contexts on scalar implicatures*. Manuscript. UMass, Amherst.
- Schwarzschild, R. 1999. Givenness, AvoidF and other constraints on the placement of accent. *Natural Language Semantics* 7: 141–177.
- Smith, C. L. 1980. Quantifiers and question answering in young children. *Journal of Experimental Child Psychology* 30: 191-205.

- Smits, E., Roeper, T., Hollebrandse, B. 2007. Children's ambiguous understanding of weak and strong quantifiers. In M. Anderssen & M. R. Westergaard (Eds.). *Papers from Workshop on Language Acquisition, SCL 22 (Nordlyd. 34,3)*, 187–208. Tromsø: CASTL.
- Sperber, D., Wilson, D. 1995. *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell.
- Stalnaker, R. 1974. Pragmatic presuppositions. In M. Munitz & D. Unger (Eds.) *Semantics and Philosophy*, 197–213. New York University Press.
- Stanojević, V., Ašić, T. 2006. O načinima obeležavanja distributivne i kolektivne interpretacije pluralnih nominalnih sintagmi. *Zbornik Matice srpske za lingvistiku i filologiju* 49/2: 7–19.
- Stickney, H. 2007. Investigations into Children's Acquisition of the Partitive construction. In M. Anderssen & M. R. Westergaard (Eds.). *Papers from Workshop on Language Acquisition, SCL 22 (Nordlyd. 34,3)*: 172–186, Tromsø: CASTL.
- Storto, G., Tanenhaus, M. K. 2005. Are scalar implicatures computed online? *Proceedings of SuB 9*: 431–445.
- Strawson, P. 1952. *Introduction to Logical Theory*. London: Methuen.
- Tanović, P. 2015. Binarne relacije. Dostupno na:
http://poincare.matf.bg.ac.rs/~tane/binarne_relacije.pdf
- Van Tiel, B., van Miltenburg, E., Zevakhina, N., Geurts, B. 2016. Scalar diversity. *Journal of Semantics* 33 (1): 107–135.
- Tomasello, M., Kruger, A. 1992. Joint attention on actions: acquiring verbs in ostensive and non-ostensive contexts. *Journal of Child Language* 19: 311–334.
- Tomlinson, J., Bott, L., Bailey, T. 2011. *Understanding literal meanings before pragmatic inference: Mouse-trajectories of scalar implicatures*. In 4th Biennial Conference of Experimental Pragmatics, June, pp. 2–4.
- Tošović, B. 2001. *Korelaciona sintaksa: projekcional*. Graz: Institut für Slawistik der Karl-Frazens-Universität Graz.
- Westerstahl, D. 1985. Logical constants in quantifier languages. *Linguistics and Philosophy* 8: 387–413.
- Wexler, K., Chien, Y. 1985. The development of lexical anaphors and pronouns. In *Papers and Reports on Child Language Development* 24. Stanford University.
- Winner, E. 1997. *The Point of Words. Children's understanding of Metaphor and Irony*. Harvard University Press. Cambridge Massachusetts, London England.
- Wynn, K. 1990. Children's understanding of counting. *Cognition* 36: 155–193.

Wynn, K. 1992. Children's acquisition of number words and the counting system. *Cognitive Psychology* 24: 220–251.

Zondervan, A. 2010. *Scalar Implicatures or Focus: An Experimental Approach*. Unpublished doctoral dissertation. University of Utrecht, Netherlands.

Прилог

Стимулуси

У овом поглављу наводимо стимулусе који су коришћени у експерименталном истраживању, почев од стимулуса употребљених у фази загревања, а потом у главној фази експеримента. Рредом наводимо непартитивну и партитивну варијанту циљаних, контролних и допунских стимулуса. Важно је напоменути да су се слике употребљене за различите варијанте партитивности истог стимулуса (на пример, *неке јабуке – неке од јабука*) разликовале само у боји објеката приказаних на слици.

Фаза загревања

Циљани искази

1. Уводна реченица: У врту је родило пет јабука.
Слика: пет јабука на дрвету
Исказ: Неке јабуке су на дрвету.
2. Уводна реченица: У парку живи пет жаба.
Слика: пет жаба у бари
Исказ: Неке од жаба су у бари.

Контролни искази

1. Уводна реченица: У врту је родило пет јабука.
Слика: пет јабука испод дрвета.
Исказ: Неке јабуке су на дрвету.
2. Уводна реченица: У врту је родило пет јабука.
Слика: три јабуке на дрвету, две испод дрвета.
Исказ: Неке јабуке су на дрвету.
3. Уводна реченица: У врту је родило пет јабука.
Слика: три јабуке на дрвету, две испод дрвета.
Исказ: Све јабуке су на дрвету.
4. Уводна реченица: У парку живи пет жаба.
Слика: пет жаба ван баре
Исказ: Неке жабе су у бари.

5. Уводна реченица: У парку живи пет жаба.

Слика: три жабе у бари, две ван баре

Исказ: Неке жабе су у бари.

6. Уводна реченица: У парку живи пет жаба.

Слика: три жабе у бари, две ван баре

Исказ: Свака од жаба је у бари.

Допунски искази

1. Уводна реченица: У продавници смо купили пет јабука.

Слика 1: три зелене јабуке на столу, две црвене јабуке на поду

Слика 2: три црвене јабуке на столу, две зелене јабуке на поду

Исказ: Зелене јабуке су на столу.

2. Уводна реченица: Никола има пет аутића.

Слика 1: два жута аутића на столу, три црвена аутића на поду

Слика 2: два црвена аутића на столу, три жута аутића на поду

Исказ: Црвени аутићи су на поду.

Главна фаза експеримента

Циљани искази

1. Уводна реченица: Са дрвета смо убрали пет јабука.

Слика: пет јабука на столу

Исказ: Неке јабуке су на столу. / Неке од јабука су на столу.

2. Уводна реченица: У башти смо посадили пет цветова.

Слика: пет цветова у саксији

Исказ: Неки цветови су у саксији. / Неки од цветова су у саксији.

3. Уводна реченица: У школу смо понели пет бојица.

Слика: пет бојица у перници на столу

Исказ: Неке бојице су у перници. / Неке од бојица су у перници.

4. Уводна реченица: У књижари смо купили пет књига.

Слика: пет књига на полици

Исказ: Неке књиге су на полици. / Неке од књига су на полици.

Контролни искази

1. Уводна реченица: Са пијаце смо донели пет банана.
Слика: три банане на столу, две на поду
Исказ: Неке банане су на столу. / Неке од банана су на столу.
2. Уводна реченица: За рођендан смо добили пет лопти.
Слика: пет лопти испод стола
Исказ: Неке лопте су на столу. / Неке од лопти су на столу.
3. Уводна реченица: Аца чува пет мишева.
Слика: пет мишева у кавезу
Исказ: Сви мишеви су у кавезу. / Сваки од мишева је у кавезу.
4. Уводна реченица: У врту је родило пет крушака.
Слика: пет крушака испод дрвета
Исказ: Све крушке су на дрвету. / Свака од крушака је на дрвету.

Допунски искази

1. Уводна реченица: Маја је за рођендан добила пет лутака.
Слика 1: три плаве лутке на кревету, две црвене лутке поред кревета
Слика 2: три црвене лутке на кревету, две плаве лутке поред кревета
Исказ: Плаве лутке су на кревету.
2. Уводна реченица: У башти смо посадили пет цветова.
Слика 1: три жута цвета у саксији, два розе цвета ван саксије
Слика 2: три розе цвета у саксији, два жута цвета ван саксије
Исказ: Жути цветови су у саксији.
3. Уводна реченица: У књижари смо купили пет оловака.
Слика 1: три жуте оловке на столу, две црвене оловке испод стола
Слика 2: две црвене оловке на столу, три жуте оловке испод стола
Исказ: Жуте оловке су на столу.
4. Уводна реченица: У парку живи пет птица.
Слика 1: три црвене птице на дрвету, две плаве птице поред дрвета
Слика 2: две плаве птице на дрвету, три црвене птице поред дрвета
Исказ: Црвене птице су на дрвету.

БИОГРАФИЈА

Мирјана Мирић (рођ. Мандић) рођена је 26. 10. 1981. у Крагујевцу. На групи за општу лингвистику Филолошког факултета Универзитета у Београду дипломирала је 2005. године, а 2009. године на истом факултету одбранила магистарски рад *Усвајање временских прилога код деце узраста 1;6 до 4;0* (ментор проф. др Јасмина Московљевић Поповић). У оквиру специјалистичких студија лингвистике на Универзитету у Женеви, 2010. године је одбранила рад *The acquisition of the agreement paradigm in early Serbian* (ментор: проф. др Ур Шлонски). Докторске студије започела је 2011. године на Филозофском факултету Универзитета у Нишу.

Објавила је девет научних радова из области лингвистике и усвајања језика у више зборника. Учествовала је на више домаћих и међународних скупова, радионица и летњих школа, од којих се посебно истичу учешћа на програму *Multi-disciplinary and cross-national approaches to Romany studies* (CEU, Мађарска, 2009), семинару *Doing qualitative research: how to organize and analyze talk-in-interaction* (Филозофски факултет, Београд, 2010), и летњој школи за студенте постдипломце *Pázmány Summer Course in Linguistics for Linguistics Students* (Мађарска, 2012).

У периоду од 2006. до 2009. године била је истраживач-стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије на истраживачком пројекту *Етничка и социјална стратификација Балкана*, који је спроводио Балканолошки институт САНУ. Била је руководилац програма лингвистике Истраживачке станице у Петници (у периоду од 2005. до 2009 и током 2011), где је наредних година наставила ангажовање као редовни сарадник, предавач и ментор. Од 2010. године ради као предавач за енглески језик.

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем да је докторска дисертација, под насловом

УСВАЈАЊЕ СКАЛАРНИХ ИМПЛИКАТУРА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ: СЕМАНТИЧКИ,
ПРАГМАТИЧКИ И СИНТАКСИЧКИ УГАО

која је одбрањена на ... факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да ову дисертацију, ни у целини, нити у деловима, нисам пријављивао/ла на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредио/ла ауторска права, нити злоупотребио/ла интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци, који су у вези са ауторством и добијањем академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада, и то у каталогу Библиотеке, Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Нишу, као и у публикацијама Универзитета у Нишу.

У Нишу, 11.3.2016.

Потпис аутора дисертације:

Мируна М. Мирети
(Име, средње слово и презиме)

ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ЕЛЕКТРОНСКОГ И ШТАМПАНОГ ОБЛИКА
ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Наслов дисертације: УСВАЈАЊЕ СКАЛАРНИХ ИМПЛИКАТУРА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ:
СЕМАНТИЧКИ, ПРАГМАТИЧКИ И СИНТАКСИЧКИ УГАЈ

Изјављујем да је електронски облик моје докторске дисертације, коју сам предао/ла за уношење у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, истоветан штампаном облику.

У Нишу, 11.3.2016.

Потпис аутора дисертације:

Милица М. Милић
(Име, средње слово и презиме)

ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Никола Тесла“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу унесе моју докторску дисертацију, под насловом:

УСВАЈАЊЕ СКАЛАРНИХ ИМПЛИКАТУРА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ:
СЕМАНТИЧКИ, ПРАГМАТИЧКИ И СИНТАКСИЧКИ УГАЈ

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском облику, погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију, унету у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, могу користити сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons), за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прераде (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

У Нишу, 11.3.2016.

Потпис аутора дисертације:

Мируна Д. Митић
(Име, средње слово и презиме)

**НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ**

Наставно-научно веће Филозофског факултета Универзитета у Нишу, на седници одржаној 23.3.2016. именовало је комисију за оцену и одбрану докторске дисертације под насловом *Усвајање скаларних импликатура: семантички, прагматички и синтаксички угао* кандидаткиње Мирјане Мирић, у саставу: 1) др Бобан Арсенијевић, ванредни професор Филозофског факултета Универзитета у Нишу, ужа научна област: *Српски језик* (у својству ментора), 2) др Бранимир Станковић, доцент Филозофског факултета Универзитета у Нишу, ужа научна област: *Српски језик*; и 3) др Даринка Анђелковић, научни сарадник Института за психологију Филозофског факултета Универзитета у Београду, ужа научна област: *Развојна психологија*. Уз захвалност за указано поверење, комисија подноси следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. Приказ садржаја докторске дисертације

Докторска дисертација носи наслов *Усвајање скаларних импликатура: семантички, прагматички и синтаксички угао*, и предата је на 207 страна куцаног текста у стандардном формату који подразумева стране величине А4, маргине од по два и по центиметра, проред од једног и по реда, и фонт величине дванаест пиксела. Формалне захтеве које су прописали Универзитет у Нишу и Филозофски факултет овог универзитета испуњавају и почетне три целине: насловна и идентификациона страна и *Садржај*. Сам текст дисертације организован је у следећих осам поглавља.

Поглавље *Увод* је подељено на три дела, од којих је први посвећен основним карактеристикама скаларних импликатура, те главним граматичким и прагматичким теоријама које се њима баве, други експерименталним истраживањима и теоријама усвајања скаларних импликатура у периоду усвајања матерњег језика, а трећи семантици и корпусним квантитативним подацима о употреби речи *неки* – израза на чију скаларну употребу се рад усредсређује – у српском језику, у језику одраслих, али и у језику деце и говору упућеном деци. Извештава се о резултатима корпусног истраживања на Електронском корпусу савременог српског језика, као и на *Српском електронском корпусу раног дечијег говора* укљученом у базу CHILDES.

Скаларне импликатуре су представљене у пресеку историјског развоја теоријског бављења овим појмом и различитих методолошких приступа у актуелном тренутку. Кандидат полази од појма импликатуре, издвајајући га од појма (јак) импликације, и заснивајући га у радовима Пола Грајса усмереним ка формалнологодичком моделовању прагматике језичке комуникације. Изложена је и на основу Грајсових максима комуникације и каснијих истраживања у овом смеру објашњена подела импликатура на конвенционалне и неконвенционалне, те неконвенционалних на конверзацијске и неконверзацијске, и конверзацијских на опште и појединачне. Сваки од наведених типова импликатура илустрован је примерима и разматран кроз основне карактеристике и отворена питања са којима се сусреће. На изграђеном појму импликатуре затим се уводи појам скаларне импликатуре. Најпре се указује на скаларноимпликатурне односе међу појединим исказима, а онда се скаларна импликатура разлаже, и везује за скаларне изразе, односно изразе који са другим изразима творе скаларне импликатуре, и својим учешћем у исказу смештају исказ у

исти скаларни однос са алтернативним исказима у којима је скаларни израз замењен јачом или слабијом скаларном алтернативом. Наведен је већи број примера скаларних израза, односно читавих скала, и скаларне импликатуре су повезане са логичким квадратом као једно могуће објашњење за типолошке генерализације о томе који се углови логичког квадрата типично реализују засебним лексичким јединицама, а који се исказују искључиво перифрастички, односно сложеним језичким изразима, обично уз учешће негације (негирање суседног угла логичког квадрата).

Следи упознавање са аспектима скаларних импликатуре које се везују (и) за процесирање. Уводе се модели процедура генерисања скаларних импликатура, и успостављају се основна питања о томе какав је распоред различитих компоненти процедуре генерисања. На овој позадини, разматрају се основне особине скаларних импликатура: неконвенционалност, поништивост, појачавање, неодвојивост од израза, утицај смера следства, универзалност и контекстуална условљеност. За већину ових особина уводе се и њихови проблематични аспекти.

Уводно поглавље се наставља прегледом теоријских приступа проучавању скаларне импликатуре и њихових основних особина и међусобних разлика. Најпре се разматра опозиција између граматичких и прагматичких приступа, а затим између лексикализма и контекстуализма. Сваки од приступа је засебно приказан, након чега су дискутоване њихове међусобне разлике, аргументи за и против сваког од њих, и неке њихове предикције када је реч о експериментално проверивим очекивањима.

Други део уводног поглавља, посвећен усвајању скаларних импликатура, даје преглед тридесет осам експерименталних истраживања развоја разумевања скаларне импликатуре код деце у периоду усвајања језика. Истраживања су груписана према типу скаларних израза, односно скала, на које се истраживање усредредило, и за сваку групу дати су преглед резултата истраживања и њихова упоредна дискусија. Преглед укључује и критичка разматрања методолошких аспеката истраживања, њихових резултата и закључака који су из њих изведени.

Након прегледа ранијих истраживања, кандидат се кратко осврће на утицај смера следства на генерисање импликатура, и затим прелази на детаљно описивање, и критичку дискусију, општих особина, и могућности, у истраживањима усвајања скаларних импликатура.

Овај део закључује дискусија теоријских модела усвајања скаларних импликатура заснованих на досадашњим истраживањима, након чега следи кратак осврт на усвајање и интерпретацију квантификацијских израза код деце, који су неопходан услов за генерисање скала, и извођење скаларних импликатура.

Трећи део уводног поглавља бави се различитим аспектима семантике, синтаксе и употребе речи *неки* у српском језику. Основно питање је у којој мери је скаларно значење, кључно за генерисање скаларних импликатура, доминантно, или бар истакнуто, у употреби овог израза, а у којој мери је у сенци других значења.

Разматрање креће од опозиције јаки-слаби квантификатори, након чега се усредсређује на синтаксичку структуру именичких израза са овим квантификатором у српском језику. Након овога следи дискусија основних особина квантификатора примењених на израз *неки*, почев од конзервативности, преко симетричности и монотоности до смера следства.

Након овога се прелази на дискусију основних значења речи *неки* у српском језику. Наводе се значење неодређености, спезумптивно значење, егзистенцијално значење, количинско значење, интензификацијско значење, и скаларно значење. Свако значење је описано, илустровано примерима, и размотрено из семантичког угла. Овим је затворено прво поглавље дисертације.

Друго поглавље носи наслов *Циљ и хипотезе*, и као што му наслов говори, у њему је дат детаљан приказ, и дискусија, основних циљева истраживања, као и хипотеза које су успостављене и у истраживању експериментално провераване.

Након резимирања најважнијих резултата досадашњих истраживања, наводе се следећа питања као језгро теоријског и емпиријског интересовања дисертације:

1. Да ли је скаларна интерпетација инхерентни део значења квантификатора *неки* у српском језику или је потребно контекстуално и језичко ојачавање како би се СИ извеле?
2. Да ли и у којој мери конкретни језички фактори партитивност и место контрастног фокуса утичу на процес извођења СИ?
3. Да ли је улога датих језичких фактора иста на свим узрастима или постоји развојна асиметрија?

Укратко се приказују методи и резултати ранијих истраживања кандидата у домену којим се бави и дисертација, те начин на који су одредили истраживање о коме извештава дисертација. Како се дисертација усмерава на истраживање улоге партитивности и фокуса на извођење и усвајање скаларних импликатура, један одељак је посвећен прегледу семантичких и синтаксичких аспеката партитивности квантитативних израза, и још један прегледу досадашњих истраживања у овој области. На основу представљених чињеница, успоставља се хипотеза да ће експлицитно маркирање партитивног значења допринети искључењу фреквенцијски најдоминантнијег значења речи *неки* – значења неодређености, самим тим повећавајући шансе да добије скаларну интерпетацију и изазове ефекат скаларне имликатуре. Хипотеза дакле предвиђа позитиван ефекат експлицитног маркирања партитивности на извођење скаларне импликатуре на свим узрастима на којима се скаларна импликатура изводи у значајној мери.

Слично партитивности, и (контрастивни) фокус је најпре представљен као лингвистички феномен, расветљено је његово остваривање у српском језику, а затим су у посебном одељку представљена релевантна досадашња истраживања везана за контрастни фокус уопште и конкретно у српском језику. У засебном одељку, формулише се хипотеза истраживања у погледу контрастног фокуса, која каже да контрастни фокус иницира генерисање скупа алтернатива фокусираном изразу, и да како је генерисање скупа алтернатива неопходан услов за извођење скаларних импликатура, контрастни фокус на изразу *неки* подржава извођење скаларних импликатура, док га контрастни фокус на другом реченичном члану слаби. Предикција ове хипотезе је да ће искази са контрастним фокусом на изразу *неки* довести до већег броја изведених скаларних импликатура него изрази без контрастног фокуса и изрази са контрастним фокусом на неком другом реченичном члану.

Завршни одељак поглавља ставља представљене хипотезе у контекст усвајања језика и разматра последице ових хипотеза на усвајање језика, као и предикције које оне у овом домену успостављају.

Треће поглавље, насловљено *Методологија*, даје детаљни преглед методолошких питања са којима се истраживање суочило, изабраних решења и разлога за њихов избор, и нуди детаљан преглед метода који су примењени, са посебним акцентом на стимулусима и дизајну експеримента. Први одељак у овом поглављу бави се експерименталним окружењем, експерименталном процедуром, и стимулусима који су у експерименту коришћени. Доноси примере реченица које су тестиране, допунских реченица, као и визуелних стимулуса у односу на које је тестирање реченица обављено.

Други одељак даје основни експериментални дизајн. Наведене су и продискутоване варијабле, независне, контролне и зависне, на којима је експеримент заснован. Трећи одељак представља узорак испитаника који су учествовали у

експерименту, наводећи релевантне дистрибуције (према узрасту, полу и другим параметрима).

У четвртом поглављу, насловљеном *Резултати*, како наслов говори – износе се резултати спроведених експеримената. Најпре се представљају резултати везани за допунске исказе, где је понуђена и дискусија оправданости њихове употребе и њиховог ефекта на истраживање. Наредни одељак представља резултате контролних исказа. Ови резултати довели су до одстрањивања једног броја испитаника услед лошег разумевања израза *неки*, и указали да је израз *неки* тежи за употребу и интерпретацију од израза *сви*. Контролни искази показују да су испитаници већином у стању да генеришу одговарајућу скалу и препознају значење речи *неки* као слабије од значења речи *сви*.

Централни одељак овог поглавља излаже резултате добијене на циљаним, односно критичним исказима. Овде се најпре разматрају различити могући приступи добијеним подацима, односно њихово сагледавање према испитанику или у укупној маси. Након што је уверљиво показано да је други наведени приступ адекватнији, износе се резултати истраживања према унапред дефинисаним условима (укрштени нивои варијабли фокуса и партитивности), и према узрастима (5, 7, 9 година и одрасли).

Различити типови одговора, као и различити регистровани ефекти детаљније су изложени и разматрани сваки у посебном поглављу. Тако се једно поглавље бави природом одговора на нивоу случајног избора, и показује да нису у питању насумични одговори, већ раслојеност узраста на оне који су већ развили понашање слично одраслима, и оних који нису. У посебним одељцима, разматра се свака од посматраних узрастних група, а како одабрани приступ који одговоре посматра у маси донекле сакрива структуру узорка и понашање појединачних испитаника, један одељак се бави и дистрибуцијом одговора који показују извођење скаларних импликатура и оних који показују његов изостанак по испитаницима, где се додатно показује поларизација млађих узраста, и релативно мала заступљеност испитаника који изводе скаларну импликатуру код неких, али не код свих примера.

Закључни део овог поглавља доноси исцрпну статистичку анализу резултата према свим релевантним нивоима, са акцентом на узрасту. Ефекти су проверавани АНОВА тестом, уз обавезну проверу непараметријским тестовима услед изостанка нормалне расподеле код бинарне категоријалне зависне варијабле. Сви ефекти регистровани АНОВА тестом потврђени су и одговарајућим непараметријским, а где је било потребно и додатно расветљени пост хок статистичким тестовима.

Пето поглавље доноси дискусију резултата. Показано је да дискусија води до следећих општих закључака:

- а) постоји развојна асиметрија између деце узраста 5 година с једне стране и старије деце и одраслих с друге стране;
- б) скаларне импликатуре се изводе у већој мери када је употребљена партитивна конструкција;
- в) скаларне импликатуре се изводе у већој мери када је контрастни фокус смештен на квантификатор;
- г) испитаници су на различитим узрастима осетљиви на различите језичке факторе у процесу извођења скаларних импликатура.

Сваки од наведених закључака испраћен је детаљном дискусијом. Посебни одељци овог поглавља баве се ефектима различитих варијабли експеримента: узраста, партитивности и контрастног фокуса, а сваки од њих је праћен расправом о теоријским импликацијама регистрованих и дискутованих ефеката.

Посебно је размотрена развојна перспектива, као и интеракција између мерених фактора, те последице резултата истраживања на модел процедуре генерисања скаларних импликатура. Поглавље укључује и одељак са дискусијом теоријских

импликација представљених резултата и њихове дискусије, као и одељак који се бави ефектима неутралног, односно информацијског фокуса на извођење скаларних импликатура, у светлу резултата експеримента.

Шесто поглавље, *Корпусна анализа значења речи неки у дечијем и говору одраслих*, представља посебно истраживање спроведено применом корпусног метода, са циљем да се расветле фреквенцијски аспекти употребе речи неки у српском језику уопште, као и у говору деце и говору упућеном деци да би се установило у којој мери ефекти препознати у експерименталном истраживању имају подлогу у фреквенцијским односима. Поглавље најпре доноси разматрање претпоставки које се везују за однос фреквенције (појединачног значења) језичког израза и његове проминентности у интерпретацији и употреби. Затим се износе резултати анализе двају корпуса, једног са дечијим и говором упућеним деци, и другог са писаним језиком одраслих, заједно са дискусијама и епириским, као и теоријским закључцима који су на основу истраживања изведени. Истраживање показује да скаларна употреба речи *неки* потпуно изостаје из дечијег и говора упућеног деци, док у језику одраслих представља најфреквентније значење ове речи. Поглавље разматра смер узрочних веза између корпусних и експерименталних резултата, и износи закључке релевантне за закључке на експерименталном истраживању, као и за општији теоријски контекст.

Седмо поглавље доноси синтезу резултата и закључака двају поглавља заснованих на експерименталном и корпусном истраживању и резултата и закључака ранијих истраживања, као и општих теоријских питања ка којима је рад усмерен, и која су постављена у уводном поглављу.

Осмо поглавље је закључак рада, и у њему се резимирају резултати и емпиријски и теоријски закључци истраживања, изводе теоријске импликације, и дефинишу смернице за даља истраживања у овој области. Следе листе корпусних извора и коришћене литературе, након чега су у додацима дати експериментални материјали коришћени у истраживању.

2. Оцена о испуњености задатака и циљева одређених приликом пријаве теме

У пријави теме докторске дисертације, кандидат је за циљ истраживања одредио давање одговора на следећа питања:

1. Од ког узраста су деца која усвајају српски језик способна да изводе скаларне импликатуре?
2. На који начин деца различитих узраста и одрасле особе интерпретирају исте изразе?
3. Да ли се сви скаларни изрази третирају на исти начин, односно да ли постоје разлике у интерпретацији реченица које садрже различите логичке изразе (везнике, квантификаторе, бројеве, модалне глаголе и сл.) или се деца воде истим прагматичким принципима?
4. Да ли постоји међујезичка варијација у погледу усвајања реченица са логичким изразима?
5. Имајући у виду да нису рађена слична истраживања на материјалу српског језика, на који начин дати изрази функционишу у српском језику (намера је да се испита не само њихов семантички садржај, прагматичку интерпретацију, већ и понашање на синтаксичком нивоу: пре свега у погледу позиције различитих логичких израза)?

Основне хипотезе истраживања предложене у пријави биле су:

1. Деца нижег, предшколског узраста имаће потешкоће у интерпретацији скаларних израза, односно прибегаваће строго семантичком тумачењу датих израза.

2. Одрасли и старија деца примењиваће прагматичке принципе у интерпретацији реченица са логичким изразима.
3. Не постоји међујезичка варијација у погледу интерпретације различитих скаларних израза. Вођени идејом да је прагматичко закључивање универзалан феномен, очекујемо да ће се скаларни изрази у српском језику интерпретирати на сличан начин као изрази у другим, до сада испитиваним језицима.
4. Граматика има удела у прагматичким аспектима интерпретације скаларних израза, посебно ако се пође од идеје да се структура реченице процесира одоздо нагоре и да се компутација скаларних израза врши локално, чак и на нивоима нижим од клаузе (Chierchia et al. 2001, 2005). Претпостављамо да на саму интерпретацију утичу тип, синтаксичка позиција и граматичка својства скаларних израза.

Сва набројана питања, и све наведене хипотезе, предмет су истраживања које је обављено, и о свима њима понуђени су вредни и добро аргументовани закључци, те закључујемо да су циљеви и задаци садржани у пријави дисертације у високој мери испуњени спроведеним истраживањем.

3. Научни резултати докторске дисертације и допринос научној области

Научни резултати докторске дисертације могу се сагледати у три равни: емпиријској, теоријској, и примењеној. Емпиријски, истраживање даје допринос на неколико нивоа. Први и најважнији је у давању експерименталног увида у природу процедуре извођења скаларне импликатуре. Поготову је значајно испитивање ефеката на овај процес два фактора, партитивности и контрастног фокуса, које теоријска литература истиче као важне, али којима су се експериментална истраживања тек овлашно бавила, или нису ни тако. Емпиријски допринос састоји се и у модификацији експерименталних метода коју је кандидат спровео, и која се показала значајном за објективнији увид у истраживане појаве, поготову у разлике између различитих узрасних категорија. Емпиријски допринос је и у томе да је спроведено истраживање једно од првих истраживања из области експерименталне прагматике и семантике изведених на говорницима српског језика. Важан емпиријски допринос нуди и корпусно истраживање, које је један од првих систематских покушаја да се испитају корелације између фреквенцијских аспеката употребе и динамике усвајања скаларних израза.

Теоријски допринос рада првенствено се састоји у понуђеним разматрањима о улози партитивности и фокуса у извођењу скаларних импликатура, као и у импликацијама које резултати истраживања имају за поређење граматичких и прагматичких, те контекстуалних и лексикалних теорија извођења скаларних импликатура.

На плану примене, дисертација нуди корисне увиде у развојну динамику скаларних израза и скаларних импликатура, чиме дисциплинама попут развојне психологије, терапије говора и другим нуди корисна знања ка успостављању јасније слике о различитим језичким недостацима и поремећајима, као и боље терапијске праксе у овим областима.

4. Оригиналност научног рада у основи докторске дисертације

Сама чињеница да је истраживање засновано на експерименталним резултатима чини дисертацију тривијално оригиналном. Али уз ову тривијалну оригиналност, дисертација се одликује и истинским оригиналним доприносом и теоријском и

емпиријском познавању скаларних импликатура и семантике српских квантификацијских израза.

Истраживање о коме извештава дисертација чини крупан искорак у односу на бројна истраживања која се у овој популарној области проводе у последњих десетак година. Искорак се састоји како у усредсређивању на ефекте два важна фактора: партитивност и фокус, чије запостављање у досадашњим истраживањима значајно поткопава њихове резултате, тако и у техничким аспектима, као што су модификације метода прикупљања података, или експлицитност у одређењу начина срачунавања квантитативних резултата.

Оригиналност дисертације огледа се и у томе да литератури о скаларним импликатурама доприноси детаљно истраживање и говора деце и одраслих у једном језику досад тек маргинално обухваћеним истраживањима у овој области. Из угла дескриптивног и психолонгвистичког проучавања српског језика, дисертација допуњава празнине у познавању аспеката употребе и процесирања квантификаторских израза *неки* и *сви*.

5. Презентовање резултата научној јавности

Истраживање у основи докторске дисертације кандидата Мирјане Мирић, део је ширег истраживања које кандидат проводи у области извођења скаларних импликатура у српском језику. Значајан део ових истраживања који није ушао у састав дисертације већ је представљен научној јавности, у виду научних публикација и презентација истраживачких радова на научним скуповима. Конкретно, у питању су публиковани радови под редним бројевима 1 до 3, као и представљени радови под редним бројевима 1-8, наведени у одељку 6.

Сама дисертација ће учинити још један значајан корак у представљању резултата истраживања, поготову у контексту нове регулативе која захтева да докторске дисертације буду директно доступне у репозиторијумима факултета и универзитета. Кандидату се препоручује да резултате истраживања о коме извештава дисертација научној јавности понуди и кроз пет до седам публикација у стручној периодици.

6. Преглед остварених резултата кандидата у научној области којој припада рад

Кандидат Мирјана Мирић је дипломирала 2005. године на Филолошком факултету у Београду, на Катедри за општу лингвистику са просечном оценом 9,89. Магистрирала је на истом факултету, на смеру Наука о језику 2009. године са темом Усвајање временских прилога у српском језику на узрасту 1;6 до 4;0, под менторством проф. др Јасмине Московљевић. Специјалистичке студије из лингвистике на Универзитету у Женеви завршила је 2010. године одбранивши рад са темом *The Acquisition of the Agreement Paradigm in Early Serbian* под менторством истакнутог лингвисте проф. др Ура Шлонског. Била је радно ангажована у Истраживачкој станици Петница као руководиоца програма лингвистике, у Центру за евалуацију у образовању, у Балканолошком институту и у више преводилачких агенција и центара за учење страних језика. Учесник је већег броја семинара и летњих школа.

У досадашњем научном ангажовању објавила је 9 научних публикација (изостављајући приказе и нерецензиране радове, које не наводимо), међу којима неке у публикацијама од водећег међународног значаја и код водећих међународних научних издавачких кућа. Наводимо списак објављених радова:

1. Мирић, М. 2015. Улога фокуса у интерпретацији скаларних импликатура. У штампи у Арсенијевић, Б. И С. Халупка-Решетар (ур.) *Српски језик у савременој лингвистичкој теорији*, 257-278. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу.
2. Mirić, M. Arsenijević, B. 2014. The role of partitive construction in generating scalar implicatures. In: J. Emonds, M. Janebova (eds.) *Language Use and Linguistics Structure*, Proceedings of the Olomouc Linguistic Colloquium 2013, Olomouc Modern Language Series Vol.3, Palacky University Olomouc, pp. 229-238. ISBN: 978-80-244-4060-6
3. Mirić, M. Arsenijević, B. 2013. Улога фокуса и партитивности у извођењу скаларних импликатура. *Zbornik radova sa XIX naučnog skupa Empirijska istraživanja u psihologiji*. Beograd: Filozofski fakultet, str. 43-48.
4. Mirić, M. 2013. Језик и време. У: М. Ћирковић et al. *Petničke sveske 71.Exploratorium: Vreme*. Valjevo: Istraživačka stanica Petnica, str 79-88. ISBN: 978-86-7861-50-9
5. Mandić, M. 2013. Agreement morphology in early Serbian. In: B. Surányi (ed.) *Proceedings of the Second Central European Conference in Linguistics for Postgraduate Students*. Budapest: Pázmány Péter Catholic University, pp. 139-166. ISBN: 978-963-308-103-7
6. Mandić, M. 2011. Turn-taking at the age of one: a longitudinal case study. In: A. Baucal, F. Arcidiacono, N. Buđevac (eds.) *Studying interaction in different contexts: A qualitative view*. Belgrade: Institute of Psychology, Belgrade, pp. 187-231. ISBN: 978-86-86563-32-3
7. Mandić, M. 2011. The extension of meaning of temporal adverbs in Serbian-speaking children aged 1;6 to 4;0. In: M. Brdar, M. Omazić, V. Pavičić Takač, T. Gradečak-Erdeljić, G. Buljan (eds.) *Space and Time in Language*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, pp. 297-312. ISBN: 978-3-631-61312-2
8. Mandić, M. 2008. Five- and six-year-old children's autobiographical discourse: the analysis of the use of proper names and deictic terms. *Balkanistic Forum 1-2*, pp. 308-318. Blagoevgrad. ISSN: 1310-3970
9. Mandić, M. 2007. Zamena jezika: analiza jezičkih sposobnosti jednog romskog deteta. У: Lj. Tadić, G. Bašić (ur.) *Društvene nauke o Romima u Srbiji*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Naučni skupovi Knjiga CXIX, Odeljenje društvenih nauka SANU knj. 29, str. 221-240. ISSN: 0354-4850, ISBN: 978-86-7025-446-6
10. Ћирковић, М., Mirić, M. Obradović, A., Zdravković, S. 2013. *Petničke sveske 71. Exploratorium: Vreme*. Valjevo: Istraživačka stanica Petnica. (уредник)
11. Група уредника. 2007. *ANTROPOLOGIA*, Zbornik Odeljenja humanističkih nauka. *Petničke sveske 62*. Valjevo: Istraživačka stanica Petnica. (приређивач за лингвистику)

Кандидат је активно учествовао на 14 научних скупова, укључујући и неколико престижних међународних конференција (XPRAG, OlinCo, SinFonIJA). Наводимо листу реферата:

1. Mirić, M. 2015. *Scalar implicatures – evidence from acquisition*. Third Workshop on Psycholinguistic, neurolinguistic and clinical linguistic research, 18. april 2015, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu.

2. Mirić, M. 2015. *Uloga jezičkih faktora u izvođenju skalarnih implikatura kod dece i odraslih*. XXI naučni skup Empirijska istraživanja u psihologiji, 27–29. mart 2015. Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
3. Mirić, M. 2015. *Upotreba reči "neki" u srpskom jeziku u dečijem i govoru upućenom deci na uzrastu od 1;6 do 4;0*. XXI naučni skup Empirijska istraživanja u psihologiji, 27–29. mart 2015. Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
4. Mirić, M. 2013. *Focus-affected availability of scalar implicatures*. *SinFonIJA* (The 6th Conference in Syntax, Phonology and Language Analysis), 26–28. septembar 2013. Filozofski fakultet, Niš.
5. Mirić, M. 2013. *How informational focus facilitates scalar implicatures*. Third Central European Conference in Linguistics for Postgraduate Students, 22–23. avgust 2013, Pázmány Péter Catholic University, Budimpešta, Mađarska.
6. Mirić, M., Arsenijević, B. 2013. *The role of educational background in generating scalar implicatures*. *XPRAG* (The 5th Bienal Conference of Experimental Pragmatics), 4–6. septembar 2013, Univerzitet u Utrehtu, Holandija.
7. Mandić, M., Arsenijević, B. 2013. *The role of partitive construction in generating scalar implicatures*. *Olomouc Linguistics Colloquium*, 6–8. juni 2013. Olomouc Palacký University, Olomuc, Češka.
8. Mandić, M., Arsenijević, B. 2013. *Uloga fokusa i partitivnosti u izvođenju skalarnih implikatura*. XIX međunarodni skup Empirijska istraživanja u psihologiji, 22–24. mart 2013, Filozofski fakultet, Beograd.
9. Mandić, M. 2012. *Agreement morphology in early Serbian*. Second Central European Conference in Linguistics for Postgraduate Students, 24–25. avgust 2012, Pázmány Péter Catholic University, Budimpešta, Mađarska.
10. Mandić, M. 2011. *The Acquisition of the Agreement Paradigm in Early Serbian Child Language*. Rad izložen u okviru pozivnog simpozijuma Mechanisms of language Development na Naučno-stručnom skupu Savremeni trendovi u psihologiji, 14–16. oktobar 2011, Filozofski fakultet, Novi Sad.
11. Mandić, M. 2010. *Usvajanje vremenskih priloga u srpskom jeziku na uzrastu od 1;6 do 4;0*. XVI međunarodni skup Empirijska istraživanja u psihologiji, 5–6. februar 2010, Filozofski fakultet, Beograd.
12. Mandić, M. 2009. *Primena korpusnog metoda u istraživanju leksičkog razvoja dece*. Međunarodni kongres primenjene lingvistike, 31. oktobar – 1. novembar 2009, Filozofski fakultet, Novi Sad.
13. Mandić, M. 2009. *Usvajanje poluzameničkih vremenskih deiktičkih priloga u srpskom jeziku na uzrastu od 18 do 48 meseci*. Space and Time in Language, Language in Space and Time, 21–23. maj 2009, Osijek, Hrvatska.
14. Mandić, M. 2007. *Content and structure organization of five- and six-year-old children's autobiographical discourse*. The Sixteenth Round Table Autobiographical Trajectories on the Balkans. 26–28. februar 2007, Blagoevgrad, Bugarska.

7. Закључак и препорука

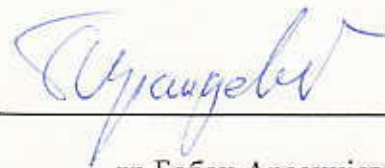
Наведени подаци и оцене недвосмислено потврђују да дисертација кандидата Мирјане Мирић под насловом *Усвајање скаларних импликатура: семантички, прагматички и синтаксички угао* у потпуности задовољава предвиђене критеријуме и услове, односно да даје значајан оригинални допринос научним областима усвајања језика, семантике, прагматике и синтаксе, те граматичког и психолингвистичког проучавања српског језика, да је резултат оригиналног научног рада кандидата, да испуњава захтеве обима и

квалитета и одговара задацима и циљевима наведеним у пријави теме. Дисертација остварује значајне научне резултате, са директним и важним импликацијама у лингвистичкој теорији и практичном примењивошћу, а ови резултати су већ у великој мери презентовани научној јавности, и прикладни су за даље презентовање. Оцењено је да је кандидат у досадашњем научном раду остварио значајне резултате, и да су сви ови резултати део научне области усвајања језика, семантике, прагматике и синтаксе, преваходно усмерених на проучавање српског језика, те да је већи њихов део управо из домена теме написане докторске дисертације.

Част нам је и задовољство да ослањајући се на наведене оцене предложимо Наставно-научном већу Филозофског факултета Универзитета у Нишу да, прихватајући позитиван извештај о урађеној докторској дисертацији, одобри кандидату Мирјани Мирић да приступи усменој одбрани докторске дисертације под насловом *Усвајање скаларних импликатура: семантички, прагматички и синтаксички угао*, пред комисијом која подноси и овај извештај.

Ниш, _____ 2016.

КОМИСИЈА:

др Бобан Арсенијевић,
ванредни професор Филозофског
факултета Универзитета у Нишу, ужа
научна област: *Српски језик* (у својству
ментора);

др Бранимир Станковић,
доцент Филозофског факултета
Универзитета у Нишу, ужа научна
област: *Српски језик*;

др Даринка Анђелковић,
научни сарадник Института за
психологију Филозофског факултета
Универзитета у Београду, ужа научна
област: *Развојна психологија*.